

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Kulturologické aspekty ve výuce ruštině a němčině
(na materiálu českých, ruských a německých
pranostik)

Autor: PhDr. Lenka Havelková
Školitel: PhDr. Hana Žofková, CSc.

Praha 2011

PROHLÁŠENÍ O PŮVODNOSTI PRÁCE

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „*Kulturologické aspekty ve výuce ruštině a němčině (na materiálu českých, ruských a německých pranostik)*“ vypracovala pod vedením PhDr. Hany Žofkové, CSc. samostatně na základě vlastních zjištění, že veškeré použité prameny a literatura byly řádně citovány a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Univerzity Karlovy a zpřístupněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění.

V Praze, dne 11. 7. 2011

.....
PhDr. Lenka Havelková

PODĚKOVÁNÍ

Srdečně děkuji PhDr. Haně Žofkové, CSc. za podporu, odbornou pomoc, cenné rady a připomínky, které pro mě byly vždy velice obohacující a pro moji disertační práci byly velkým přínosem. Děkuji rovněž Mgr. Božetěchu Burdovi za ilustrace ke cvičením s pranostikami a PhDr. Ludmile Brabencové za korekturu textu.

PhDr. Lenka Havelková

HAVELKOVÁ, L. *Kulturologické aspekty ve výuce ruštině a němčině (na materiálu českých, ruských a německých pranostik)* : *Disertační práce*. Praha : Univerzita Karlova, 2011. 254 s. Školitelka: PhDr. Hana Žofková, CSc.

Klíčová slova: cizojazyčná výuka, jazykový obraz světa, komunikativní kompetence, lidové pranostiky, porovnání pranostik, sociolingvistická kompetence, užití pranostik v cizojazyčné výuce

Abstrakt:

Disertační práce se zabývá kulturologickými hledisky cizojazyčné výuky, přičemž se podrobněji zaměřuje na lidové pranostiky, jejich kulturologický potenciál, jejich srovnávání a možnosti jejich využití ve výuce ruštině a němčině; práce je tedy věnována problematice, která dosud nebyla podrobněji ani teoreticky, ani prakticky rozpracována. Hlavním cílem práce je zjištění, zda lze lidové pranostiky využít v cizojazyčné výuce v rámci formování komunikativní kompetence, případně jakým způsobem.

Práce vychází z obecných vztahů jazyka a kultury, z poznatků o národní kultuře a jejích složkách a z analýzy základních principů moderní lingvodidaktiky. Teoretická část práce objasňuje základní pojmy a vztahy k příbuzným disciplínám, které jsou pro řešení problematiky klíčové, jakož i pojetí komunikativní kompetence a jejích složek. Je definován obor reálie jako základna pro rozvoj sociolingvistické kompetence, bez níž nelze hovořit o komplexním ovládnutí cizího jazyka. Jsou představena jednak teoretická východiska oboru reálie (lingvistická, psychosociální a lingvodidaktická), jednak jeho klíčové otázky (výběr kulturologického materiálu nebo role učitele v takto zaměřené výuce). Teoretická část práce se rovněž zabývá kulturologickými aspekty cizojazyčné výuky z hlediska evropských a českých vzdělávacích standardů a dokumentů, přičemž jsou analyzovány zejména následující dokumenty: Společný evropský referenční rámec pro jazyky a Rámcové vzdělávací programy.

Druhý oddíl teoretické části práce je věnován obecným poznatkům o lidových pranostikách, jejich pojetí, významu, vývoji, typologii, obsahovým a formálním

znakům, přičemž již v této části jsou uváděny příklady konkrétních českých, ruských a německých pranostik.

Tuto teoretickou část dále rozvíjí podrobná analýza českých, ruských a německých pranostik, které jsou roztříděny a srovnávány na základě jednotlivých obsahových a formálních kritérií s cílem najít především zcela shodné nebo podobné znaky, které by byly dále využitelné ve výuce ruštině a němčině. Vzhledem k obsáhlosti dostupného materiálu byly pro komparaci vybírány pouze takové pranostiky, které jsou uplatnitelné v moderní cizojazyčné výuce, které mohou být dnešním žákům základních a středních škol blízké a které jsou pochopitelné a srozumitelné pro různé věkové skupiny; při výběru pranostik bylo tedy vždy uplatňováno lingvodidaktické hledisko.

Vytvoření konkrétních námětů předcházela i analýza stávajících učebnic ruštiny a němčiny s cílem zjištění uplatňování lidových pranostik i kulturologického materiálu obecně v moderních učebnicích. Analýzou bylo zjištěno, že ačkoli jsou kulturologické aspekty lingvodidaktickou teorií značně akcentovány, ne všechny učební soubory tyto požadavky plně respektují. Toto zjištění potvrzuje nutnost zabývat se kulturologickými hledisky i nadále v teoretické a především v praktické rovině lingvodidaktického bádání.

Na základě provedené analýzy a komparace byly vybrány konkrétní pranostiky, které byly použity pro tvorbu různých cvičení pro cizojazyčnou výuku, byly vytvořeny náměty pro různá fonetická, gramatická či lexikální cvičení nebo pro jazykové hry, které jsou uvedeny v závěrečné části práce. Tyto náměty jsou pak zjevným důkazem pro tvrzení, že lidové pranostiky v cizojazyčné výuce využívat lze a že jejich uplatňování může vhodně napomáhat formování komplexní komunikativní kompetence i celkovému povědomí žáků o kulturní diverzitě světa.

HAVELKOVÁ, L. *Culturological aspects in lessons of Russian and German (based on the material regarding Czech, Russian and German lores)* : Dissertation thesis. Praha : Univerzita Karlova, 2011. 254 p. Supervisor: PhDr. Hana Žofková, CSc.

Key words: communicative competence, comparison of lores, (folk)lores, foreign-language education, language picture of the world, sociolinguistic competence, use of lores in foreign-language teaching

Abstract:

The dissertation thesis deals with culturological aspects of foreign-language education when concentrating on folklores, their culturological potential, their comparison and the possibility of their use in German and Russian language classwork. The thesis is dedicated to the issue that has not been either theoretically or practically developed yet. The main objective was the discovery whether folklores can be used in foreign-language education while shaping communicative competence and eventually how they can be used.

The thesis comes out from general relation between a language and culture, from knowledge about national culture and its components and from the analysis of basic modern linguistic didactic principles. The theoretical part explains basic terms and relations towards related disciplines which are crucial for the issue solution as well as the communicative competence conception. The field of language studies is defined as the base for development of sociolinguistic competence which is essential for complex language skills. Not only theoretical resources of the language studies field (linguistic, psychosocial and linguistic didactic) are introduced but also its key questions (choice of culturological material or the teacher's role in lessons focused this way). The theoretical part of the thesis also deals with culturological aspects of foreign language teaching from the European and Czech educational standards and documents points of view.

The second section of the theoretical part is dedicated to general knowledge of folklores, their conception, importance, development, typology, content and formal features, while examples of particular Czech, Russian and German lores are stated already in this part.

This theoretical part is further developed by a detailed analysis of Czech, Russian and German lores which are classified and compared according to particular content and formal criteria with the aim of finding especially completely identical or similar attributes which would be further used in teaching Russian and German. Considering the comprehensiveness of the available material, only lores possibly used in modern language teaching which would be close to primary and secondary students and easily understandable for various age groups have been chosen for the comparison. The linguistic didactic aspect has always been taken into consideration.

Creating particular subject matters was preceded by an analysis of current textbooks of Russian and German with a view to learn how lores as well as culturological material are generally applied in textbooks. It was found that although culturological aspects are highly emphasized by linguistic didactic theory, unfortunately not all teaching files fully respect these requirements. This finding confirms the need to deal with all culturological aspects in theoretical as well as especially in the practical level of linguistic didactical research.

On the basis of executed analysis and comparison, particular lores had been chosen which have been used for creating various exercises for foreign-language education, subject matters for different grammar or lexical exercises or language games have been made and all this is stated in the final part of the thesis. These subjects are an obvious evidence for the statements that lores may be used in foreign-language education and that their application can help to appropriately form a complex communicative competence and to form students' general awareness of the world's cultural diversity.

HAVELKOVÁ, L. *Культурологические аспекты в обучении русскому и немецкому языкам (используя материалы чешских, русских и немецких народных примет)* : Диссертация. Praha : Univerzita Karlova, 2011. 254 с. Научный руководитель: PhDr. Hana Žofková, CSc.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, народные приметы, обучение иностранному языку, применение народных примет на уроке иностранного языка, социолингвистическая компетенция, сопоставление народных примет, языковая картина мира

Резюме:

Диссертация занимается культурологическими аспектами обучения иностранным языкам, причём более подробно рассматривает народные приметы, их культурологический потенциал, их сопоставление и возможности их применения в обучении русскому и немецкому языкам. Диссертация посвящена проблематике, которая до сих пор не была более подробно ни с теоретической, ни с практической точки зрения разработана. Главной целью является установить, можно ли использовать народные приметы на уроках иностранного языка в рамках формирования коммуникативной компетенции; если да, то каким способом.

Работа исходит из взаимоотношений языка и культуры, из сведений о народной культуре и их составных частях, из анализа основных принципов современной лингводидактики. Теоретическая часть диссертации объясняет основные понятия и отношения к родственным дисциплинам, которые являются ключевыми для решения данной проблематики, понимание коммуникативной компетенции и её составных частей. Работа рассматривает страноведение как базу для развития социолингвистической компетенции, без которой нельзя говорить о комплексном владении иностранным языком. В диссертации представлена и теоретическая база страноведения (лингвистическая, психосоциальная и лингводидактическая), его ключевые вопросы (отбор культурологического материала и роль преподавателя в обучении, построенном таким образом). Теоретическая часть также занимается культурологическими аспектами обучения

иностранному языку с точки зрения европейских и чешских образовательных стандартов и документов.

Второй раздел теоретической части диссертации рассматривает общие сведения о народных приметах, их понимании, значении, развитии, типологии, смысловых и формальных чертах, причём уже в этом разделе приводятся конкретные примеры чешских, русских и немецких примет.

Теоретическую часть далее развивает подробный анализ примет всех трёх языков, которые распределены и сопоставлены на основе отдельных смысловых и формальных критериев с целью найти прежде всего сходные или подобные черты, которые были бы годны к употреблению в обучении русскому и немецкому языкам. Учитывая обширность доступного материала, для сопоставления были выбраны только те приметы, которые являются применимыми в современном обучении и которые могут быть близки учащимся в начальных и средних школах и понятны для разных возрастных групп.

Выдвижению конкретных предложений предшествовал анализ имеющихся учебников русского и немецкого языков как иностранного с целью установить реальное применение народных примет и культурологического материала вообще в современных учебниках. Анализом было установлено, что хотя лингводидактическая теория интенсивно подчёркивает культурологические аспекты обучения, не все учебные комплексы эти требования полностью учитывают. Это установление подтверждает необходимость заниматься культурологическими вопросами с теоретической и, прежде всего, с практической точки зрения лингводидактического исследования.

На основе нами проведённого анализа и сопоставления были выбраны конкретные приметы, которые были использованы для создания различных фонетических, грамматических и лексических упражнений или для языковых игр, которые приводятся в заключительной части диссертации. Эти конкретные предложения являются явным доказательством, что народные приметы можно использовать на уроках иностранного языка и что их применение может способствовать развитию комплексной коммуникативной компетенции и общему представлению учащихся о культурном разнообразии мира.

HAVELKOVÁ, L. *Kulturologische Aspekte im Russisch- und Deutschunterricht (auf dem Material der tschechischen, russischen und deutschen Bauernregeln) : Dissertation*. Praha : Univerzita Karlova, 2011. 254 S. Betreuer: PhDr. Hana Žofková, CSc.

Schlüsselwörter: Bauernregeln, Fremdsprachenunterricht, kommunikative Kompetenz, soziolinguistische Kompetenz, sprachliches Weltbild, Verwendung von Bauernregeln im Fremdsprachenunterricht

Abstract:

Die Dissertation beschäftigt sich mit kulturologischen Aspekten des Fremdsprachenunterrichts, wobei sie sich ausführlicher den Bauernregeln, ihrem kulturologischen Potential, ihrem Vergleich und ihren Möglichkeiten der Verwendung im Russisch- und Deutschunterricht widmet. Die Dissertation erklärt die Problematik, die bisher weder theoretisch, noch praktisch bearbeitet wurde. Das Hauptziel der Dissertation ist festzustellen, ob die Bauernregeln im Fremdsprachenunterricht im Rahmen der Gestaltung der kommunikativen Kompetenz zu benutzen sind, beziehungsweise wie.

Die Dissertation geht von den allgemeinen Beziehungen zwischen Sprache und Kultur, von den Erkenntnissen über die Nationalkultur und ihre Bestandteile und von der Analyse der Grundprinzipien von der modernen Sprachdidaktik aus. Der theoretische Teil erklärt die Grundbegriffe, Beziehungen zu verwandten Disziplinen, die für die Lösung der Problematik von Schlüsselbedeutung sind, und die Auffassung der kommunikativen Kompetenz und deren Bestandteile. Es wird die Disziplin Landeskunde als Basis für die Entwicklung von der soziolinguistischen Kompetenz, ohne die man über die komplexe Beherrschung einer Fremdsprache nicht sprechen kann, definiert. Es werden sowohl die theoretischen Ausgangspunkte der Landeskunde (linguistische, psychosoziale und didaktische), als auch die Schlüsselfragen der Disziplin (Auswahl des kulturologischen Stoffs oder die Rolle des Lehrers im interkulturell orientierten Unterricht) vorgestellt. Der theoretische Teil beschäftigt sich auch mit kulturologischen Aspekten des Fremdsprachenunterrichts vom Gesichtspunkt der europäischen und tschechischen Bildungsstandards.

Der zweite Abschnitt des theoretischen Teils der Dissertation wird den allgemeinen Erkenntnissen über die Bauernregeln, ihre Auffassung, Bedeutung, Entwicklung, Typologie, inhaltlichen und formalen Merkmale gewidmet, wobei schon in diesem Teil die konkreten Beispiele der Bauernregeln angeführt werden.

Dieser theoretische Teil wird von einer ausführlichen Analyse der tschechischen, russischen und deutschen Bauernregeln weiter entwickelt, sie werden sortiert und auf Grund der einzelnen inhaltlichen und formalen Kriterien verglichen, mit dem Ziel vor allem die übereinstimmenden oder ähnlichen Merkmale zu finden, die im Russisch- und Deutschunterricht zu verwenden wären. Hinsichtlich zu der Vielseitigkeit des Stoffs wurden für den Vergleich nur diejenigen Bauernregeln ausgewählt, die im modernen Unterricht zu verwenden sind, die den Schülern von Grund- und Mittelschulen nah sein können und die verständlich und begreifbar für verschiedene Altersgruppen wären.

Der Schaffung der konkreten Entwürfe ging die Analyse von vorhandenen Lehrbüchern von Russisch und Deutsch als Fremdsprache vorher. Das Ziel war es, die Verwendung der Bauernregeln und des kulturologischen Materials im allgemeinen in den modernen Fremdsprachenlehrbüchern festzustellen. Durch die Analyse wurde festgestellt, dass nicht alle Lehrbücher die kulturologischen Forderungen berücksichtigen, obwohl sie von der sprachdidaktischen Theorie intensiv betont werden. Diese Feststellung bestätigt die Notwendigkeit, sich mit kulturologischen Aspekten nicht nur auf der theoretischen, sondern auch auf der praktischen Ebene der sprachdidaktischen Forschung weiter zu beschäftigen.

Auf Grund der durchgeführten Analyse und des Vergleichs wurden konkrete Bauernregeln ausgewählt, die weiter für die Schaffung von verschiedenen Übungen für den Fremdsprachenunterricht benutzt wurden. Es wurden verschiedenartige phonetische, grammatische und lexikalische Übungen oder Sprachspiele geschaffen. Diese Entwürfe stellen einen evidenten Beweis für die Behauptung dar, dass es möglich ist, die Bauernregeln im Fremdsprachenunterricht zu verwenden, und dass ihre Anwendung entsprechend die Gestaltung nicht nur der komplexen kommunikativen Kompetenz, sondern auch des allgemeinen Bewusstseins der Schüler über die Kulturvielfalt der Welt fördern kann.

Obsah

1	Úvod	14
1.1	Úvod do problematiky	14
1.2	Současný stav problematiky a její řešení	14
1.3	Vědecký problém a cíle disertační práce	16
1.4	Metodologie zpracování disertační práce	17
1.5	Výchozí hypotézy	18
2	Kulturologická hlediska jazykového vzdělávání	20
2.1	Jazyk a kultura	20
2.1.1	Ústní národní kultura a jazyk	22
2.1.2	Dialog kultur	23
2.2	Vztah jazyka a kultury v didaktice cizích jazyků	25
2.3	Teoretické základy didaktiky reálií v cizích jazycích	28
2.3.1	K některým klíčovým pojmům	28
2.3.2	Reálie jako disciplína a její vztah k dalším vědním oborům	36
2.3.3	Předmět výuky reálií	39
2.3.4	Cíle výuky reálií	40
2.3.5	Lingvistické, psychosociální a lingvodidaktické základy reálií	41
2.3.6	Vývoj metodických přístupů ke kulturologickým aspektům	50
2.3.7	Role učitele ve výuce reáliím	52
2.3.8	Výběr kulturologických jevů a textů	53
2.4	Kulturologická hlediska v evropském a českém jazykovém vzdělávání	57
2.4.1	Kulturologická hlediska v celoevropských standardech jazykového vzdělávání	58
2.4.2	Kulturologická hlediska v českém jazykovém vzdělávání	62
3	Lidové pranostiky a jejich potenciál pro výuku cizích jazyků	67
3.1	Pranostiky a jejich kulturologický obsah	67
3.2	Pranostiky – jejich vznik, vývoj a pojetí	68
3.3	Formální znaky pranostik	72
3.4	Obsahové znaky pranostik	74
3.5	Typy pranostik	75
3.6	Negativní vlivy na pravdivost pranostik	78
4	Analýza českých, ruských a německých pranostik	80
4.1	Obsahové znaky pranostik	81
4.1.1	Meteorologické pranostiky – předpověď počasí	82
4.1.2	Časoměrné pranostiky	110
4.1.3	Významné církevní svátky v pranostikách	112
4.2	Formální znaky pranostik	140
4.2.1	Podmínková větná konstrukce	140
4.2.2	Rým a rytmus	146
4.2.3	Básnické prostředky v pranostikách	149
4.2.4	Rozkazovací způsob	150
4.3	Shrnutí	151
5	Analýza učebnic	153
5.1	Učebnice ruštiny jako cizího jazyka	154
5.1.1	Učební soubor <i>Поехали</i>	155

5.1.2	Učební soubor <i>Радуга по-новому</i>	157
5.1.3	Učební soubor <i>Приглашение в Россию</i>	157
5.1.4	Učební soubor <i>Дорога в Россию</i>	158
5.2	Učebnice němčiny jako cizího jazyka	159
5.2.1	Učební soubor <i>Ping Pong neu</i>	160
5.2.2	Učební soubor <i>Schritte international</i>	161
5.2.3	Učební soubor <i>Themen aktuell</i>	162
5.2.4	Učební soubor <i>Sprechen Sie Deutsch?</i>	163
5.3	Shrnutí	164
6	Aplikace lidových pranostik do cizojazyčné výuky	166
6.1	Náměty pro výuku ruštiny	168
6.1.1	Fonetická cvičení	169
6.1.2	Pexeso obrázek – text (Мемори-игра, Парочки)	171
6.1.3	Kočka a pes	177
6.1.4	Ilustrování pranostik	180
6.1.5	Pexeso text – text	182
6.1.6	Jaké bude počasí?	190
6.1.7	Doplňování slov	193
6.1.8	Systematizace slovní zásoby	196
6.1.9	Gramatická transformace	198
6.1.10	Překlad do češtiny	200
6.2	Náměty pro výuku němčiny	202
6.2.1	Fonetická cvičení	203
6.2.2	Rýmované pranostiky	206
6.2.3	Systematizace slovní zásoby	209
6.2.4	Pexeso obrázek – text (Memory-Spiel)	211
6.2.5	Ilustrování pranostik	216
6.2.6	Najdeš správný konec?	218
6.2.7	Jaké bude počasí?	220
6.2.8	Doplňování slov	223
6.2.9	Pexeso text – text	226
6.2.10	Gramatická transformace podmínkových vět	229
6.2.11	Překlad do češtiny	230
7	Výsledky a závěry	232
8	Seznam použité literatury a zdrojů	236

1 Úvod

1.1 Úvod do problematiky

Význam a role kulturologických aspektů ve výuce cizích jazyků představuje téma, které je v současné lingvodidaktice velmi aktuální. Pod vlivem globalizace je každý člověk vystavován vlivu jiných, často velmi odlišných, kulturních společenství, se kterými se denně setkává a je nucen se s jejich působením vypořádat. K tomu je nezbytně nutné pochopení zákonitostí multikulturní společnosti, ve které vedle sebe či spolu žije několik národnostních či kulturních skupin. Celý vzdělávací systém je tomuto trendu uzpůsoben, a proto jsou na všech stupních vzdělávání silně akcentována témata interkulturních vztahů.

Výuka cizích jazyků je realizována na všech úrovních i typech škol, proto nabízí široký prostor nejen pro prezentaci kultury cílového jazyka, ale i pro srovnávání s kulturou vlastní, tedy pro vytváření interkulturního povědomí žáků a studentů, které se stalo jednou z klíčových kompetencí evropského jazykového vzdělávání. Tato oblast možností seznamování se s kulturou ve vzdělávacím procesu dosud ale není ani v teoretické rovině dostatečně probádána, proto i následná její praktická aplikace nemůže být realizována v plném rozsahu.

Předkládaná práce je zaměřena na lidové pranostiky jako jeden z útvarů lidové tvořivosti a jejich začlenění do výuky cizích jazyků v rámci požadavků Společného evropského referenčního rámce pro jazyky i Rámcových vzdělávacích programů na formování sociokulturní a interkulturní kompetence žáků. Tato disertační práce přispěje jak k teoretickému bádání dané problematiky, tak i k jejímu praktickému uplatnění v reálné výuce cizích jazyků.

1.2 Současný stav problematiky a její řešení

Výuka cizích jazyků prochází v posledních letech velkými změnami, které jsou podmíněny nejen legislativní reformou v podobě zavedení rámcových a školních vzdělávacích programů do škol, ale i celkovou koncepcí výuky cizích jazyků, která byla shrnuta ve Společném evropském referenčním rámci pro jazyky (Olomouc, 2002).

Cílem výuky je utváření komunikativní kompetence, přičemž důraz je kladen rovněž na kompetenci kulturologickou, která tvoří její nedílnou součást. Žáci se musí naučit orientovat se a samozřejmě také žít v globalizovaném světě, ve kterém se stává nezbytným pochopení jiné i vlastní kultury, poznání jejich shodných i odlišných rysů. Velké možnosti pro poznávání kultury jiných národů přináší studium cizích jazyků.

Kulturologickým aspektům cizojazyčné výuky je v poslední době věnována poměrně velká pozornost. Svědčí o tom řada odborných článků v našich i zahraničních lingvodidaktických časopisech (*Cizí jazyky*, *Русский язык в центре Европы*, *Иностранные языки в школе*, *Русский язык в школе*, *Русский язык за рубежом*, *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, *Deutsch als Fremdsprache*, *Fremdsprache Deutsch*, *Language and Literature*, *The Modern Language Journal*, *Language Teaching Research*, *Review of Educational Research*...) a také některé sborníky prací k této tematice, např. *Kulturologické aspekty vyučování ruského jazyka a literatury*. (Nitra, 1996), *Multidisciplinární aspekty utváření komunikativní kompetence při výuce cizích jazyků. Sborník příspěvků ze seminářů členů kateder cizích jazyků konaného dne 30. 11. 2000 na UK v Praze – PedF*. (Praha, 2002), Ries, L., Kollárová, E. (eds.) *Svět cizích jazyků dnes*. (Bratislava, 2004) a další. Nelze také opomenout klíčový dokument celoevropského jazykového vzdělávání, který je zaměřen na základní cíle, principy, požadavky a výstupy výuky cizích jazyků, a sice *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*. (Olomouc, 2002). V České republice proběhla také již řada seminářů a konferencí ke kulturologickým aspektům ve výuce, jmenujme např. mezinárodní konferenci *Dialog kultur*, konanou každé dva roky v Hradci Králové, nebo mezinárodní konferenci *Interkulturní dimenze v cizích jazycích* pořádanou Filozofickou fakultou Univerzity Pardubice rovněž ob rok a jiné. Přesto lze však tvrdit, že v zahraničí je této problematice věnováno daleko více pozornosti než v ČR. V Německu se těší interkulturní témata velkému zájmu, existuje dokonce i několik specializovaných institutů, specializujících se na interkulturní vztahy: při Univerzitě v Göttingen funguje již od roku 1977 *Institut für Allgemeine und Interkulturelle Didaktik e.V.*; v Jeně vznikl v roce 1991 *Institut für Interkulturelle Kommunikation e.V.* (Bayern, Berlin, Thüringen), který postupně rozšířil svou

působnost i do dalších měst, nebo *Institut für Interkulturelle Kompetenz und Didaktik e.V.* v Kasselu.

Příspěvky se na danou problematiku dívají z mnoha hledisek, obecně však lze říci, že se většinou jedná spíše o teoretické studie. Učitelům cizích jazyků by jistě pomohly také konkrétní návrhy, jakým způsobem je možné utvářet při výuce sociokulturní i interkulturní kompetence žáků a studentů. Navíc RVP zavádějí jako průřezové téma Multikulturní výchovu, jehož hlavním cílem je poznávání kultur cizích i kultury vlastní. Je nutné zabývat se kulturologií ve všech vzdělávacích oborech. Jazyková výuka může tomuto průřezovému tématu přispět nejen tradiční výukou reálií, ale také poznáváním kultury skrze jazyk, skrze jeho celkovou strukturu i jednotlivé lexikální jednotky. Útvary lidové tvořivosti jazyka a tedy i lidové pranostiky, které představují hlavní obsah disertační práce, do značné míry kulturu bezesporu odrážejí. Lze je využít také v rámci mezipředmětových vztahů se zeměpisem, biologií, dějepisem, českým jazykem, dalším cizím jazykem a podobně.

Odborná jak lingvodidaktická, tak i obecně didaktická literatura nabízí mnoho teoretických východisek pro implementaci kulturologického materiálu do výuky, avšak konkrétní analýzy nebo dokonce prakticky využitelný didaktický materiál k dispozici dosud nejsou, jakož ani kvalitativně-kvantitativní analýza a komparace českých, ruských a německých lidových pranostik, která bude provedena v disertační práci.

1.3 Vědecký problém a cíle disertační práce

Disertační práce řeší několik aktuálních lingvodidaktických otázek, spojených s uplatněním kulturologického materiálu a zejména lidových pranostik ve výuce cizích jazyků. Hlavní problém lze formulovat takto: Lze využít kulturologický potenciál lidových pranostik ve výuce cizích jazyků v rámci formování komunikativní kompetence žáků, popřípadě jakým způsobem?

K řešení hlavního vědeckého problému je třeba zabývat se i dalšími dílčími otázkami: Mají české, ruské a německé lidové pranostiky shodné formální či obsahové rysy? O čem shodné a rozdílné znaky lidových pranostik vypovídají? Lze těchto charakteristik využít pro formování sociokulturní nebo dokonce interkulturní

kompetence u žáků? Nabízejí současné pedagogické dokumenty kulturologický materiál, popřípadě v jaké podobě?

Disertační práce si klade následující **cíle**:

- na základě kvalitativně-kvantitativní analýzy roztrdit a zhodnotit české, ruské a německé pranostiky podle formálních i obsahových kritérií;
- srovnat české, ruské a německé pranostiky po stránce formální a sémantické;
- popsat kulturní podmíněnost významů českých, ruských a německých pranostik;
- zhodnotit aktuální stav uplatňování kulturologického materiálu v pedagogických dokumentech, zejména v učebnicích cizích jazyků;
- zhodnotit možnosti využití kulturního a jazykového potenciálu lidových pranostik ve výuce cizím jazykům a následně vytvořit konkrétní cvičení, pracovní listy či doplňkové materiály pro výuku;
- přispět k teoretickému bádání v této lingvodidaktické oblasti.

1.4 Metodologie zpracování disertační práce

Vypracování disertační práce má několik fází. Metodologie zpracování je následující:

- Zpracování vědeckého problému vychází ze *studia odborné literatury a odborných článků*, které se tematicky dotýkají společenského života v oblasti kulturologie a multikulturní výchovy, dále pak lingvistické stránky jazyka, především lexikologie. Velký důraz je kladen na studium obecných poznatků o pranostikách a jejich kulturní podmíněnosti a také na studium nejrůznějších pedagogických, didaktických a zejména metodických publikací a odborných článků, které se k vědeckému problému vztahují.
- Po shromáždění studijního materiálu, tedy lidových pranostik, z nejrůznějších pramenů, následuje jejich *kvalitativně-kvantitativní analýza* podle různých formálních i obsahových hledisek, přičemž je zohledněn lingvodidaktický záměr analýzy.
- V další fázi zpracování vědeckého problému jsou zhodnoceny shodné a rozdílné formální i obsahové aspekty pranostik na základě *metody komparace*.

- Následující krok představuje identifikace kulturní podmíněnosti jevů, slov či významů, které se v pranostikách vyskytují. Pozornost se zaměřuje na vyčlenění společných i odlišných kulturně podmíněných znaků českých, ruských a německých pranostik opět *metodou komparace*.
- Konkrétním návrhům využití pranostik ve výuce předchází *kvalitativně-quantitativní analýza pedagogických dokumentů* a zejména učebnic, která je zaměřena na zjišťování, zda vůbec nebo v jakém rozsahu se v pedagogických dokumentech a učebnicích objevují kapitoly o kulturologii obecně, jakož i konkrétně o pranostikách a případně, co je jejich obsahem.
- Poslední fáze je věnována *tvorbě konkrétních návrhů* možností zapojení lidových pranostik do výuky cizích jazyků. Vždy jsou zohledňovány tři základní aspekty: a) jazykový (možnosti využití lidových pranostik pro rozvoj komunikativní kompetence žáků), b) výchovný (posouzení kulturologické nosnosti pranostik daného národa, která slouží k realizaci kulturologické kompetence ve výuce cizím jazykům), c) osobnost žáka (věk, jazykové dovednosti, zájmy žáka).

1.5 Výchozí hypotézy

V souvislosti se změnou společnosti, především z globalizačního hlediska, je studium cizích jazyků nezbytnou součástí vzdělávání každého člověka. Výuka cizího jazyka má splnit nejen cíl komunikativní, ale má zároveň za úkol zprostředkovat kulturu a její hodnoty.

Základní hypotéza vychází z předpokladu, že čeština a ruština jsou jazyky slovanské, tedy do značné míry příbuzné, stejně tak jako jejich kulturní tradice a zvyklosti. Proto lze předpokládat, že mnohé pranostiky se budou významově naprosto shodovat, mnohé budou do značné míry podobné, ale najde se jistě i řada takových, které se objeví pouze u jednoho kulturního společenství. Tyto rozdíly budou nejspíše souviset s geografickou polohou a klimatem obou států. Mnoho shod se objeví pravděpodobně v pranostikách, které se týkají pěstování plodin a chovu zvířat, protože pro oba národy bylo zemědělství nezbytnou součástí života, především tedy jako zdroj

obživy. Lze zároveň předpokládat, že se v pranostikách objeví i mnoho podobných jazykových prostředků.

Dále lze předpokládat, že i německé pranostiky budou českým velmi blízké, zejména v závislosti na stejné geografické poloze a sousedství obou států. Navíc česká a německá kultura byly v průběhu staletí často ve velmi úzkém kontaktu a vztahu, v některých obdobích dokonce i v jednom společném státu, proto vzájemné působení bude zřejmě velmi zřetelné, bude možné vysledovat i časté přejímání a přenos pranostik z jednoho jazyka do druhého. Odlišnosti se mohou objevit v závislosti na rozdílech charakteru kultury slovanského a germánského národa.

Díličí analýza pedagogických dokumentů, zejména učebnic cizích jazyků, by měla prokázat, že odpovídají současným požadavkům jazykového vzdělávání i z hlediska interkulturních vztahů. Uplatňování lidových pranostik jako kulturologického materiálu lze ale v učebnicích předpokládat pouze zřídka.

Lidové pranostiky jako součást jazyka i kultury bude možné ve výuce využít jak pro rozvoj jazykové, tak i interkulturní kompetence, a zároveň mohou posloužit i ke zvyšování motivace ke studiu jazyka i cílové kultury v obecnější rovině.

2 Kulturologická hlediska jazykového vzdělávání

Moderní lingvodidaktika klade důraz na takový způsob osvojování cizího jazyka, jenž vede k praktickým komunikativním dovednostem, které však nejsou dosažitelné bez pochopení jeho jednotlivých složek, nejen jazykových prostředků, ale i sociokulturního kontextu. Úvodní část naší práce bude tedy věnována vztahům jazyka a kultury a důsledkům těchto vztahů pro cizojazyčnou výuku v obecnějších souvislostech.

2.1 Jazyk a kultura

„One of the major ways in which culture manifests itself is through language. Material culture is constantly mediated, interpreted and recorded – among other things – through language.“ (Kramersch, 1996).

Vztah jazyka a kultury je velmi úzce provázaný, kultura nemůže fungovat bez jazyka a naopak, o čemž vypovídá i předchozí citát. Proto také v současné lingvistice i didaktice cizích jazyků je otázce vztahu jazyka a kultury věnována značná pozornost. Avšak tato problematika není nová, zabývá se jí v různém rozsahu mnoho lingvistických i lingvodidaktických směrů. Klíčovou úlohu kulturně-jazykového bádání hrají obecné teorie pojetí jazyka, každopádně provázanost jazyka a kultury je pro všechny směry nesporná. Lze říci, že jazyk je utvářen kulturou a kultura je utvářena jazykem. Tolstoj (Толстой, 1981, s. 27) uvádí, že národ se v jazyce projevuje lépe, než v čemkoli jiném. «В языке народ выражает себя полнее и многостороннее, чем в чем-либо другом – не только в последнем своем положении, но и исторически. Все, что есть у народа в его быте и понятиях, и все, что народ хочет сохранить в своей памяти, выражается и сохраняется языком. В высшем своем жизненном и исторически важном применении язык становится орудием и проводником всех потребностей образованности народа.»

V řadě filozofických nebo lingvistických teorií je zdůrazňován charakter jazyka jako sociálního jevu, z čehož vyplývá jednota jazyka a kultury či společenství, ve kterém vzniká, funguje a mění se. Jazyk se tedy adekvátně přizpůsobuje měnícím se společenským podmínkám a zároveň je v sobě odráží. Vztah jazyka a společnosti je vzájemný, proto je prokazatelný vliv jak kultury na rozvoj jazyka, tak i vliv jazyka na rozvoj kultury, celé společnosti i jedince samotného. Z tohoto hlediska je zajímavý

pohled Vereščagina a Kostomarova (Верещагин, Костомаров, 1983, s.16-17) na jazyk a jeho vztah ke společnosti i k jedinci. Jazyk je nositelem informací o světě, které byly získány na kolektivní bázi příslušného kulturně-jazykového společenství, je tedy zrcadlem národní kultury. Na druhou stranu je však jazyk do značné míry individuální a skrývá v sobě unikátní životní zkušenost konkrétního člověka. «С одной стороны, язык – общественное явление, и если его взять в коллективном плане, то он выступает хранителем информации о мире, которая добыта всеми членами определенной этнолингвистической, культурно-языковой общности людей. Язык, рассматриваемый как достояние всех говорящих на нем, в силу коммуникативной функции является подлинным зеркалом национальной культуры. С другой стороны, будучи достоянием отдельной личности, усвоенный человеком язык индивидуален. Он, конечно, может быть хранителем уникального жизненного опыта. Тем не менее индивидуальное сознание – это подлинное сознание, совместное знание (отдельного человека и всей культурно-языковой общности). Личное сознание представляет собой продукт социализации человека, т.е. усвоения им хранимого языком общественного опыта. Знания, значения и смыслы, сохраняемые в языке, направляют и дифференцируют чувства человека, его волю, внимание и другие психические акты, объединяя их в единое сознание.»

Pro objasnění vztahů jazyka a kultury je nutné uvědomit si i některé základní postuláty z obecné etnologie a teorie kultury. Každý národ či etnikum v sobě zahrnuje čtyři základní složky: jazyk, slovesnost, kulturu a sebevědomí (язык, словесность, культура, самосознание, Sprache, Schrifttum, Kultur, Selbstbewusstsein), které se vyvíjely a utvářely v úzkém vztahu, provázanosti a závislosti celá staletí. Realita, kterou příslušníci jednotlivých etnik přijímají, je vnímána a analyzována na základě určitých etnický podmíněných lingvokulturologických aspektů, jakož i každá myšlenka i činnost člověka se odvíjejí od jazykově-kulturního úzu příslušného společenství. Avšak hodnocení okolního světa by mělo být vždy doplňováno pragmatickými aspekty, i když vymanění se ze zajetí etnických konceptuálních schémat je často velmi komplikované. Z toho vyplývá, že některé shodné jevy reality jsou stále různými společenstvy vnímány a hodnoceny odlišným způsobem, ačkoli lze tvrdit, že se v poslední době pod vlivem globalizace začíná vyvíjet nová lingvokultura, která v sobě skrývá hlediska mezinárodní, mezikulturní a mezijazyková. Toto nové prostředí napomáhá faktu, že

libovolná původně cizí kultura se může stát pro jedince z jiného společenství pochopitelnou.

2.1.1 Ústní národní kultura a jazyk

Národní kultura je „program usměrňující myšlení a chování příslušníků určitého národa. Lidé zpravidla myslí a jednají ve shodě s kulturou, kterou si v dětství osvojili v určitém prostředí.“ (Průcha, 2006, s. 208).

Ústní národní kulturu charakterizuje Nikitina (Никитина, 1993, s.5) jako souhrn kolektivních i individuálních textů a zároveň souhrn způsobů jejich fungování v národní kultuře. Kolektivní texty bývají zpravidla tradiční. Individuální texty představují spíše každodenní mluvu, avšak mohou přenášet i tradiční kulturní náměty. Ústní národní kultura v sobě zahrnuje ústní lidovou slovesnost (folklór), nářeční i profesionální specifika, slovní i hudební kulturu, intonační charakteristiky jazyka i některé doprovodné neverbální projevy.

Národní kulturu lze rozdělit na ústní a písemnou, ústní je založena na opakované produkci textů, je úzce spjata s tradicemi a rituály a orientována na budoucnost, charakteristickými rysy jsou její kontaktnost, spontánnost, konkrétnost a přítomnost adresáta, což umožňuje vzájemné obměňování si rolí mezi účastníky komunikace, využívání mimiky a gest, prozodických prostředků, kontextu apod. Lze tvrdit, že převod ústní řeči folklórního textu do písemné podoby nemůže být zcela identickým, protože ztrácí řadu doprovodných informací, které jsou realizovatelné pouze ústní komunikací (zabarvení hlasu, tempo řeči, intonace, vizuální doprovodné rysy mluvených výpovědí, mimika a gesta).

Národní kultura je do značné míry výsledkem předávání tradic, které představují „vzorce myšlení a jednání, které se předávají z generace na generaci kultury předků jejich potomkům.“ (Ottova encyklopedie A-Ž, 2004, s.1038). Nikitina (Никитина, 1993, s.7) chápe tradice jako způsoby uchování, předávání a pravidelné reprodukce určitého okruhu textů, které jsou předávány a realizovány z generace na generaci, přičemž pojetí tradice je velmi úzce spjata s pojetím kultury a je závislé na sociálních, etnických i náboženských charakteristikách daného společenství, jako jsou například způsob života, systém hodnot, principy výchovy, chápání obecného či jazykového

obrazu světa (общая и языковая картины мира, allgemeines und sprachliches Weltbild) apod.

Všechny složky národní kultury i tradic jsou výsledkem kolektivního vědomí daného společenství, avšak ke každé přistupují jednotliví členové či skupiny nebo dokonce celý národ různě, hovoříme o tzv. jazykové osobnosti (языковая личность, sprachliche Persönlichkeit), kterou může tedy být označen jak jeden jediný člověk, tak celý národ a která se vyznačuje určitým jazykovým vědomím (языковое сознание, sprachliches Bewusstsein). Pokud tedy hovoříme o jazykovém vědomí jazykové osobnosti, pak je třeba brát zřetel na jeho zvláštnosti komunikačního chování, které jsou závislé na řečové situaci, jazykovém a kulturním statutu, věku, pohlaví, sociálních i psychologických charakteristikách, světovém názoru apod. Jazykové národní vědomí je specifickou transformací národního chápání světa do jazykové formy, do jazykových stereotypů, ze kterých vznikají jednotlivé typy folklóru.

Každá jazyková osobnost je zakotvena ve společnosti a nelze ji vyčlenit především kvůli tradicím ve způsobu života a myšlení. Tato závislost je utvářena, udržována a upevňována určitými kolektivními texty, které po dlouhá staletí dávaly lidem návody a způsoby regulace chování a jednání.

2.1.2 Dialog kultur

Dialog kultur je v současné době pod vlivem stále sílícího procesu globalizace, zkracování vzdáleností mezi lidmi i národy, je velmi akcentován a jeho postuláty pronikají i do didaktiky cizích jazyků. Touto otázkou se intenzivně zabývá Kostomarov (Костомаров, 1994, s. 9), který tvrdí, že dialog bez vzájemného naslouchání, vnímání, chápání a obohacování nemá smysl. „Кому внимаешь, того и понимаешь.“ Dialog kultur by měl vést k odstraňování předsudků o tom, že vlastní pojetí je jediné správné a ostatní, jiná jsou přinejmenším směšná.

Dialog kultur vždy závisí na tom, do jaké míry odpovídá zájmům i životním a historickým zkušenostem příslušných národů. Konkrétní specifické pojetí světa národa nebo jedince nevzniká samo o sobě, ale je vždy výsledkem naší individuální interpretace v rámci společenského styku, proto než učit se odpovědi na otázky, je daleko důležitější otázky tvořit a nacházet problémy soužití a koexistence národů a jejich kultur.

Osobní vědomí je formováno vždy v konkrétním sociokulturním prostředí a etnickém kontextu, proto kultura představuje prostředek utváření myšlení. Subjektem dialogu kultur je sám jednatel, proto je třeba zkoumat jeho mateřský jazyk, který člověku určuje schémata chápání okolního světa a národního vidění věcí a událostí. Mateřský jazyk je systém, který si člověk osvojuje od dětství, proto i interiorizované způsoby myšlení, chápání světa a přijaté normy jsou mateřštinou silně ovlivněny. V důsledku toho je jasné, že přijmout a pochopit hlediska jiných jazykových společenství, která jsou odlišná, či dokonce v rozporu vzhledem k rodnému jazyku, je daleko obtížnější než se naučit formám a kategoriím zcela novým.

Také didaktika cizích jazyků se dialogem kultur začala intenzivně zabývat a postupně jsou vytvářeny metodické postupy jeho implementace do učebního procesu, jehož jedním z nejvýznamnějších cílů se stává utváření interkulturní kompetence a z ní plynoucí samotný dialog kultur. Obrovský význam zapojení dialogu kultur do výuky cizího jazyka vystihuje otázkou americká lingvistka Ortuño (1991): „Would it not then be vitally important for educators, especially for those in the field of foreign languages and literatures, to instill in their students a sense of cross-cultural awareness by providing them with the tools for identifying their own cultural value orientations as well as those of others?“

Takto zaměřená výuka však daleko přesahuje hranice lingvistické či pedagogické, protože zahrnuje i podněty z oblasti historie, politiky, ekonomie i dalších společenskovědních oborů. V lingvodidaktice již dávno převážila orientace na osvojování reálné řeči v jejích kulturních souvislostech před učením se jazykovým prostředkům, jejich formám a strukturám. Při osvojování si cizího jazyka by se měl žák seznámit s komunikačními normami jednotlivých funkčních stylů, komunikačními stereotypy, komunikačními taktikami reagujícími na sociální role, vzájemné vztahy komunikačních partnerů, cíl, zabarvení, prostředky, způsob a situace komunikace, s komunikačními neúspěchy způsobené narušením komunikačních norem a komunikační kontrolou. Všechna tato hlediska komunikace jsou vždy do značné míry ovlivněna specifickými podmínkami konkrétního jazykového společenství.

Role jednotlivých národů v dialogu kultur je závislá na globálních, celospolečenských změnách, jakož i na proměnách konkrétního jednotlivého národa.

Nicméně by se dialog kultur měl stát procesem i cílem života každého člověka. «Диалог культур – это философия общения людей.» (Сысоев, 2004, s. 19).

Propojenost jazyka a kultury je nesporná, jazyk je do značné míry formován kulturou a naopak kultura je formována jazykem. Ani při teoretickém studiu jazyka, ani při jeho praktickém osvojování nelze tento vztah opomíjet. Proto i současná lingvistika a lingvodidaktika tyto vztahy intenzivně zkoumá.

Pro utváření komunikativní kompetence je pochopení kulturní podmíněnosti jazykových jevů nezbytné. V rámci cizojazyčné výuky je třeba vést žáky k reflexi jevů cizí i vlastní kultury, k jejich srovnávání a vyhodnocování jejich společenské zakotvenosti. Shodné jevy mohou být jednotlivými kulturami pojímány různě, přirozenost této diverzity je třeba neustále zdůrazňovat a podporovat i v rámci cizojazyčné výuky o to intenzivněji, když žijeme v globalizovaném světě, který každého z nás konfrontuje s jinými národy a jejich tradicemi a zvyklostmi, tedy s jinou národní kulturou.

Lidové pranostiky, které jsou hlavní náplní naší disertační práce, bezpochyby patří k projevům národní kultury, pro niž je charakteristický princip předávání z generace na generaci a utváření kolektivního vědomí. Pranostiky, jako jedna ze složek národní kultury, mohou napomoci k pochopení obecnějšího sociokulturního kontextu osvojovaného cizího jazyka a mohou tedy přispět ke komplexnímu ovládnutí cizího jazyka.

2.2 Vztah jazyka a kultury v didaktice cizích jazyků

Osvojováním cizího jazyka si zároveň osvojujeme i cizí kulturu, která je s ním neodmyslitelně spjata. Zároveň však ale nejde o ztrátu vlastní kulturní identity a získání nové, ale o pochopení kulturní diverzity. „It is often assumed that learning a second language means learning a second culture and that patterns of thinking and feeling have to be re-directed. Learners are to be schooled into new values and moulded into new behavioural patterns. ... Learning a foreign language does *not* mean losing one's identity and assuming new cultural roles. Rather, it entails having a clearly defined identity, a strong sense of self, a 'healthy ego'.“ (Porto, 2000, s.91).

Výuka cizích jazyků nabízí řadu možností realizace současných obecných výchovně-vzdělávacích cílů a obsahů, které vedou k formování člověka s globálním myšlením. Je třeba pohlížet na sebe sama nejen jako na příslušníka národní kultury, žijícího v určité zemi, ale rovněž jako na občana světa, který je subjektem dialogu kultur a chápe svoji roli a zodpovědnost v celospolečenských procesech. Cizojazyčná výuka je jedním ze základních nástrojů výchovy člověka, při níž dochází k utváření bilingvní sociokulturní kompetence, umožňuje nejen interkulturní srovnávání, ale také schopnost podívat se na sebe sama z jiného úhlu pohledu. „Im Fremdsprachenunterricht wird die Begegnung mit den Sichtweisen anderer Kulturen über sprachliche Ausdrucksformen vermittelt und ermöglicht so auch den Zugang zu einer Außenperspektive auf das vertraute und für selbstverständlich gehaltene Eigene. (Institut für Friedenspädagogik Tübingen e. V., 2006).

Důraz je kladen na hodnoty jako tolerance, trpělivost, nepředpojatost vůči představitelům ostatních kultur. Na základě sociokulturního přístupu ve výuce cizích jazyků je rovněž formováno kulturní sebeurčení, které představuje uvědomění si vlastního místa mezi různými kulturami a následnou cílenou činností k začlenění sebe sama do příslušné kulturní skupiny. Při prezentaci kultury nejde pouze o zprostředkování toho, jaké věci jsou, ale také toho, jaké by být mohly, jde o pochopení kulturní diverzity a odbourávání kulturních stereotypů. „Teaching culture means therefore teaching not only how things are and have been, but how they could have been or how else they could be. ... Breaking down stereotypes is understanding that we are irreducibly unique and different, and that I could have been you, you could have been me, given different circumstances – in other words, that the stranger is in us.“ (Kramsch, 1996).

V didaktice cizích jazyků se samozřejmě intenzivně projevuje i vzájemně provázaný vztah jazyka a kultury. Ovládnutí cizího jazyka nespočívá pouze ve znalosti jazykových prostředků daného jazyka, ale v jeho celkovém chápání v kulturně-sociálních souvislostech. Cílem jazykového vzdělávání je snaha o aktivní reálnou komunikaci v cizím jazyce, která je však bez sociokulturních či interkulturních znalostí a dovedností zcela nemožná. Je tedy nutné, aby si žáci osvojili jazyk ve všech plánech, aby se naučili dívat se na jazyk očima rodilých mluvčích a myslet v kategoriích cílového kulturního prostředí. «Одной из важнейших задач в процессе преподавания

языка в иностранной аудитории является формирование у обучаемых способности взглянуть на язык глазами его носителя. Для этого необходимо не только усвоение иностранцами языковых единиц, овладение речевыми навыками и умениями, но и понимание сугубо национальных этнических принципов организации такого сложного явления, как лингвокультурное содержание языка. Научить человека мыслить с помощью категорий иной лингвокультуры, т.е. думать на другом языке.» (Шаклеин, 1998, s. 97).

Jazykové jevy i jejich využití v reálné komunikaci jsou silně ovlivněny kulturně-historickými podmínkami, které se v jazyce zpětně odrážejí. Jde tedy o vzájemný vliv společenských podmínek a jazyka daného kulturního společenství. Tento aspekt by měl být ve výuce vždy zohledňován. Vereščagin a Kostomarov (Верещагин, Костомаров, 1983, s. 3) charakterizují tento oboustranný vztah z hlediska lingvodidaktického takto: «Изучающие иностранный язык обычно стремятся прежде всего овладеть еще одним способом участвовать в коммуникации. Однако, усваивая язык, человек одновременно проникает в новую национальную культуру, получает огромное духовное богатство, хранимое языком.» Osvojovaný jazyk tedy nabízí žákům možnost bližšího seznámení se s kulturním bohatstvím a hodnotami, které náleží národu mluvícímu daným cizím jazykem. Navíc sociokulturní a interkulturní kompetence v sobě skrývají dnes tak silně akcentované principy humánního vzdělávání. Proto je třeba vždy propojovat výuku jazyka s výukou kultury daného národa.

Vzhledem k stále sílícím tendencím didaktiky cizích jazyků zapojovat kulturologické aspekty jazyka do výuky a rozvíjet sociokulturní a interkulturní kompetenci žáků je třeba zásadních proměn jazykového vzdělávání. Předem si je třeba uvědomit kulturologickou nosnost daného jazyka v obecné rovině (odrazy národně-kulturní sémantiky v jazyce) a poté hledat metodické postupy zprostředkování této funkce jazyka ve všech fázích učebního procesu. Žáci se tedy seznamují s aktuální reálnou jazykovou i společenskou skutečností prostřednictvím osvojování si cizího jazyka. Lze tedy říci, že kulturně-jazyková náplň učebního procesu se jeví jako klíčová pro osvojování si cizího jazyka jako prostředku komunikace.

2.3 Teoretické základy didaktiky reálií v cizích jazycích

Kultura je v cizojazyčné výuce zprostředkovávána nejčastěji prezentací kulturně-historických reálií, jejichž uvádění má dlouhou historickou tradici. V jednotlivých vývojových obdobích didaktiky cizích jazyků však byly reálie pojímány různým způsobem, byly prezentovány s různými záměry a byl jim přikládán různý význam. V následující části si podrobněji rozebereme teoretická východiska pro výuku reálií ze současného i historického pohledu i některé otázky současného pojetí výuky reálií.

2.3.1 K některým klíčovým pojmům

Na úvod je nutné blíže objasnit jednotlivé s výukou reálií spojené pojmy, které jsou často chápány různým způsobem, protože nejsou dosud v českém jazyce pevně etablovány, proto i překlad příslušných pojmů z jiných jazyků je značně komplikovaný a nejasný. Je tedy třeba klíčové termíny blíže charakterizovat a poukázat na jejich ekvivalenty v jiných jazycích. Zaměříme se především na pojmy klíčové pro naši práci.

- **Reálie** – Pod českým pojmem reálie je možné najít v zásadě dva významy. Může jít jednak o konkrétní poznatky o daném kulturním společenství, o jeho geografii, historii, politice, hospodářství a kultuře (страноведение, Realien, aspects of life, institutions and customs), jednak o název celé lingvodidaktické disciplíny (лингвострановедение, Landeskunde, area studies). Protože jednoznačné označení pro danou oblast zkoumání není, bude v této práci nazývána reáliemi.

„Reálie – součást učiva cizích jazyků, výběr poznatků z kultury, národní tradice, historie, politiky a současného života zemí, jejichž jazyk si žáci osvojují.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 197).

„Reálie zahrnují poznatky týkající se zeměpisu dané jazykové oblasti, jejího historického vývoje, jejích hospodářských, politických, sociálních podmínek, její literatury, umění, vědy a techniky a dalších okruhů tvořících kulturu příslušné cizí země a jejího národa či národů. Obsahují tedy fakta charakterizující příslušnou jazykovou oblast v naší současnosti s přihlédnutím k její minulosti i k jejímu aktuálnímu vývojovým tendencím. Tato fakta jsou zároveň klíčem k pochopení mnohých jevů jazykových spadajících do sféry lingvoreálií.“ (Hendrich a kol., 1988, s. 115).

„Страноведение – это культура страны изучаемого языка, превращенная в предмет методики преподавания иностранных языков.“ (Молчаноский, 2007, s. 21).

„Unter dem Begriff Landeskunde werden Kenntnisse, Wissen über und Verständnis für geografische, politische, wirtschaftliche und soziale sowie kulturelle Gegebenheiten eines Landes, seine Menschen und deren Verhaltensweisen zusammengefasst.“ (Jung, 2001, s. 108).

Uvedené definice chápou realie jako souhrn poznatků o kultuře státu, v němž se daným cizím jazykem hovoří, v širších společenských souvislostech, kterou si žáci v cizojazyčném vyučování osvojují. Hendrich navíc zdůrazňuje význam znalostí reálií pro komplexní chápání cizojazyčných promluv. Prostřednictvím reálií je prezentován společenský kontext, v němž cizojazyčná komunikace probíhá.

- **Lingvoreálie** – Vymezení tohoto termínu je také velmi komplikované, často je zaměňován za termín realie, hranice mezi pojmy realie a lingvoreálie není zcela jasně vymezena a v některých pojetích se dokonce překrývají. Přesto si uvedme některé definice lingvoreálií.

Lingvoreálie mohou být chápány ze dvou různých krajních pohledů, jednak jako jednotlivé lexikální jednotky, jednak jako vědní disciplína:

- užší pojetí: Lingvoreálie je lexém, který odráží mimojazykovou skutečnost příslušného kulturního společenství a nemá v ostatních jazycích vhodný ekvivalent.

- širší pojetí: „Lingvoreálie jsou filologickým oborem, který zkoumá národně-kulturní sémantiku jazykových jednotek za účelem jejich pochopení v celém rozsahu významů, zabarvení a konotací v míře, která se maximálně blíží k jejich vnímání nositeli daného jazyka a kultury.“ (Томахин, 1995, s. 54 – překl. autorky).

„Lingvoreálie – jazykové realie – poznatky týkající se historie, kultury, zeměpisu aj. země, jejímuž jazyku se vyučuje jako cizímu. Jsou nezbytné pro vytvoření komunikativní kompetence, a proto jsou začleněny do obsahu výuky cizích jazyků.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 94).

„Lingvoreáliemi jsou míněny poznatky úzce související s významem slov, slovních spojení, frazeologie i větších jazykových útvarů, a to zvláště těch slov či útvarů, které odrážejí mimojazykovou skutečnost příznačnou pro danou cizojazyčnou oblast a odlišnou od mimojazykové skutečnosti, která obklopuje žáka a jejímž odrazem

je po stránce významové, popř. i výrazové, žákova mateřština“ (Hendrich a kol, 1988, s. 115).

Vereščagin a Kostomarov (Верещагин, Костомаров, 1983, s. 49) zdůrazňují v následující definici pojmu *лингвострановедение*, že učebním materiálem má být současná realita ve svých typických projevech: «*Лингвострановедением* называется аспект преподавания русского языка иностранцам, в котором с целью обеспечения коммуникативности обучения и для решения общеобразовательных и гуманистических задач лингводидактически реализуется кумулятивная функция языка и проводится аккультурация адресата (ознакомление его с типичными явлениями современной действительности), причем методика преподавания имеет филологическую природу – ознакомление проводится через посредство русского языка и в процессе его изучения.»

Vegvari (Вегвари, 1995, s.137) chápe lingvoreálie jako dialog kultur, při jehož učení se žáci seznamují s typickými procesy a jevy dané cílové kultury se zřetelem k vlastní kulturní zakotvenosti. «Лингвострановедение – это диалог культур, при котором обучение межкультурной коммуникации понимается как ознакомление учащихся с типичными процессами и явлениями, тенденциями экономической, социально-политической и духовной жизни страны с учётом родной культуры учащихся.»

Společným průsečíkem jednotlivých definic lingvoreálií je jejich přímá vazba na jazyk, slova a jejich význam a také pojetí lingvoreálií jako typických, příznačných jevů pro danou kulturu, dílčí komponenty definic jsou však poměrně variabilní. Hendrich zdůrazňuje jejich významovou složku, Vegvari mezikulturní aspekt s ohledem na kulturu mateřskou. Vereščagin a Kostomarov vidí lingvoreálie jako jednu z dílčích složek cizojazyčné výuky, která plní mnohé výchovně-vzdělávací a humanistické cíle, Tomachin považuje lingvoreálie dokonce za lingvistickou disciplínu.

- **Kultura** – Nezávisle na jednotlivých přístupech k pojmu kultura lze najít jeho obecné dvojí pojetí, které se prolíná i všemi níže uvedenými definicemi.
- širší pojetí: Kultura je souhrn materiálních (města, průmysl, doprava ...) i duchovních výtvorů (náboženství, morálka, umění, politika ...) lidstva.

- užší pojetí: Kultura představuje komplex vztahů, výsledků a procesů určitého společenství, který se projevuje určitým chováním (zvyky, rituály, zkušenosti, hodnoty...).

Definice pojmu *kultura* lze najít mnoho, zaměříme se pouze na některé, relevantní k tématu práce.

1. *Definice z hlediska sociologie*: „Kultura je souhrn prostředků a mechanismů specificky lidské adaptace k vnějšímu prostředí. Představuje program činnosti jednotlivců a skupin, který je fixovaný sociokulturními stereotypy a předávaný prostřednictvím kulturního dědictví. Kultura vystupuje v podobě a) výtvorů lidské práce, b) sociokulturních regulativů (norem, hodnot, kulturních vzorců), c) idejí (kognitivních systémů), d) institucí organizujících lidské chování.“ (Průcha, 2001, 31).

2. *Definice Vereščagina a Kostomarova*: «Культура как общественное явление – это совокупность материальных и духовных ценностей, накопленных и накапливаемых определенной общностью людей. Культура – это продукт социальной активности человеческих коллективов, она имеет исторический генезис и играет определяющую роль в становлении отдельной человеческой личности.» (Верещагин, Костомаров, 1983, s. 30).

3. *Definice z „Pedagogického slovníku“* (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 108): „Kultura je: a) komplex materiálních, především ale nemateriálních výtvorů (poznatků, idejí, hodnot, morálních norem aj.), které lidská civilizace během svého vývoje vytvářela (= kulturní dědictví), b) ve smyslu sociologickém a kulturně-antropologickém jde o způsoby chování, sdílené normy, hodnoty, tradice a rituály aj., jež jsou charakteristické pro určité sociální nebo etnické skupiny.“

4. *Definice dle Ottovy encyklopedie A-Ž* (2004, s. 527): „Kultura je souhrn postojů a hodnot v určité společnosti, které jsou následujícím generacím zprostředkovávány pomocí symbolů, materializující se v nástrojích a výrobcích a lidé si je uvědomují ve svých představách a idejích. Kultura formuje jedince v určitý typ, je to socializační fenomén, obsahuje myšlenky, názory, významy, hodnoty, je selektivní, naučená, spočívá na symbolech.“

5. *Definice dle slovníku aplikované lingvistiky* (Richards, Platt, Weber, 1992, s. 70): „Culture – the total set of beliefs, attitudes, customs, behaviour, social habits etc. of the members of a particular society.“

6. *Definice dle Nového a Schroll-Machl (2007, s. 25):* „Kultura je sdílený systém významů, který funguje jako proces vedoucí k automatickému řešení často se opakujících problémů“, které se vztahují k druhým lidem, času a přírodě.

7. *Definice dle výkladového slovníku Duden 10 (2002, s. 561-562):* „Kultur ist eine Gesamtheit der von einer bestimmten Gemeinschaft auf einem bestimmten Gebiet während einer bestimmten Epoche geschaffenen, charakteristischen geistigen, künstlerischen, gestaltenden Leistungen. Kultur ist eine gepflegte kultivierte Lebensweise.“

Ze všech výše uvedených definic jsou zřejmá obě pojetí kultury. Důležité je především sociální hledisko jednotlivých definic, které zdůrazňují, že kultura je výsledkem společenské interakce, kterou pak dále zpětně rozvíjí.

- **Jazyk** – Definice a pojetí jazyka představovaly vždy základ lingvistických i lingvodidaktických teorií, a proto je nutné z definice jazyka vycházet i při zkoumání reálií. Uvedeme pouze některé, relevantní pro naši práci.

„Jazyk je konvenční systém znaků používaných pro účely komunikace, každý jazyk má určitou strukturu, psychologickou a sociální dimenzi.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 94).

„Jazyk je a) systém znaků sloužících k dorozumívání a výrazu afektů, b) jakýkoli systém konvenčně zavedených znaků, c) pouze člověku daná schopnost jako členu určitého jazykového společenství konstituovat (znovuvytvářet či spoluvytvářet) a prožívat svět artikulovaný a strukturovaný do myšlenkových obsahů vztažených k zvukovým formám a komunikovat v něm, jako orgán myšlení a komunikace je jazyk předpokladem a základem lidské kultury.“ (Universum : všeobecná encyklopedie, 2000, 4.díl, s.331).

«Язык - единственное средство познания мира. Другого средства у человека нет. И там, где испорчен или поврежден язык, человек становится неспособным воспринимать знания, культуру.» (Троицкий, 2007, с.8).

«С одной стороны, язык – общественное явление, и взятый в своем социальном плане, он выступает хранителем информации о мире, характерной для всего коллектива говорящих, для всей этнолингвистической, культурноязыковой общности. С другой стороны, будучи достоянием отдельной личности, усвоенный человеком язык индивидуален. Он может быть хранителем

уникального, неповторимого жизненного опыта.» (Верещагин, Костомаров, 1980, с. 7).

„Sprache ist Mittel zum Zweck der Bezeichnung von Dingen und Sachverhalten sowie der Verständigung in kommunikativen Situationen.“ (Köck, 2008, s. 475).

Jednotlivé definice zdůrazňují především dvě základní funkce jazyka – komunikační a nominativní, jazyk je chápán jako společenský produkt, který je prostředkem jednak komunikace mezi členy společenství, jednak poznávání okolního světa.

- **Komunikativní kompetence** (kommunikative Kompetenz, communicative competence, коммуникативная компетенция) je „soubor jazykových znalostí a dovedností umožňujících mluvčímu realizovat komunikační potřeby, a to přiměřeně k situaci, charakteristikám posluchačů aj. Zahrnuje též uplatňování sociokulturních pravidel komunikace.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 105).

„Kommunikative Kompetenz stellt adäquater Einsatz grammatikalischer, diskursiver, kultureller und strategischer Mittel und zutreffende Einschätzung der Kommunikationssituation und des Verhältnisses, das die Kommunikationspartner zueinander haben, dar.“ (Huber, 2004).

Obě uvedené definice zdůrazňují schopnost vhodně využít adekvátní jazykové prostředky v závislosti na konkrétní řečové situaci, přičemž jsou zohledňována určitá komunikační pravidla daného kulturně-jazykového společenství.

Komunikativní kompetence je základním principem moderní výuky cizích jazyků, přičemž v sobě zahrnuje tři základní složky ovládnutí jazyka: lingvistické (ovládání jednotlivých jazykových prostředků), sociolingvistické (chápání sociokulturních podmínek užívání jazyka vzhledem ke společenským konvencím) a pragmatické kompetence (funkční využití jazykových prostředků v řeči).

- **Sociokulturní kompetence** (sozio-kulturelle Kompetenz, sociocultural competence, cultural awareness, социокультурная компетенция) představuje schopnost vnímat a chápat kulturní charakteristiky a principy určitého společenství (každodenní život, životní podmínky, mezilidské vztahy, hodnoty, postoje, víra, společenské konvence, řeč těla, rituály a tradice aj.)

Meijer a Jenkinsová (Meijer, Jenkins, 1998, s. 18) zahrnují do sociokulturní kompetence funkční znalosti, informace o každodenním životě, rozšiřování duševního horizontu a srovnání tradic a pohledů vlastní a cizí kultury s cílem pochopit vlastní (i cizí) kulturu jako jednu z mnoha, na což již navazuje utváření interkulturní kompetence a interkulturního vědomí.

- **Interkulturní kompetence** (interkulturelle Kompetenz, cross-cultural competence, intercultural competence, межкультурная компетенция) je schopnost vnímat a chápat kulturní zákonitosti ostatních společenství, srovnávat je s vlastními, hledat společné i rozdílné rysy, tím pronikat do vlastního vidění i hlubšího chápání okolního světa a vzájemně se obohacovat.

„Interkulturní kompetence je způsobilost jedince realizovat s využitím osvojených znalostí o specifických národních kultur a příslušných dovedností efektivní komunikaci a spolupráci s příslušníky jiných kultur. Základem interkulturní kompetence je jazyková vybavenost jednotlivce a respektování kulturních specifických partnerů.“ (Průcha, 2010, s. 46).

„Interkulturní kompetence lze chápat jako složitý souhrn schopností a dovedností, do kterých se promítají osobnostní předpoklady (např. sebereflexe, empatie, kulturní citlivost, zvědavost, tolerování odlišnosti, sebedůvěra a snížená míra úzkostlivosti, zkušenost) a které vedou k tomu, že člověk v interkulturní situaci obstojí.“ (Morgensternová, Šulová, 2007, s. 7).

„Interkulturelle Kompetenz – die Fähigkeit, den interkulturellen Handlungsprozess so (mit)gestalten zu können, dass Missverständnisse vermeiden oder aufgeklärt werden können und gemeinsame Problemlösungen kreiert werden, die von allen beteiligten Personen akzeptiert und produktiv genutzt werden können. ... Die interkulturelle Kompetenz wird vor allem als Erfahrungs- und Wissenskompetenz in Bezug auf eine oder mehrere fremde Kulturen betrachtet.“ (Rathje, 2006).

«Межкультурная компетенция предполагает умение воспринимать инокультурные факты с терпимостью, с желанием понять чужую культуру, увидеть поведение её носителей их глазами.» (Костомаров, 1999, s. 81).

Všechny uvedené definice považují interkulturní kompetenci za schopnost adekvátně zvládnout určitou interkulturní situaci, přičemž jsou respektovány kulturní

odlišnosti komunikačních partnerů. Průcha navíc zmiňuje význam jazykové vybavenosti pro zvládnutí interkulturní situace, Morgensternová a Šulová psychologická hlediska, Rathje vidí v interkulturní kompetenci i složku poznávací a znalostní, Kostomarov zdůrazňuje nutnost snahy dívat se na konkrétní fakta cizí kultury očima nositelů daného cizího jazyka, s cílem ji pochopit.

Součástí interkulturní kompetence jsou i tzv. *interkulturní vědomí* (interkulturelles Bewusstsein, языковое сознание, intercultural awareness), které představuje soubor znalostí o skutečnosti, že existují různé kultury, které často mají mnoho společného a rozdílného a že je třeba se naučit s tímto faktem zacházet a vytvořit si otevřený postoj vůči cizím kulturám, a tzv. *interkulturní vnímavost či citlivost* (interkulturelle Empfindlichkeit, языковая восприимчивость, intercultural perception), která umožňuje chápat kulturní pozadí jevů. „Interkulturelles Bewusstsein bedeutet: Den Schülerinnen und Schülern wird bewusst, dass es Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen den Kulturen gibt und sie lernen damit umzugehen, ohne in negative und/oder nur positive Werturteile zu verfallen. Eine offene Haltung fremden Kulturen gegenüber sollte die Folge sein.“ (Meijer, Jenkins, 1998, s. 18). «Межкультурная восприимчивость – это способность понимать культурный фон в деятельности, общении и фактах, открыто и заинтересованно относиться к явлениям и представителям своей и иноязычной культур, устанавливать связи между этими культурами и, по мере возможности, быть готовым выступать в качестве посредника в межкультурной коммуникации.» (Андреева-Сюссен, 2007, с. 22-23).

Byram (2000, s. 98) uvádí čtyři základní složky interkulturní kompetence: vztahy (zvědavost, otevřenost, ochota vynout se nedůvěře vůči jiné kultuře), znalost (sociálních skupin a jejich zvyků a obecných procesů společenské a osobní interakce), dovednosti interpretace a usouvztažňování (schopnost interpretovat dokumenty a jevy cizí kultury, vysvětlit je a porovnat je s elementy kultury vlastní) a dovednosti objevování a interakce (schopnost získávat nové znalosti o kultuře a kulturních zvycích a schopnost zapojit znalosti, vztahy a dovednosti do reálné komunikace a interakce). Nad těmito dílčími složkami pak stojí cílová dimenze – kritické kulturní vědomí, které však vyžaduje vysoký stupeň vlastního sebevědomí a sebereflexe. Je to schopnost

kritického hodnocení na základě explicitních kritérií, specifických perspektiv, zvyků a produktů vlastní i cizí kultury.

2.3.2 Reálie jako disciplína a její vztah k dalším vědním oborům

Reálie jako vědní obor se vyvíjí jako samostatná disciplína od přelomu 60.-70. let minulého století, zkoumá národněkulturní sémantiku jazyka a hlavním cílem je seznámení žáků s cizojazyčnou kulturou v procesu vyučování cizímu jazyku. Terminologie reálií není v mezinárodním hledisku jednotná a jednoznačná, proto se můžeme setkat v odborné literatuře i s termínem **lingvoreálie** jako označením filologické disciplíny zabývající se národně-kulturní sémantikou řeči. Reálie jsou velmi úzce spjaty jak s **lingvistikou**, která studuje jednotlivé složky jazyka a jejich fungování, tak s **lingvodidaktikou**, která hledá způsoby osvojování tohoto materiálu jako součásti mnohoaspektové výuky cizích jazyků. Oba tyto vědní obory tvoří základnu pro reálie, které lze chápat jako teorii i praxi vyučování kulturologického materiálu s pomocí filologické metodiky. Dalšími obory, které s reáliemi úzce souvisí, jsou kulturologie, lingvokulturologie, sociolingvistika a etnolingvistika, reálie však využívají i poznatky z geografie, historie, ekonomie, etnografie a folkloristiky, literární vědy, hudební vědy, teorie umění a dalších.

Etnolingvistika přináší reáliím řadu podnětů a nových úhlů pohledu. Jde o etnolingvistické pojetí vztahů jazyka a obrazu světa, jazyka a komunikace nebo teorie jazyka. Jazyk je v etnolingvistice vždy spojován s kulturou příslušného národa, řečová činnost, verbální i neverbální, je zkoumána podle konkrétní skupiny. Nejdůležitějším objektem je řeč v sociálním kontextu a její vývoj.

Sociolingvistika vychází z faktu, že jazyk má společenský charakter. Jejím předmětem je popis a analýza vzájemných vztahů společnosti a jazyka a zkoumání vlivu extralingvistických, tedy mimojazykových faktorů, které jazyk ovlivňují a způsobují jeho změny. Sociolingvistika zohledňuje všechny funkce jazyka, věnuje se jazyku jako prostředku komunikace mezi lidmi, poznávání světa i formování myšlení. V centru zkoumání sociolingvistiky stojí funkce kumulativní, která odpovídá statickému souhrnu poznatků a vztahů umožňujících komunikační procesy i myšlení samotné a která představuje informace o mimojazykové skutečnosti zafixované a skryté v jednotlivých složkách jazyka.

Kulturní (sociální) antropologie je disciplína, která se zabývá vznikem, vývojem a srovnáváním jednotlivých lidských kultur, zajímá se o historii a místní kulturní tradice, zkoumá člověka v jeho kultuře, kterou považuje za výsledek historického vývoje určitého společenství, zabývá se vlastní reflexí kultury jednotlivými národy.

Kulturologie (teorie kultury) je disciplína, která se zabývá vědeckými poznatky o kultuře. Je to nauka, která stojí na hranici mnohých příbuzných vědních oborů, jejichž poznatky využívá a transformuje (historie, filozofie, sociologie, psychologie, antropologie, etnologie, etnografie, semiotika, lingvistika a další).

Lingvokulturologie je nová hraniční disciplína, která se etabluje v posledních dvou desetiletích, velmi intenzivně je rozvíjena ruskou lingvistikou, u nás však pouze zřídka. Představuje novou disciplínu na rozhraní lingvistiky a kulturologie, která se zabývá především vzájemnými vztahy jazyka a kultury. Kulturologie se snaží o systémové uchopení světa lidské kultury v kontextu současné civilizace, zabývá se systémovým popisem faktů jazyka a kultury a jejich vzájemných vztahů a vlivů, popisuje jazykový obraz světa. «Лингвокультурология – комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как целостную структуру единиц в единстве их языкового и внеязыкового (культурного) содержания при помощи системы методов и с ориентацией на современные приоритеты и культурные установления (система норм и общечеловеческих ценностей).» (Воробьев, 1999, s. 101).

Hlavním cílem lingvokulturologie je popis fungování jazyka v kulturním kontextu a jeho praktické realizace jako důležité oblasti ovládání jazykového procesu, ve kterém se učební látka úzce dotýká kulturně-poznávacích úkolů výuky cizího jazyka. Jedná se vlastně o systém vztahů mezi jazykovými jevy a mimojazykovou skutečností, která určuje specifické rysy jazykového vědomí člověka i celého národa hovořících cílovým jazykem; řeší tedy základní otázky vztahů mezi jazykem, národem a kulturou. Lingvokulturologie zkoumá především následující otázky:

- antropocentrické chápání kultury;
- člověk jako jazyková osobnost;
- jazyk jako systém realizace kulturních hodnot;

- jazyk a kultura a jejich vzájemné ovlivňování;
- kultura jako nezávislá úroveň jazyka;
- národní specifika jazykových odrazů světa;
- modelování procesů produkce a percepce řeči;
- implementace textů do kultury a jeho interpretace.

Důležitým pojmem lingvokulturologie je **jazykový obraz světa** (языковая картина мира, sprachliches Weltbild), tj. „v jazyce uložená a ukládaná interpretace skutečnosti a souhrn soudů o světě, je to způsob chápání světa, který lze vyčíst z charakteru daného jazyka, a to ze všech jeho rovin“. (Zbiejczuková, 2009). «Языковая картина мира – сознательное представление человека о мире, что формируется не столько языком, сколько повседневным опытом.» (Чжен, Чжао, 2002, s. 104). «Языковая картина мира является фундаментом всех устойчивых культурных представлений – стереотипов. Её анализ помогает понять, чем отличаются национальные культуры, как они дополняют друг друга на уровне мировой культуры. (Воробьев, Дронов, Хруслов, 2007, s. 8).

Jazykový obraz světa zahrnuje dvě složky: kulturní kontext (náboženství, folkloru, mytologie, umění...) a určitou interpretaci světa, která je všeobecně přijímána konkrétním společenstvím, je však také do značné míry formována individuálními charakteristikami konkrétního jedince.

Lingvokulturologie zavádí i vlastní minimální jednotku – **lingvokulturemu**, která na rozdíl od slova, jež v sobě zahrnuje formu a význam, obsahuje lingvokulturema i určité chápání, pojetí, má rovněž mimojazykový obsah. Lingvokulturemy lze klasifikovat dle různých kategorií (podrobněji např: Воробьев, 1994, Маслова, 2007 nebo Токарев, 2003 a 2006), pro naši práci je však důležité, že jedním z hlavních zdrojů lingvokulturem je i národní poetická tvorba, kam jednoznačně patří i pranostiky.

Reálie jako samostatná vědní disciplína i jako soubor jednotlivých poznatků o daném kulturním společenství úzce souvisí s řadou dalších disciplín, jejichž výsledky zohledňují nebo využívají. Nejdůležitější příbuznou vědou je lingvokulturologie, která reáliím poskytuje širší základnu, protože řeší mnohé otázky vztahů jazyka a kultury, zavádí pojem jazykového obrazu světa, jehož pochopení se stává pro cizojazyčnou výuku jedním s hlavních cílů. Lidové pranostiky tvoří nedílnou součást národní kultury,

tedy i národního jazykového obrazu světa, jejich prostřednictvím tedy můžeme k odhalování skrytého kulturního kontextu přispívat.

2.3.3 Předmět výuky reálií

Hlavním **předmětem reálií** je popis a analýza veškerých projevů kultury určitého národa ve všech jejích podobách z hlediska synchronního i diachronního přístupu a následné zkoumání možností implementace těchto poznatků do procesu osvojování si příslušného jazyka.

Při způsobu začlenění reálií do cizojazyčné výuky je třeba zohledňovat jednotlivé přístupy a pojetí reálií (Huncke, Steining, 2010, s. 95):

1. Kognitivní reálie (zeměpisná, historická a kulturní fakta, deklarativní znalosti a vědomosti).
2. Komunikativní reálie (procedurální znalosti a dovednosti zaměřené na informace a činnosti realizované v běžné každodenní komunikaci).
3. Interkulturní reálie (kombinují oba předchozí typy, zdůrazňují interkulturní srovnávání a vedou k odstraňování stereotypů a předsudků o dané kultuře).

Dále pak také můžeme odlišit kontrastivní reálie jako princip hledání rozdílů a jejich zdrojů v mateřském a cizím jazyce a s nimi spojených kulturách nebo dokonce ve vztahu k dalším osvojeným cizím jazykům; a integrativní reálie jako součást cizojazyčné výuky, která prostupuje všemi jejími složkami. (Nečasová, 2007, s. 78-79).

Výuka reálií by měla podle R.Lafayette (Podle Новикова, 2000, s. 63-64) zahrnovat následující oblasti rozdělené do pěti skupin. Tyto požadavky by měly sloužit i jako prostředek orientace při zajišťování žádoucí úrovně kulturologické kompetence žáků.

1. Ovládnutí oficiální kultury – základní geografické údaje, historické události, struktura státní moci, nejdůležitější výsledky v oblasti umění.

2. Chápání tradic – přijetí norem chování v každodenních životních situacích (v obchodě, v restauraci, v dopravě), duchovní hodnoty a kulturní tradice určující život společnosti (obřady, pracovní etiketa, sociální stratifikace společnosti), charakteristiky adekvátního chování v různých situacích v rámci příslušné kulturní tradice, gestikulační pravidla charakteristická pro příslušnou kulturní tradici.

3. Duchovní výchova – úcta druhých národů.

4. Chápání tradic ve vlastním slova smyslu, poznávání a schopnost vysvětlení národních tradic všech etnických skupin mluvících příslušným cílovým jazykem.

5. Způsoby přijímání informací – učení se spravedlivě hodnotit různá tvrzení o národní kultuře, nacházet stále nová tvrzení o ní a zároveň tento materiál zpracovávat.

Klíčovým pro obor reálie se jeví i pojetí jazyka jako součásti kultury, která se skládá z materiální i duchovní části. Reálie se zabývají nejen oběma těmito nedílnými součástmi kultury, ale i způsobem, jakým jsou vyjádřeny v jazyce. Důležitým aspektem je i humanistické pojetí tohoto oboru, v jehož centru stojí člověk jako nositel jazyka i kultury, jeho činnost a výsledné reálné projevy jeho působení. Současné lingvodidaktické tendence směřují k humanismu, tedy k lidskému faktoru v jazyce i jazykovém vzdělávání, člověk se stává centrální jednotkou komunikačního procesu.

Pro dosažení adekvátní úrovně kulturologické kompetence je nezbytně nutné začínat s prezentací kulturologických materiálů od samého počátku výuky cizího jazyka, je ale třeba, aby všechen předkládaný materiál vždy zohledňoval věk, psychické i jazykové možnosti žáků a byl také v souladu se zájmy žáků, protože práce s tímto materiálem vyžaduje intenzivní osobní vklad žáka, kterého bez motivace nelze dosáhnout. Rovněž je důležitá i forma předkládaného materiálu.

2.3.4 Cíle výuky reálií

Hlavním cílem výuky reálií je především naplňování komunikativní kompetence v jejím širokém slova smyslu, reálie tedy vedou k vytváření sociokulturní a interkulturní kompetence.

Ve výuce reálií se realizují tři základní **obecné cíle** (Bettermann, 1999, s. 509):

- pragmatický – rozvoj komunikačních schopností a modelů chování;
- kognitivní – předávání, přivlastňování a zpracovávání poznatků a informací;
- pedagogický – formování názorů a postojů.

Hackl, Langner, Simon-Pelanda (1998, s. 6) obecné cíle rozpracovávají a stanovují následující **konkrétní cíle** výuky reálií:

- sociokulturní senzibilizace (zcitlivění) a změna perspektiv;
- zprostředkování strategií k samostatnému získávání poznatků (práce s informacemi, kognitivní, metakognitivní a kontrolní strategie);

- metody a postupy integrace předchozích znalostí a zkušeností, vjemů a postřehů a poznatků nových (zejména projektové a jiné činnostně orientované metody).

„Primäre Aufgabe der Landeskunde ist nicht die Information, sondern Sensibilisierung sowie die Entwicklung von Fähigkeiten, Strategien und Fertigkeiten im Umgang mit fremden Kulturen.“ (Hackl, Langner, Simon-Pelanda, 1998, s.7).

Sociokulturní senzibilizace představuje vhléd do specifických charakteristik komunikace a interakce v příslušném jazyce a do jejich společenských a kulturních vazeb, jakož i chápání vlastního sociokulturního pozadí, přičemž hlavní úlohu zde sehrává schopnost empatie. Znalosti sociokulturního pozadí (фоновые знания, Hintergrundwissen) jsou pro správné pochopení cizojazyčných textů klíčové. Výuka reálií by tedy měla být prostředkem k nabytí postojů k cílové kultuře a schopností v ní jednat.

2.3.5 Lingvistické, psychosociální a lingvodidaktické základy reálií

Výuka reálií vychází jednak z obecných poznatků o jazyce a s ním spojené kultuře, jednak z obecných lingvodidaktických principů, které je však samozřejmě nutné přizpůsobit charakteristice oboru reálie. Analyzujme tedy podrobněji vybraná specifika výuky, která jsou vzhledem k osvojování reálií relevantní.

A / Lingvistické základy reálií

Pojetí reálií z lingvistického hlediska je do značné míry založeno na jednotlivých přístupech v chápání jazyka jako celku, jeho jednotek i sémantického významu jejich dílčích komponentů. Každá lingvistická teorie přináší nové postuláty pro obecnou charakteristiku jazyka i jeho součástí.

Otázkou jazyka, zejména v souvislosti s možnostmi poznávání světa, se zabývali filozofové již ve starověkém Řecku, kdy byly vytvořeny dvě protichůdné teorie: jazyk jako vnější prostředek poznání světa a jazyk jako aktivní zprostředkovatel poznání světa. Na oba tyto přístupy navázala řada dalších filozofů i lingvistů.

Jedním z nejdůležitějších pojetí jazyka je model Ferdinanda de Saussure, který jako zakladatel strukturalizmu nahlíží na jazyk jako na strukturovaný systém vzájemně propojených komponentů. Rovněž ale zdůrazňoval, že je nutné analyzovat pouze jazyk jako takový, odtržený od mimojazykové skutečnosti.

Opačný pohled na jazyk a jeho úzkou provázanost s mimojazykovou skutečností lze najít opět již ve starověkém Řecku, poprvé u Herakleita z Efesu, který jazyk chápal jako prostor pro ukládání společenského poznání a následně tuto myšlenku dále rozvinuli ve svých teoriích Platón i Aristoteles. Toto pojetí jazyka, zejména ve vztahu k poznávání, bylo častým předmětem filozofického bádání (Hobbes, Locke, Descartes, Diderot, Rousseau, Herder, Kant, Hegel, Wittgenstein a mnoho dalších).

Dalším významným východiskem zkoumání kulturní podmíněnosti jazykových jevů jsou **sémantické jednotky, komponenty** (sémy), které představují základní dílčí části pojmu, který je sjednocuje, a které jsou charakteristické svou samostatností a mohou se stávat součástí různých lexikálních pojmů.

V procesu osvojování si cizího jazyka hrají sémantické komponenty slov významnou úlohu při poznávání cílové kultury, k čemuž dochází prostřednictvím tzv. *bázových znalostí* (фоновые знания, Hintergrundkenntnisse), které lze charakterizovat jako společnou znalost reálií u mluvčího i posluchače, jež je základem jazykové komunikace. Lexikální pojem ekvivalentních slov dvou a více jazyků může být zcela shodný, ale jejich lexikální pozadí nemůže být totožné nikdy, protože jsou v nich vždy zahrnuty specifické národně-kulturní sémantické komponenty. Práce s bázovými znalostmi je velmi významná pro pochopení jednak jednotlivých výpovědí, jednak celého jazykového systému, protože jazyk nejen že předává mimojazykové informace, ale rovněž je i v sobě hromadí a uchovává, proto se nedostatečné chápání bázových znalostí jazyka může stávat příčinou kulturologické interference (лингвострановедческая интерференция, landeskundliche Interferenz). Tuto sémantiku slov spojených s národní kulturou můžeme chápat jako kulturní složku významu slov, protože jazyk v sobě nese odraz života společnosti a její materiální i duchovní kultury, má extralingvistický význam.

B / Psychosociální základy reálií

Jak již bylo zmíněno, kultura ovlivňuje nejen začleňování jedince do společenského systému, ale působí i na psychiku jedince. Člověk se stává osobností postupně, přičemž klíčovou úlohu hraje výchova a vzdělávání, které jsou postaveny na kulturních základech daného společenství, a je zásadně ovlivněn příslušnou společností, ve které žije. Postupem času se u každého vytváří vlastní národní kulturní zakotvenost,

kteřá ovlivňuje člověka v případě konfrontace s jinou kulturou a zcela jí uniknout není možné nikdy.

Pro psychosociální základy reálií se jeví klíčovým pojem **interkulturní kompetence**, která je z tohoto hlediska souhrnem znalostí a dovedností, ve kterých se projevují osobnostní předpoklady a dispozice, které ovlivňují schopnost jednotlivce obstát v interkulturní neboli kulturně různorodé situaci. Jedná se především o tyto kategorie: sebereflexe, empatie, sociální i kulturní senzitivita, tolerance, sebedůvěra a sebehodnocení... Interkulturní kompetenci je třeba rozvíjet cíleným výcvikem, který by byl z psychologického hlediska zaměřen zejména na reflexi, uvědomění si vlastní osobnosti jako součásti společnosti, ale rovněž i na kulturní senzitivitu, která je pro interakci s příslušníky jiných etnik nezbytně nutná. Proces získávání interkulturní kompetence je velmi dlouhý a složitý, zahrnuje v sobě konfrontaci kultur, formování interkulturní zkušenosti, učení i porozumění a je ovlivněn řadou faktorů, osobnostními i situačními vlivy.

Interkulturní kompetence v psychosociálním pojetí v sobě zahrnuje tři bázové složky: myšlení, emoce a chování v interkulturní situaci. Rozlišujeme tedy následující dílčí kompetence (Morgensternová, Šulová, 2007):

- **Kognitivní kompetence** představuje souhrn poznatků, zkušeností a informací o kultuře cizího společenství i kultuře vlastní, přičemž ovlivňuje i způsoby myšlení a přijímání a zpracovávání informací o cizí i vlastní kultuře, schopnost uvědomění si předsudků a stereotypů i tolerantního myšlení, je prostředníkem k vytvoření vlastní kulturně-sociální identity.

V rámci kognitivní kompetence se členové jednotlivých kultur liší například v sebepojetí, ve vnímání úspěšnosti, v chápání kulturní identity, ve způsobu přijímání poznatků o cizích kulturách a vnímání vlastního domova, ve významu rituálů v rodinném životě apod.

- **Afektivní kompetence** je spojena s emocemi a prožíváním interkulturní situace. Ovlivňuje zejména naši interkulturní senzitivitu a empatii a také schopnost adaptovat se a celkově zvládat interkulturní situaci bez jakýchkoli psychických či psychosomatických problémů.

Každý člověk má různou míru kulturní senzitivity, kulturní empatie a schopnosti integrovat se do nové společnosti, odolnosti vůči kulturnímu šoku, každý různě prožívá

interpersonální vztahy, vyjadřuje emoce. Všechny tyto složky prožívání jednotlivce jsou však dlouhodobě formovány v procesu socializace pod stálým vlivem kulturních tradic, zvyklostí, hodnot, norem i společenského úzu.

▪ **Behaviorální kompetence** zahrnuje komunikační schopnosti (autenticita, naslouchání, respektování formálních pravidel komunikace, správná interpretace neverbálních projevů, adekvátní reakce na jednotlivé stimuly), strategie řešení konfliktů a problémů interkulturní situace (správná interpretace konfliktu a adekvátní způsoby a postupy jeho řešení), schopnost spolupráce v interkulturním týmu (otevřenost, respekt ostatních členů týmu, správná interpretace a realizace vlastní role).

V současné době se pod vlivem globalizace mnoho lidí nachází na rozhraní kultur, s čímž úzce souvisí nezbytnost psychosociální schopnosti **mezikulturní komunikace**, která je charakterizována jako adekvátní vzájemné chápání komunikačních aktů účastníků náležících různým národním kulturám. Naučit adekvátní mezikulturní komunikaci představuje pro didaktiku cizích jazyků jeden z nejvýznamnějších cílů, ke kterému by mělo cizojazyčné vyučování směřovat. Avšak cesta k tomuto cíli je velmi složitá, protože tento typ komunikace je ovlivňován mnohými objektivními i subjektivními faktory. Nečasová (2007, s. 66) charakterizuje interkulturní komunikaci takto: „Interkulturní komunikace představuje sama o sobě daleko složitější problém, protože probíhá jiným způsobem než komunikace mezi dvěma mluvčími majícími stejné kulturní zázemí, kdy mluvčí volí automaticky takové jazykové (popř. i nejazykové) prostředky, aby mohl příjemce dekodovat ve správném významu. Naproti tomu porozumění v interkulturní komunikaci předpokládá, že partneři v komunikaci musí disponovat jednak společnou strukturou jazyka (gramatikou), musí používat stejné znaky (slovní zásobu), dále musí chápat jazykové pozadí (realie) a v neposlední řadě musí také zachovávat stejná pravidla užití jazyka (např. adekvátní užití stylistických prvků vzhledem ke konkrétní promluvové situaci).“

Osvojováním si cizího jazyka se člověk přibližuje k jazykovému vědomí národa, což bez znalostí o kulturně-historickém pozadí není možné, a nerespektování národně-kulturních aspektů může vést ke komunikačním, sociálním a dokonce i psychickým problémům, které vznikají v důsledku nejednotnosti pojmání obecných principů společnosti i okolního světa obecně. Neznalost kulturního pozadí může vést až ke kulturnímu šoku už při kontaktu s rodilými mluvčími, avšak daleko intenzivněji při

pobytu v příslušné zemi. **Kulturní šok** je jev, který vzniká zejména kvůli rozporu našich představ o kultuře národa a její konkrétní realizaci a vyvolává pocit stísněnosti a ztracení se ve světě, jde o náhlé silné duševní a emocionální zhroucení, které se projevuje například duševním napětím, pocitem ztráty vlastních hodnot, pocitem samoty, neklidem, rozhořčením, pocitem méněcennosti apod. Podrobněji se touto problematikou zabývají například Morgensternová a Šulová (2007) nebo Гетьманенко (2006). Při výuce cizích jazyků je proto důležité zprostředkovávat alespoň částečně reálnou situaci cílového společenství takovým způsobem, aby byli žáci připraveni čelit nebezpečí kulturního šoku.

C / Lingvodidaktické základy reálií

Cizojazyčná výuka sama o sobě je již jednou z forem **mezikulturní komunikace**, protože se při ní proplétají dva kulturně-jazykové systémy. «Каждый урок иностранного языка – это перекресток культур, это практика межкультурной коммуникации, потому что каждое иностранное слово отражает иностранный мир и иностранную культуру, за каждым словом стоит обусловленное национальным сознанием представление о мире.» (Тер-Минасова, 2008, s. 25). Úkolem moderní lingvodidaktiky se proto stává efektivní využití potenciálu této přímé a do značné míry i přirozené konfrontace dvou jazyků.

Jedním z významných faktorů ovlivňujících realizaci cizojazyčné výuky, a tedy i zprostředkování reálií, je i **geografická poloha země**, v níž se jazyku učíme a země, jejímuž jazyku se učíme. Podrobnější klasifikací se zabývají Hackl, Langner a Simon-Pelanda (1998, s.5), kteří z tohoto hlediska vyčleňují tři možnosti geografických vztahů mateřského a cizího jazyka: učení se jazyku v cílové zemi - *zažité reálie (erlebte Landeskunde)*, učení se jazyku v sousední zemi - *konfrontativní reálie (konfrontative Landeskunde)* a učení se jazyku ve vzdálené zemi - *zažitelné reálie (erlebbare Landeskunde)*. Z této klasifikace pak jednoznačně vyplývá nutnost diferenciac lingvodidaktických přístupů cizojazyčné výuky.

Výuka reálií v rámci cizojazyčné výuky, při níž je zprostředkovávána kultura jiného jazykového společenství nepřímou, nejčastěji přes učitele nerodilého mluvčího, však s sebou přináší i velké množství úskalí. Často je vystavována nebezpečí různých nesprávných zobecňujících všeobecně přijímaných názorů a představ, jakož i

metodických nejasností či rozporů. Guest (2006) uvádí klíčové problémy, které jsou pro prezentaci a interpretaci cizojazyčného společenství v rámci výuky typické:

- nekritické přejímání spekulativních nebo subjektivně získaných poznatků jako faktu (received wisdom),
- použití těchto získaných poznatků v podobách, které nebyly původcem zamýšleny,
- sklon k redukování jevů na binární protiklady, a tím k vytváření nesprávných dilemat,
- sklon k redukci složitých kulturních systémů na několik základních stěžejních bodů, sloužících snadné interpretaci jevů,
- tendence k představování cizojazyčných či „cizokulturních“ jevů jako exotických a neobyčejných, tedy k nesprávnému znázorňování jevů, které jsou pak chápány jako reprezentativní zástupci zcela „odlišných“ kulturních rysů,
- neochota zohledňovat seriózní kritický výzkum dané problematiky, neboť přináší často protichůdné závěry.

I přes poměrně velké množství úskalí, výše uvedených či jiných dalších, není možné prezentaci a interpretaci jazykových a kulturních vzorců daného cílového společenství opomíjet, ba dokonce z cizojazyčné výuky vytěsňovat. Všechny žákům předkládané poznatky je však nutno relativizovat a individualizovat, aby nedocházelo k schematickému zkreslování.

Hlavním smyslem pro začlenění prezentace reálií v nejširším slova smyslu do cizojazyčné výuky je formování sociokulturní a interkulturní kompetence, které jsou rozvíjeny v rámci tzv. interkulturního učení, které je zaměřeno především na schopnosti porozumění, prožívání a spoluvytváření kulturních hodnot, důraz však také klade na zájem o kulturní diverzitu. „Interkulturelles Lernen beschränkt sich nicht bloß darauf, andere Kulturen kennen zu lernen. Vielmehr geht es um das gemeinsame Lernen und das Begreifen, Erleben und Mitgestalten kultureller Werte. Aber es geht auch darum, Interesse und Neugier an kulturellen Unterscheiden zu wecken, um nicht nur kulturelle Einheit, sondern auch Vielfalt als wertvoll erfahrbar zu machen. (Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, 2006). Interkulturní učení má za úkol vést k lepšímu vzájemnému porozumění, ke vzájemnému oceňování kulturních hodnot, k rozpoznávání nejen rozdílů, ale i shodných rysů různých kultur a k odstraňování předsudků.

Současná obecná didaktika i didaktika cizích jazyků prosazují požadavek výchovy k demokracii, svobodě a humanitě, proto je třeba zabývat se způsoby zvyšování humanistického a pragmatického stylu výuky jednotlivých disciplín, přičemž by byly do učebního procesu zapojovány materiály, které napomáhají žákům osvojit si kulturu daného společenství ve všech jejích projevech. Hovoříme zde o principu či zásadě **zřetele ke kultuře**. Miroljubov (Миролюбов, 2001, s.11) uvádí, že výchova se zakládá na obecných společenských hodnotách a modifikuje se podle hodnot a norem národních či regionálních tradic. «Одним из ведущих принципов воспитания становится принцип культуросообразности, который предполагает, что воспитание основывается на общечеловеческих ценностях, строится в соответствии с ценностями и нормами национальной культуры и региональными традициями.»

Zapojení reálií do výuky cizích jazyků je dnes již nesporné, avšak objektivní zprostředkování kulturních jevů je velmi složité a představuje dlouhodobý proces, který v sobě zahrnuje nejrůznější způsoby pohledu a vyžaduje uplatnění rozmanitých nástrojů a technik zprostředkování, protože ve výuce reáliím se nejedná pouze o fakta, ale jde především o pocity, hlediska a způsoby myšlení nositelů jazyka, nejde pouze o odpovědi, ale jde zejména o hledání otázek. „Landeskunde sucht nicht nur Antworten zu geben, sondern vor allem die Fragestellung zu sensibilisieren – Aufmerksamkeit in kulturellem wie auch sprachlichem Sinn ist zur zentralen Forderung des postkommunikativen Fremdsprachenunterrichts geworden.“ (Fischer, 1998, s. 31). Výuka reálií by měla tedy být směřována především na zájmy a potřeby žáků, měla by aktualizovat jejich vlastní získané poznatky a formovat postoje vůči různým kulturně-sociálním nebo kulturně-jazykovým jevům, měla by vést žáky k samostatnému kladení otázek a samostatnému hledání odpovědí na ně. Proto se jeví jako vhodné projektové metody práce a činnostně a osobnostně orientovaná výuka.

V rámci cizojazyčné výuky je možné rozvíjet i osobnostní charakteristiky žáků, interkulturně zaměřená výuka vede ke schopnosti empatie či tolerance vůči druhým, nejen příslušníkům jiné kultury, ale i obecně. Toto velmi výstižně vyjadřuje Boeckmann (2006): „Es ist weitgehend unbestritten, dass dabei nicht nur Wissensbestände, also etwa landeskundliches Wissen über die Zielkultur vermittelt werden, sondern dass auch

die Ausbildung von Fähigkeiten, ja Persönlichkeitseigenschaften wie Empathie oder Toleranz angestrebt werden sollen.“

Je důležité naučit žáky vnímat komunikačního partnera, přičemž jeho příslušnost k určitému společenství je důležitým, nikoli však jediným faktorem komunikačního aktu. Každý účastník komunikace si utváří svou vlastní individuální komunikační kulturu, která představuje systém vzájemných vztahů, které tvoří most mezi osobní a celospolečenskou historií, národní příslušností a osobními zkušenostmi s kontaktem s příslušníky ostatních kultur.

Z těchto požadavků na výuku reálií vyplývají tři základní principy (Андреева-Сюсеев, 2007, s. 22):

- princip individualizovaného, osobnostního přístupu;
- princip interpretace a relativizace kultur – distance od rodné kultury a pohled na ni z jiné perspektivy bez ztráty vztahu k ní;
- princip polykulturního přístupu – zohledňování rozmanitosti kultur ve světě i kulturní orientace jedinců v procesu formování interkulturní kompetence.

Vnímání kultury cizího jazyka (blíže rozpracovává např.: Сысоев, 2004, 16-20) je samozřejmě značně ovlivněno sociokulturním prostředím mateřského jazyka a také jakousi třetí kulturou, která je imaginární představou o studované kultuře a která je do jisté míry odlišná od reality. Na poznávání mají vliv také objektivní a subjektivní faktory.

Zapojení kulturologických materiálů do výuky má velmi pozitivní vliv na zvyšování motivace k učení kognitivního typu, tzn. že jsou kladně stimulovány poznávací potřeby žáků prostřednictvím poznávání neznámých faktů kultury, což vyvolává zájem žáků a zvyšuje efektivitu učebního procesu.

Lingvodidaktický koncept výuky reálií jako cesty k formování kulturologických kompetencí žáků je však poměrně složitý, musí se zakládat na vědeckých výsledcích různých výzkumů a přitom zohledňovat při jejich prezentaci a interpretaci výchozí i cílovou kulturu, věcnost, kontext, žáka i učitele. „Der didaktische Teil des Konzeptes der transkulturellen und vergleichenden Landeskunde ist in der Summe wissenschaftsbasiert, ausgangskultur-, zielkultur-, sach-, kontext-, lerner- und vermittlerbezogen. (Wormer, 2007).

Nutnost prezentace reálií jako kulturně-společenských poznatků v jejich nejširším slova smyslu je nesporná, proto i jejich didaktickému zpracování musí být věnována dostatečná pozornost. Výuka reálií představuje specifickou součást cizojazyčné výuky, která se do značné míry odlišuje od osvojování jazykových prostředků, ač je s nimi samozřejmě neoddělitelně spjata, proto je třeba zohlednit i tyto souvislosti mezi jazykem a kulturou z lingvistického, psychologického, sociálního i didaktického úhlu pohledu.

Lingvistická specifika vyplývají především z pojetí vztahů jazyka a kultury, které jsou současnou didaktikou i lingvodidaktikou silně akcentovány, a tedy i z reflexe kulturní zakotvenosti jednotlivých sémantických jednotek. V podstatě lze tvrdit, že většina slov si s sebou do cizojazyčné výuky již a priori nese svůj vlastní kulturní kontext, který může způsobovat značné obtíže a který je tedy nutné postupně poodkrývat.

Cizojazyčná výuka představuje také prostor mezijazykových a mezikulturních interakcí mateřského jazyka a cizího jazyka nebo ještě dalšího cizího jazyka a s nimi spjatých kultur. Zvládnutí této konfrontace však vyžaduje nejen jazykové dovednosti, ale také určité psychické a sociální předpoklady, jako jsou schopnosti naslouchání, vnímavosti, empatie, tolerance, adaptability, řešení konfliktů, kritického myšlení, spolupráce a dalších, které by měly být vhodnými způsoby v rámci cizojazyčné výuky formovány či rozvíjeny. Výuka reálií má tedy i potenciál pro rozvoj různých osobnostních a sociálněinterakčních dovedností nebo dokonce vlastností.

Didaktika reálií by měla směřovat k formování všech složek komunikativní kompetence, z pohledu tedy především její sociokulturní komponenty. Zprostředkovávání reálií by mělo vést především k osobnostně a činnostně orientovanému interkulturnímu učení, které podporuje porozumění, či dokonce spoluutváření kulturních hodnot. Mělo by být vždy zaměřeno na zájem nebo pragmatické potřeby žáků, mělo by směřovat k diskusi, vzbuzovat otázky, na něž si žák sám hledá odpověď, kterou by posléze mohl konfrontovat s názory spolužáků nebo názory obecně přijímanými konkrétní společností.

2.3.6 Vývoj metodických přístupů ke kulturologickým aspektům

Výuka reálií vyžaduje takový soubor činností, při kterých jsou žáci seznamováni se skutečností daného společenství prostřednictvím cizojazyčného vyučování, čímž žák proniká do nové národní kultury a odhaluje její duchovní bohatství. Toto hledisko je možné najít v jednotlivých tendencích vývoje pedagogiky a didaktiky cizích jazyků v rozdílné podobě, obecně lze však říci, že tento aspekt byl do druhé poloviny 20. století realizován pouze implicitně. Explicitní vyjádření tohoto přístupu se objevuje až v 60. letech minulého století.

Za posledních několik desetiletí lze však rozpoznat značný zájem o komplexní osvojování cizího jazyka z hlediska všech jeho součástí. Od druhé poloviny 20. století se postupně rozvíjí široká škála nových či inovativních metod výuky jazyků, jejichž cílem není pouhé osvojení si dalšího způsobu vyjádření pomocí pro žáka nového jazykového kódu, důraz je kladen na všestranné pochopení jazykového systému včetně poznávání mimojazykové skutečnosti, která hraje pro adekvátní reálnou cizojazyčnou komunikaci klíčovou roli.

Myšlenka komplexního osvojování cizího jazyka v kontextu však není ničím novým. Průlomovým se stalo dílo J. A. Komenského, který již ve své době odmítal strohou gramaticko-překládovou metodu výuky cizích jazyků, hovořil o nezbytnosti spojení slov a věcí, tedy reality a jejích odrazů v jazyce, zdůrazňoval, že odtržení jazyka od mimojazykové skutečnosti vede k neadekvátní komunikaci, kterou nazval verbalizmem, proti kterému ostře vystupovali i další filozofové i didaktici, např. Rousseau, Leibnitz, Pestalozzi, Ušinskij a další. Tito autoři se však ještě nezabývali vlivem kultury jako takové na osvojování jazyka. Teprve v 19. století dochází k většímu zájmu o kulturu, a proto i v rámci reformních pokusů Vietōra, Berlitze, Gouina, Waltera, Palmera a dalších začínají kulturologické aspekty pronikat do výuky cizích jazyků, i když pouze okrajově, spíše v podobě přednášek o dané kultuře než jako implementovaná součást cizojazyčné výuky.

Převrat v pojetí jazykového vzdělávání z hlediska akcentování jeho kulturní podmíněnosti přinesla až 50. léta minulého století. Zřetel byl kladen na osvojování si reálných řečových mechanismů a na nácvik modelů řeči. Postupně se začínala prosazovat i myšlenka rovnocennosti osvojování si jazyka i kultury. Významné

myšlenky pro zapojování reálií do výuky cizích jazyků přinesl i vznik sociolingvistiky, psycholingvistiky, etnolingvistiky a lingvokulturologie.

Didaktické postupy výuky cizích jazyků jsou založeny na dvou základních metodách, které svými postuláty vždy do značné míry ovlivňovaly způsoby osvojování cizích jazyků.

Přímá metoda je z hlediska historického původu starší, její základy vznikly již ve starověkém Řecku a od té doby se s ní můžeme v různých podobách setkávat dodnes. Vzhledem k faktu, že v rámci této metody je velký důraz kladen na vynikající znalosti jazyka učitele, se jimi stávali nejčastěji rodilí mluvčí, kteří samozřejmě už sami o sobě přinášeli do výuky svou vlastní kulturu, tedy kulturu cílovou. Mimo tento významný prvek přímá metoda silně akcentovala zapojení kulturologických informací do procesu osvojování cizího jazyka, proto byly v rámci přímé metody organizovány speciální přednášky o cílové kultuře, které doplňovaly výuku jazyků. Sémantizace slov přímou metodou nebyla založena na pouhém překladu, ale zdůrazňovala princip názornosti, vizualizace či verbálního popisu.

Na základě přímé metody se vyvinuly například metody audioorální a audiovizuální, jejichž zakladateli jsou Fritz a Lado, kteří tvrdili, že je nutné nejen učit hovořit cizím jazykem, ale i formovat cizojazyčné myšlení, přičemž navrhovali, aby se první fáze učení zabývala formováním jednotlivých komponentů myšlení spolu s osvojováním si jazyka a druhá fáze pak skládáním jednotlivin do celkového systému pojmů cílového jazyka. Ačkoli se přímá metoda ve své čisté podobě v současné didaktice už nerealizuje, dodnes je možné najít její stopy v moderní výuce cizích jazyků.

Gramatickopřekladová metoda vznikla ve středověku pro potřeby výuky latiny. Jak je zřetelné z označení, základním principem této metody bylo osvojování si gramatického systému jazyka na základě překladu. Centrální úlohu hrála práce se slovy a gramatickými pravidly, bohužel často bez kontextu či funkčních hledisek. Protože primárním cílem nebyla reálná komunikace, nebyly ani ve výuce využívány texty z běžného života, nýbrž materiálem byly zejména umělecké texty klasické latinsky psané literatury, které byly ve výuce překládány a interpretovány s cílem formovat osobnost studenta a seznámit ho s kulturou.

Kulturologická hlediska lze najít tedy i v rámci gramatickopřekladové metody, avšak jde pouze o kulturu v jejím užším slova smyslu, tedy jako souboru uměleckých výtvorů. Dnes tolik zdůrazňovaná kultura každodenního života a běžné komunikace se do této metody nepromítla vůbec.

Obě metody byly postupem času zpracovány a propojeny v tzv. **smíšené (zprostředkovací) metodě**, která využila pozitiv obou do značné míry extrémních přístupů.

Pokud se tedy zamyslíme nad přínosem obou základních metod z hlediska kulturologie, je možné tvrdit, že obě metody mají pro současné intelektuální vzdělávání jistý přínos, ať je to důraz na reálnou komunikaci se všemi jejími pragmatickými a funkčními faktory přímé metody nebo propracovaný systém práce s uměleckými texty, které jsou vždy kulturologického charakteru, gramatickopřekladové metody.

2.3.7 Role učitele ve výuce reáliím

Učitel se při výuce reáliím dostává do role moderátora učebního procesu a facilitátora poznatků a je integrován do skupiny. Učitel připravuje po obsahové a metodické stránce učební materiál tak, aby umožnil samostatné, autonomní a činnostně orientované učení se cizího jazyka. Provází žáky reflexí probíraného materiálu, upravuje texty a dělá je přístupnými a přiměřenými, vede žáky k pochopení jevů a k integraci nových poznatků do stávajících znalostí. „The teacher should only help learners to identify values and assumptions, and to become conscious of their own standpoint.“ (Byram, 2000, s. 98).

Učitel musí být schopen oboustranné empatie, musí být schopen vžít se jednak do role žáků, aby mohl nalézat příčiny nepochopení či nesprávného pochopení kulturních jevů u žáků a následně umět vše vysvětlit a uvést na pravou míru, jednak do mentality a jednání zahraničních komunikačních partnerů. „Es wird darauf hingewiesen, dass bei Führungskräften die Fähigkeit, sich in die Mentalität der ausländischen PartnerInnen einzufühlen und offen, vorurteilsfrei damit umzugehen, eine Schlüsselqualifikation bildet.“ (Hammerich-Maier, 2005).

Úkolem učitele je také monitoring potřeb a zájmů žáků, na jejichž základě musí buď vhodně modifikovat materiál nabízený učebnicemi, nebo hledat či vytvářet další vhodné výukové materiály.

Hlavním cílem učitele je tedy nabídnout žákům pohled na cílové společenství z mnoha perspektiv a zprostředkovat nový pohled na svou vlastní společenskou situaci, a je již ovlivněn konfrontací. Výuka reálií vyžaduje proto učitele hluboce vzdělaného v oblasti cílové i vlastní kultury a připraveného pro soustavné další celoživotní vzdělávání z hlediska faktických poznatků i metodologických postupů, protože kultura je velmi proměnlivá a vždy se odvíjí od rozvoje společnosti.

2.3.8 Výběr kulturologických jevů a textů

Při výuce reálií hrají klíčovou úlohu výchozí materiály a texty, které by měly vést k takovým učebním aktivitám, jež by podporovaly schopnosti kritického vidění a hodnocení jak kulturně-jazykové situace jiného národa, tak i sebe sama, a zejména chápání, zohledňování a tolerance jevů cizojazyčného prostředí.

Pro efektivní osvojování kulturologické kompetence je nutné, aby i učební materiály, hlavně učebnice, směřovaly k naplňování kulturologických cílů a nabízely dostatečné množství podnětných různorodých úkolů zaměřených na co největší množství druhů materiální i duchovní kultury i na rozvoj schopnosti odhadu kulturologických jevů. Velmi důležitá je také orientace výuky na žáka a jeho potřeby a zájmy, na činnostně orientované metody, projektování a na témata, která podněcují aktivní konfrontaci reality vlastní a cílové země.

Důležitou lingvodidaktickou otázkou reálií je **problematika výběru kulturologických jevů**. Stanovení kulturologického minima, tedy souhrnu takových jevů, které by reprezentativně vypovídaly o stavu i vývoji konkrétního jazykového společenství, je úkol nesnadný, protože je nutné brát ohled zejména na cíle osvojování jazyka a možnosti žáků, které jsou velmi různorodé.

Hendrich (1988, s.116 -117) uvádí, že výuka reálií musí mít tři základní složky: materiál určený pro učebnice, který je obecnější a má trvalejší platnost, materiál aktualizací, který představuje spíše zajímavou ilustraci obecných poznatků, a komentáře učitele, které prezentovaný materiál vysvětlují, doplňují či aktualizují. Veškerý materiál však musí odpovídat zásadě přiměřenosti, ve svém obsahu i rozsahu, věku a úrovni žáků i výukovým cílům. Uspořádání by mělo zachovávat postup od obecného k jedinečnému a od snadného k obtížnému. Hendrich také zdůrazňuje význam zajímavosti a poutavosti učiva, aby podporovalo motivaci žáků.

Kulturologický materiál by tedy měl být poskytován přiměřeným způsobem od samého počátku osvojování cizího jazyka ve všech jeho fázích, prezentaci, upevňování i aktivizaci, a měl by vykazovat postupnou gradaci. Klíčovým se jeví rovněž fakt, že kulturologický materiál musí být osvojován jakoby mimochodem v rámci učení se jazykovým prostředkům a řečovým dovednostem, nikoli sám pro sebe odtržen od jazyka. Zda lze vůbec stanovit nějaké kulturologické minimum nebo do jaké míry je vůbec možné realizovat požadavek sociokulturní a interkulturní kompetence vně reálného kulturního prostředí, je však předmětem dalšího lingvodidaktického bádání.

S výběrem kulturologických jevů je samozřejmě úzce spojen i následný **výběr kulturologických textů a jiných výukových materiálů**. Text je základní jednotkou jakéhokoli jazyka a promítají se v něm všechny jazykové komponenty (formální i sémantické). Text v sobě skrývá obrovský potenciál kulturologických poznatků, kterého je třeba ve výuce efektivně využít, a proto by měl být velmi pečlivě vybírán podle aktuálních požadavků a potřeb výuky.

Je nesporné, že interkulturní výuka vyžaduje speciální druhy textů. Lze najít několik přístupů k charakteristice a výběru textů vhodných pro interkulturní vyučování.

Pauldrach (1992, s. 6-10) spatřuje tři základní charakteristiky textů i celé interkulturní výuky:

- kognitivnost – v popředí obsahu jsou společenské reálie, poznatky o systému institucí, historie a kultura, cílem je osvojení si poznatků, dat a faktů, které jsou odvozeny od příslušných vědeckých disciplín, zprostředkování systému reality cílové země; tento přístup bývá nejčastěji realizován teprve na pokročilejší úrovni osvojování jazyka;
- komunikativnost – v popředí stojí zkušenosti, znalost a postoje učících se, výběr je orientován na zájmy a potřeby žáků, na poznatky z běžného každodenního života;
- interkulturalita – je zdůrazňována vzájemná závislost učení se jazyku a kultuře, měla by se projevat již od počáteční fáze výuky po celoživotní učení; texty i výuka směřují nejen k cizojazyčné komunikaci, ale i k pochopení kultury cizí i vlastní, k rozvoji schopnosti vnímat a být empatický a také k rozvoji schopností, dovedností a strategií jednání s cizí kulturou a

společností, přičemž vše směřuje k nejvyššímu globálnímu cíli – vzájemnému porozumění národů.

Meijer a Jenkinsová (1998, s. 18-25) uvádějí následující kritéria výběru textů:

- funkčnost obsahů – jsou zprostředkovávány takové obsahy, které jsou pro učící se příslušnému cizímu jazyku podstatné, využitelné v reálné komunikaci;
- cílová skupina – texty nabízí poznatky o zeměpisné, politické, sociální, kulturní a hospodářské situaci cílové země, přičemž je brán zřetel k prožitkům a zkušenostem, jakož i věku cílové skupiny žáků;
- důraz na regionální rozmanitost daného jazykového společenství;
- realistický obraz skutečnosti – je zdůrazňována správnost a autenticita textů; reprezentativnost (typické jevy) s možnostmi individuálních zvláštností; realistické zprostředkování cílové jazykové kultury, přičemž je kladen důraz na vyváženost pozitivních a problematických jevů; přiměřenost žákovi;
- druhy textů – autentické texty nejrůznějších druhů;
- stereotypy a předsudky – texty přináší informace, které mohou být často nesprávně zjednodušovány a zobecňovány, proto je nutné o takových informacích hovořit a relativizovat jejich obsah;
- ilustrace – přináší zvláštní pozornost a jejich hlavním úkolem je podpora a pomoc při porozumění textu, mají doprovodnou funkci;
- interkulturalita – texty vedoucí ke srovnávání a chápání kultur;
- potenciál různých forem práce s textem – zejména jde o učební autonomii žáků, činnostně orientované a projektové metody.

Texty představují klíčový prostředek nejen k rozvoji řečových dovedností, tedy lingvistické kompetence, napomáhají také k poznávání kultury cizí i vlastní, jsou tedy prostředkem k rozvoji sociokulturní nebo interkulturní kompetence. Texty kulturologického charakteru nazýváme **precedentními texty**. Tento pojem zavedl ruský lingvista Karaulov, který jej chápe jako texty dobře známé a důležité pro danou osobu i její okolí, odkazy, spojené s těmito texty, jsou jasné a pochopitelné pro všechny nositele daného jazyka a kultury. (Цисовска, 2008, s. 49). Jejich základní charakteristikou je jejich reprezentativnost, vypovídají objektivně o kulturně-specifických skutečnostech, které nejsou pouze ve vztahu k jednotlivci, ale vztahují se zobecněně k jednotlivci jako představiteli určitého společenství či národa. „Die

Beschäftigung mit Texten im Unterricht trägt daher auch am ehesten zur Entwicklung landeskundlicher oder gar interkulturellen Kompetenzen bei. Diese Annahme aber ist insofern nicht unproblematisch, als Texte ja in aller Regel individuelle Äußerungshandlungen je bestimmter Personen darstellen, die als solche nicht ohne Weiteres als „allgemeingültig“ oder „repräsentativ für eine ganze Gesellschaft oder Kultur gelten können. Dieser repräsentative oder allgemeingültige Charakter aber ist ja gemeint, wenn von der landeskundlichen Relevanz von Texten die Rede ist.“ (Altmayer, 2002). Jako precedentní texty mohou sloužit texty lidové slovesnosti, literatury, publicistiky či umění.

Problematika precedentních textů a zejména jejich výběru je poměrně složitá, protože každý text je výsledkem produkce jednotlivce, je tedy nutné k těmto textům přistupovat kriticky, aby se nestaly naopak prostředkem k fixaci různých kulturních předsudků a stereotypů.

Výběr textů pro cizojazyčnou výuku představuje vždy velmi komplikovaný proces, při kterém je nutné zohledňovat různá komunikační, pragmatická i kulturní hlediska. Důležité je především si uvědomit, komu budou texty určeny, jaká je cílová skupina žáků, jejich věk, jazykové schopnosti i psychické možnosti. Poté by texty měly být posuzovány zejména z hlediska jejich komunikativnosti a využitelnosti v praxi - měly by vyvolávat spontánní reakce žáků a chuť k diskusi, interkulturní konfrontativnosti – měly by vést k přirozenému srovnávání cílové a vlastní kultury, realistického obsahu, který není zkreslený nebo zcela odlišný od skutečnosti, a v neposlední řadě kulturologické nosnosti – měly by přinášet co nejvíce poznatků o cílové kultuře.

Všechna tato klíčová kritéria jsou při vhodném výběru splnitelná i u lidových pranostik, které jednoznačně poměrně obsáhle vypovídají o kulturním kontextu, mohou vyvolávat emocionální reakce žáků, vést ke srovnávání s pranostikami či realitou vlastní kultury, navíc nejsou většinou komplikované po formální ani obsahové stránce a jsou tedy využitelné v podstatě v různých modifikacích ve všech úrovních osvojování cizího jazyka.

Cizojazyčnou výuku bez kulturologických odkazů si v současném lingvodidaktickém pojetí již ani nedokážeme představit. Osvojování si kulturního

kontextu v přímé závislosti na osvojování jazykových prostředků a řečových dovedností je dnes samozřejmostí. Kulturologický materiál může být různého charakteru a v různé podobě a způsoby jeho implementace do výuky taktéž, probíhá však nejčastěji jako součást prezentace reálií, které chápeme v jejich nejširším slova smyslu jako souhrn poznatků o konkrétní kultuře, ale také souhrn komunikačních zvyklostí a strategií daného kulturního společenství.

Zohledňování či využívání kulturologického materiálu se odvíjí od obecného pojetí jazyka a jeho vztahů ke kultuře jeho nositelů. Lze také tvrdit, že kulturní odkazy se ve výuce objevovaly v průběhu historického vývoje v podstatě v každé formě i metodě, někdy pouze implicitně, někdy explicitně a zcela cíleně, protože každá konfrontace s cizím jazykem je i konfrontací s cizí kulturou. Současná didaktika vzájemné vztahy jazyka a kultury silně akcentuje a v jejich pochopení spatřuje jeden z hlavních úkolů výuky cizího jazyka.

Výuka reálií ale s sebou přináší zvýšené požadavky na pečlivý výběr kulturologického materiálu, na metody a formy práce s ním, jakož i na samotného učitele, který se musí v kultuře cizí i vlastní velmi dobře orientovat a musí převzít roli moderátora učebního interkulturního procesu, který musí být zaměřen především na aktivitu žáků a jejich zájem, musí vyvolávat emoce a nutkání vyjádřit se k problému. Interkulturní učení směřuje k fixaci nebo posílení různých pozitivních psychických a sociálních rysů žáků, k odstraňování předsudků a stereotypů o jiných kulturách, vede k humanizujícím postojům a hodnotám.

Bez znalosti kulturologických hledisek nelze hovořit o plnohodnotném ovládnutí jazyka, proto tyto aspekty zdůrazňují i současné didaktické a lingvodidaktické dokumenty, které budeme blíže analyzovat v následující části práce.

2.4 Kulturologická hlediska v evropském a českém jazykovém vzdělávání

Současné jazykové vzdělávání je ovlivněno globalizačními tendencemi světa, znalost cizích jazyků je jednou z hlavních dovedností moderního občana, bez níž se neobejde na mezinárodní a často ani domácí scéně.

Význam cizích jazyků je pro současné společenské podmínky jasný, jejich výuka je velmi silně podporována na všech úrovních vzdělávacího systému a je i pevně zakotvena v celoevropských i domácích vzdělávacích standardech.

2.4.1 Kulturologická hlediska v celoevropských standardech jazykového vzdělávání

Vzdělávání v oblasti cizích jazyků se za posledních pár desetiletí velmi proměnilo, vznikly celoevropské požadavky a standardy popisující jak výsledky jazykového vzdělávání, tak i samotný proces osvojování si cizích jazyků. Hlavními organizacemi, které evropskou jazykovou politiku ovlivňují, jsou Rada Evropy a Evropská unie. Walterová (2004, s. 272) uvádí tři základní principy jazykového vzdělávání, které byly stanoveny Radou Evropy. „Výuka cizích jazyků je:

- Pro všechny - ... je potřebou a právem každého občana dnešní Evropy.
- Pro učícího se – to znamená, že musí respektovat přání rodičů a potřeby společnosti a současně být založena na potřebách, zájmech, vlastnostech a možnostech učících se jedinců ...
- Pro život – je orientována na užívání cizího jazyka v běžném životě ... První iniciativy Evropského společenství v oblasti kooperace ve vzdělávání byly zaměřeny především na to, aby si občané uvědomili **význam svého jazykového a kulturního bohatství ...**“

Významnými celoevropskými dokumenty pro jazykové vzdělávání se staly Maastrichtská smlouva z roku 1992 a Bílá kniha z roku 1995, které hovoří o významu jazykového vzdělání pro všechny občany EU. Ústředním dokumentem evropského jazykového vzdělávání se však stal „Společný evropský referenční rámec pro jazyky“ (dále SERRJ) s podtitulem „Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme“, který vyšel v českém překladu kolektivu autorů Univerzity Palackého v roce 2002. Tato publikace, jejíž hlavní cíle lze najít v jejím samotném podtitulu, je nejdůležitějším jednotným koncepčním dokumentem jazykového vzdělávání v celé Evropě. Publikace zdůrazňuje nutnost jazykového vzdělávání v současném globalizovaném světě a vysvětluje význam tzv. **vícejazyčnosti**, která je zde chápána v závislosti na pluralitě kultur, jež se stala součástí života každého občana v závislosti

na kulturně-jazykové rozmanitosti nejen Evropy jako celku, ale i jednotlivých států či regionů. „Jazyk není pouze důležitým aspektem kultury, je také prostředkem získávání přístupu k projevům kultury. Nejrůznější kultury (národní, oblastní, společenské), ke kterým jedinec získal přístup, neexistují v jeho kulturní kompetenci jednoduše paralelně, ale dochází k jejich srovnávání, kontrastování, vzájemnému aktivnímu působení.“ (SERRJ, s. 6).

Základní princip vícejazyčnosti se odráží i v definování tzv. **vícejazyčné a polykulturní kompetence**, která je charakterizována jako „schopnost užívat jazyky ke komunikaci a účastnit se interkulturální interakce, v jejímž rámci je jedinec, který je pojímán jako sociální činitel, schopen ovládat několik jazyků na různé úrovni a má zkušenosti s několika kulturami.“ (SERRJ, s. 170). Tato kompetence může vznikat ještě před zahájením institucionalizovaného školního vzdělávání a může se rozvíjet paralelně nebo zcela mimo školní prostředí. Takový způsob utváření je spojen zejména s rodinnými zkušenostmi, historií, mezigenerační interakcí, cestováním, stěhováním, je prokazatelný i vliv médií a četby.

Rámec vysvětluje základní principy cizojazyčné výuky z hlediska studenta i učitele, velmi podrobně se zabývá kompetencemi, k jejichž osvojení by měla cizojazyčná výuka směřovat, nabízí způsoby hodnocení v procesu osvojování si jazyka, charakterizuje jednotlivé stupně úrovně osvojení jazyka z hlediska jednotlivých kompetencí a řečových dovedností atd. SERRJ „poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikulí, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co se musí studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. **Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen.** Rámec také definuje úroveň ovládnutí jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stádiu učení se jazyku a v průběhu celého života studenta. ... Hlavním cílem vzdělávání v intencích interkulturálního přístupu je podpora příznivého **rozvoje** celé studentovy osobnosti a jeho **smyslu pro identitu prostřednictvím obohacujících zkušeností s různými jazyky a odlišnými kulturami.**“ (SERR, s. 1).

Požadavek kulturologických aspektů cizojazyčné výuky je zakotven již ve výše zmíněném principu vícejazyčnosti neboli plurilingvismu, postupem je ale intenzivně uplatňován i dále, zejména v charakteristice jednotlivých kompetencí. SERRJ je dělí na

obecné a komunikativní jazykové. V rámci **Obecné kompetence** mají studenti v tomto ohledu nabyt tzv. deklarativních sociokulturních znalostí, interkulturální způsobilosti a interkulturálních dovedností a praktických znalostí. (SERRJ, s.103-133).

Deklarativní sociokulturní znalosti představují „znalosti určité společnosti a kultury jednoho či více společenství, které daným jazykem hovoří, které jsou součástí znalostí okolního světa.“ (SERRJ, s. 104). Tyto znalosti je třeba ve výuce intenzivně a systematicky zprostředkovávat, protože nejsou zformovány předchozí vlastní zkušeností žáka a mohou být vlivem stereotypů a předsudků negativně ovlivněny. Tyto znalosti se vztahují ke každodennímu životu, životním podmínkám, mezilidským vztahům, hodnotám, víře a postojům, řeči těla, společenským konvencím, rituálům, obyčejům atd. (SERRJ, s. 104-105).

Interkulturální způsobilost je schopnost uvědomění si a pochopení vztahů mezi cílovým a vlastním kulturně-jazykovým prostředím, týká se však nejen odlišností národních, ale rovněž regionálních a sociálních. K inrekulturálním dovednostem a praktickým znalostem patří následující schopnosti (SERRJ, s 106-107):

- schopnost dát do vzájemné souvislosti výchozí a cílovou kulturu;
- vnímavost ke kultuře a schopnost identifikovat a užívat různé strategie, které jsou zapotřebí ke kontaktu s představiteli jiných kultur;
- schopnost plnit roli kulturního zprostředkovatele mezi svou vlastní a cizí kulturou a schopnost efektivně řešit nedorozumění interkulturálního charakteru a konfliktní situace;
- schopnost vypořádat se se stereotypními vztahy.

Získávání **komunikativní kompetence** je jedním z hlavních cílů cizojazyčné výuky. SERRJ uvádí její tři základní komponenty: lingvistická, sociolingvistická a pragmatická, které jsou velmi úzce propojeny. Z našeho pohledu je významná především složka sociolingvistická. „Sociolingvistické kompetence se vztahují k sociokulturním podmínkám užívání jazyka. Svou vnímavostí ke společenským konvencím (zdvořilostním pravidlům; normám řídícím vztahy mezi generacemi, pohlavími, třídami a sociálními skupinami; jazykové kodifikaci určitých základních rituálů v životě společenství) ovlivňuje sociolingvistická komponenta naprosto veškerou

jazykovou komunikaci mezi představiteli různých kultur, i když si účastníci komunikace často její vliv neuvědomují.“ (SERRJ, s. 13).

Sociolingvistická kompetence představuje souhrn znalostí a dovedností, které jsou nezbytně nutné pro zvládnutí a řešení cizojazyčné situace z hlediska všech jejích společenských dimenzí, protože jazyk je jevem sociokulturním a je vždy uplatňován v určitém sociokulturním prostředí. Tato dílčí komponenta komunikativní kompetence zahrnuje: lingvistické markery sociálních vztahů, řečové zdvořilostní normy, výrazy lidové moudrosti, rozdíly mezi funkčními styly jazyka, nářečí a přízvuk. (SERRJ, s. 120). **Výrazy lidové moudrosti** jsou „ustálená spojení, která obsahují a upevňují obecně sdílené postoje, jsou významným obohacením lidové kultury. ... Znalost takto nashromážděné lidové moudrosti, o které se má z jazykového hlediska za to, že patří ke všeobecnému povědomí, je význačnou komponentou lingvistického aspektu sociokulturní kompetence. K nim patří: přísloví, idiomy, všeobecně známé citace, vyjádření pověrčivosti, **zvláště pranostik**, postojů jako jsou klišé a hodnot.“ (SERRJ, s. 122).

Rozvoj sociokulturní kompetence představuje velmi složitý a dlouhodobý proces, protože vzniká postupně na základě vlastní zkušenosti žáka s určitou společenskou skupinou. Je však samozřejmě možné vhodnými způsoby její rozvíjení cíleně podporovat. Je nutné, aby byly pro výukové účely vybírány texty, které vhodně ilustrují sociolingvistické odlišnosti výchozího a cílového společenství, které jsou pak následně identifikovány, pojmenovány, analyzovány a zhodnoceny z nejrůznějších úhlů pohledu. Jiným způsobem je spíše jakási vyčkávací strategie, kdy učitel intervenuje až po vzniku chyby, která je následně vysvětlena a opravena či je ukázán správný způsob. Obě možnosti mají samozřejmě své kladné i záporné stránky, každopádně jejich vhodná kombinace je žádoucí pro adekvátní utváření sociokulturní kompetence, bez níž by osvojení jazyka nebylo plnohodnotným.

Nutnost znalosti kulturního prostředí hraje klíčovou úlohu samozřejmě i v utváření pragmatické kompetence, zejména její funkční složky, realizované v interakčních schématech.

Osvojováním si cizího jazyka a s ním spojené kultury samozřejmě neztrácíme vlastní zázemí, jazykové i kulturní. Nové kompetence tudíž nelze od stávajících oddělovat, ba naopak, je třeba s výchozími a nově získanými kompetencemi pracovat a

vzájemně je propojovat, jedině tak můžeme dosáhnout tzv. interkulturní či interkulturální senzitivity (vnímavosti) a postupně také žádociho plurilingvismu. „Jazykové a kulturní kompetence v každém z jazyků se mění pod vlivem znalosti těch ostatních a přispívají k upevnování interkulturální způsobilosti a s ní souvisejících dovedností a praktických znalostí.“ (SERRJ, s.45). Díky interkulturální způsobilosti je pak žák schopen překlenout obtíže vyplývající z rozdílnosti společenských norem, hodnot a přesvědčení jiného jazykově-kulturního společenství.

2.4.2 Kulturologická hlediska v českém jazykovém vzdělávání

V českém vzdělávacím systému stejně jako v evropském zaujímala výuka cizích jazyků vždy významné místo. Průcha (1999, s. 254) uvádí, že až do poloviny 20.století hrály nejvýznamnější úlohu klasické jazyky latina a řečtina a živý jazyk němčina. Dominance němčiny v českých školách byla podmíněna společenskými podmínkami i značným zastoupením německé menšiny v Československu. V reálkách a reálných gymnáziích se postupně začala prosazovat rovněž francouzština a angličtina.

Po druhé světové válce se situace radikálně změnila, do popředí se dostala ruština jako povinný předmět na všech úrovních a typech škol, němčina, angličtina a francouzština zůstaly pouze v roli druhých cizích jazyků nebo dokonce nepovinných předmětů. Tento stav se zachoval až do roku 1989, kdy nastala v jazykovém vzdělávání u nás opět velmi radikální proměna, ruština byla velmi rychle za škol odstraněna a do popředí se dostaly zejména němčina a angličtina, která se postupem času stala dominantní a začala se na většině škol vyučovat jako první cizí jazyk.

V současné době vychází české jazykové vzdělávání z celoevropských standardů, ve kterých je zdůrazňován význam ovládnutí cizích jazyků. Každý Evropan by měl ovládat kromě své mateřštiny ještě minimálně dva cizí jazyky, protože právě znalost cizích jazyků má obrovský význam pro spolupráci i celkové sblížení celé Evropy. Pro koncepci výuky cizích jazyků v českých školách je klíčovým dokumentem již zmiňovaný Společný evropský referenční rámec pro jazyky. Z něj vycházejí v oblasti jazykového vzdělávání Rámcové vzdělávací programy (RVP) a tudíž následně i Školní vzdělávací programy (ŠVP), na jejichž základě je konkrétně realizována cizojazyčná výuka.

Důraz na utváření kulturologické kompetence žáků je formulován již v cílech RVP pro základní vzdělávání. RVP ZV uvádí, že jedním z cílů základního vzdělávání je „vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi.“ (RVP ZV, 2007, s. 5). Tento cíl je významným východiskem dílčích úkolů pro řadu vzdělávacích oblastí, včetně jazykových. Klíčové postavení ve vzdělávacím systému podle RVP zaujímá vzdělávací oblast „Jazyk a jazyková komunikace“, do které cizí jazyky patří. RVP ZV uvádí: „Cizí jazyk a Další cizí jazyk přispívají k chápání a objevování skutečností, které přesahují oblast zkušeností zprostředkovaných mateřským jazykem. Poskytují živý jazykový základ a předpoklady pro komunikaci žáků v rámci integrované Evropy a světa. Osvojování cizích jazyků pomáhá snižovat jazykové bariéry a přispívá tak ke zvýšení mobility jednotlivců jak v jejich osobním životě, tak v dalším studiu a v budoucím pracovním uplatnění. Umožňuje poznávat odlišnosti ve způsobu života lidí jiných zemí i jejich odlišné kulturní tradice. Prohlubuje vědomí závažnosti vzájemného mezinárodního porozumění a tolerance a vytváří podmínky pro spolupráci škol na mezinárodních projektech. Požadavky na vzdělávání v cizích jazycích formulované v RVP ZV vycházejí ze Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, který popisuje různé úrovně ovládnutí cizího jazyka. Vzdělávání v Cizím jazyce směřuje k dosažení úrovně A2, vzdělávání v Další cizím jazyce směřuje k dosažení úrovně A1 (podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky).“ (RVP ZV, 2007, s.12-13).

Formování sociokulturní i interkulturní kompetence je zdůrazňováno od počáteční fáze výuky cizích jazyků, o čemž svědčí požadavek, že se žáci mají od prvního období výuky na prvním stupni ZŠ seznamovat s pravidly běžné každodenní komunikace. V rámci studia cizích jazyků by se žáci měli seznámit s historickým i kulturním vývojem dané jazykové oblasti a z něj vyplývajícími kulturními tradicemi. Žáci by měli být vedeni k chápání shodných i odlišných znaků vlastní kultury i kultury osvojovaného jazyka. Proto se také již od samého počátku osvojování cizího jazyka objevuje tematický okruh svátky, zvyky a tradice, kde by mělo jít o uvědomění si vlastních tradic a seznámení se s tradicemi kulturního společenství mluvícího daným cizím jazykem. Tematický okruh „sociokulturní prostředí příslušných jazykových

oblastí a České republiky“ se objevuje již v učivu pro 2. stupeň ZŠ, čímž je zahájena systematická výchova k vytváření interkulturní kompetence ve vlastním slova smyslu, ačkoli počátky můžeme najít také ve vzdělávací oblasti „člověk a jeho svět“, která je určena pro 1. stupeň ZŠ.

Řadu podnětů pro utváření kulturologické kompetence lze najít i ve vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“, která je určena pro 1. stupeň ZŠ, ve vzdělávací oblasti „Umění a kultura“ pro 2. stupeň ZŠ nebo ve vzdělávacím oboru „Zeměpis“.

Snaha o formování sociokulturní a interkulturní kompetence žáků se v RVP objevuje systematicky, proto není překvapivé, že i v podstatě všechna průřezová témata tomuto napomáhají. Pro nás asi nejvýznamnějšími průřezovými tématy jsou „Multikulturní výchova“, „Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech“ a „Výchova demokratického občana“. Zejména Multikulturní výchova by měla nejvíce napomáhat poznávání kultury cizí i vlastní. Jejím hlavním úkolem je seznamovat žáky s kulturní diverzitou Evropy i celého světa, vést žáky k poznání a pochopení jiných kulturních společenství, jejich tradic a hodnot. Na základě poznávání kulturních odlišností mají žáci hlouběji pronikat do kultury mateřské a uvědomit si svou vlastní kulturní identitu.

Z hlediska sociokulturní a interkulturní kompetence navazují Rámcové vzdělávací programy pro sekundární vzdělávání kontinuálně na RVP ZV.

RVP pro gymnázia klade důraz na získávání interkulturní kompetence také zejména ve vzdělávací oblasti „Jazyk a jazyková komunikace“. K hlavním cílovým zaměřením této oblasti patří „zvládnutí základních pravidel mezilidské komunikace daného kulturního prostředí a jejich respektování ... a tolerance odlišných kulturních hodnot různých jazykových komunit.“ (RVP GV, 2007, s. 15). V rámci výuky cizích jazyků by žáci měli získávat interkulturní kompetenci především prostřednictvím osvojování reálií zemí studovaného jazyka, přičemž vedle nejdůležitějších faktických údajů by měl být kladen důraz na rozdílnost chování příslušníků jednotlivých kultur v běžných komunikačních situacích, na život v dané jazykové oblasti, zvyky a tradice. Žáci by měli poznávat kulturní bohatství cílového společenství prostřednictvím autentických médií: novin, časopisů, televize, rozhlasu a zejména internetu, který nabízí obrovské množství materiálů, mimo jiné i speciálně určených pro studium daného jazyka jako cizího.

Podobně jako RVP ZV se nabízí řada možností získávání interkulturní kompetence i v dalších vzdělávacích oblastech např. „Člověk a společnost,“ „Umění a kultura“ či ve vzdělávacím oboru „Geografie“.

Velký vliv na utváření interkulturní kompetence žáků mají v RVP GV také průřezová témata, která mají především výchovný charakter, mají sloužit k formování postojů žáků k nejrůznějším jevům i problémům současné globální integrované společnosti. Zejména průřezová témata „Výchova k sociálním dovednostem,“ „Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech“ a „Multikulturní výchova“ vedou žáky k poznávání a následnému chápání interkulturních shod a rozdílů a tím napomáhají bezkonfliktnímu soužití národů; směřují žáky k pochopení přirozenosti a hodnoty kulturní rozmanitosti a k jejímu respektování a v neposlední řadě také k porozumění vlastní kultuře i sobě samému. Důležitým úkolem průřezových témat je vést žáky k pochopení a následnému vnitřnímu přijetí evropské identity, pro kterou je charakteristické prolínání kultur, jejich hodnot a tradic a rovněž vzájemná spolupráce jednotlivých národů Evropy.

V RVP pro odborné vzdělávání je klíčová vzdělávací oblast „Jazykové vzdělávání a komunikace“, která má mimo jiné směřovat k tomu, aby žáci „dovedli chápat a respektovat tradice, zvyky a odlišné sociální a kulturní hodnoty jiných národů a jazykových oblastí, ve vztahu k představitelům jiných kultur se projevovali v souladu se zásadami demokracie.“(Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělávání 39-41-L/01Autotronik včetně nástavbového studia, 2009). V obsahu učiva můžeme rovněž najít požadované poznatky o zemi studovaného jazyka a její kultuře.

Obecně lze tedy říci, že RVP pro všechny úrovně a typy škol kulturologické aspekty zohledňují a požadují utváření nejen sociokulturní, ale i interkulturní kompetence. Nejvíce kulturologických odkazů lze najít v RVP GV, což samozřejmě vyplývá i z celkové koncepce tohoto typu vzdělávání. Je ale nutné zdůraznit také velmi hojné zastoupení kulturologických hledisek již v požadavcích základního vzdělávání od počáteční fáze, ve které jsou již položeny základy pro další kulturologické vzdělávání všech žáků.

Z analýzy základních dokumentů jazykového vzdělávání jasně vyplývá, že interkulturní hlediska jsou v cizojazyčné výuce nezbytná a žádoucí a že je nutné

využívat všechny projevy kultury, tedy i útvary lidové tvořivosti, k nimž náleží i lidové pranostiky, jimiž se budeme podrobně zabývat v následujícím oddíle disertační práce.

3 Lidové pranostiky a jejich potenciál pro výuku cizích jazyků

3.1 Pranostiky a jejich kulturologický obsah

Jak již bylo výše uvedeno, poznávání jiných kultur se stalo pro globalizovaný svět nezbytným. V rámci vzdělávacího systému by se člověk měl blíže seznámit s národní kulturní tradicí nejen těch národů, se kterými žije v úzkém spojení a v neustálém kontaktu, ale i těch, které nějakým způsobem ovlivňují jeho život i zprostředkovaně.

Jazyk je odrazem národní kultury, historie a tradic, který se nejsilněji projevuje v lidové slovesnosti a frazeologii. Zrcadlí se ale také všeobecné podmínky života daného národa. Velmi důležitá je tzv. národněkulturní sémantika jazyka. «Национально-культурная семантика языка – те языковые значения, которые отражают, фиксируют и передают от поколения к поколению особенности природы, характер экономики и общественного устройства страны, её фольклора, художественной литературы, искусства, науки, а также особенности истории, быта и обычаев жителей.» (Фелицына, Мокиенко, 2002, s. 3) Tato národněkulturní sémantika jazyka se projevuje na všech jazykových úrovních (morfologická, syntaktická, fonetická), zejména pak v těch jazykových jednotkách, které přímo popisují vnějazykovou skutečnost a které nazývají předměty a děje okolního světa. Tyto jednotky vznikají v dlouhodobém procesu vývoje, uchovávají a předávají společenskou zkušenost z generace na generaci. Neslouží tedy pouze komunikaci, ale jsou i významným svědectvím historického vývoje národa. Čím jsou bohatší dějiny daného národa, tím rozličnější, pestřejší a obsažnější jsou jeho jazykové jednotky.

V lidovém folklóru se kulturní pozadí projevuje velmi zřetelně. Termín folklór znamená v překladu moudrost národa. Folklór je tedy odrazem kolektivní zkušenosti národa v podobě lidové slovesnosti: písně, pohádky, legendy, byliny, přísloví, pranostiky, pořekadla, pověry... Tato moudrost národa byla předávána z generace na generaci a postupem času se stávala jakýmsi zákonem, morálně-etickým kodexem celé společnosti. Folklór tedy vždy poukazuje na skutečnost, na reálný život společnosti a její národní ideály. Protože folklór byl zpočátku předáván pouze ústně, nebyl tedy nikdy

nijak omezován pravidly písemného projevu, proto v něm mohly být zdůrazněny všechny prostředky živé řeči. Z opačného úhlu pohledu lze ale říci, že folklórní útvary jsou strukturně velmi stabilní a tradiční, zachovávají jasné smyslové a jazykové rytmy, stále obsahové motivy i podobné formulace a stereotypní slovní obraty.

Folklórní jednotky mají tedy obrovskou výpovědní hodnotu o kultuře, historii, tradicích, přírodních a sociálních podmínkách daného národa, zrcadlí se v nich národní zvyky, rituály, lidové pověry, mytologické i náboženské představy, chápání jednotlivých historických událostí i obrazné vidění okolního světa. Vyjadřují také nejrůznější lidské pocity, prožitky a morální hodnoty, často rovněž popisují někdy již zaniklé tradice a zvyky, historické události, popisují charakteristiky kultury a způsobu života daného národa (peněžní systém, řemesla, lidové léčitelství, lov zvěře, rybolov, flóra a fauna, vzhled člověka, oděvy, dětské národní hry apod.).

Lidové pranostiky jsou bezpochyby důležitou součástí kultury národa, protože odrážejí mnohé výše uvedené charakteristiky i specifika příslušné kultury. V lidových pranostikách se skrývá obraz způsobu života lidí, jejich rituály, obřady, zvyky, tradice, hodnotový systém, světový názor a mnoho dalších dílčích složek kultury. Přestože lidové pranostiky již v dnešní době nejsou pro život lidí tolik směrodatné jako dříve, bylo by velkou chybou opomíjet je, protože mají obrovskou výpovědní hodnotu. Proto by měly být zapojeny jak do multikulturní výchovy, tak i do dalších vzdělávacích oblastí a oborů i jednotlivých vyučovacích předmětů a zejména do výuky cizích jazyků, pro kterou jsou velmi zajímavé i z jazykového hlediska.

Specifické rysy pranostik, které jsou společné pro všechna tři zkoumaná jazyková společenství, budou blíže přiblíženy níže a zároveň bude zhodnocena jejich využitelnost ve výuce cizího jazyka.

3.2 Pranostiky – jejich vznik, vývoj a pojetí

Pranostiky tvořily již od starověku nedílnou součást vzdělanosti a kultury příslušného národa. Naši předkové neměli možnost vědeckých postupů při zjišťování předpovědi počasí, proto museli intenzivně sledovat přírodní koloběh, na kterém byl v podstatě jejich život zcela závislý. Souvislosti přírodních jevů si spojovali se zdrojem své obživy, ve většině případů se zemědělskými pracemi nebo s mořeplavbou. Často

vyvozovali naši předkové správné závěry, často však také podléhali více pověrám než skutečností.

V dnešní době člověk lidové pranostiky v podstatě již nepotřebuje, nejsou už nezbytné pro jeho přežití, nahradila je technika. Navíc společenské poměry a životní podmínky se změnila natolik, že dříve tolik obávaný hlad nebo zima pro dnešního člověka nepředstavují téměř žádné nebezpečí. Aby přežili, lidé od nepaměti pozorně pozorovali přírodu a změny, kterými příroda prochází během roku. Zapisovali každé počasí, přilet ptáků, chování domácích i divokých zvířat a stejně tak rostlin a vše srovnávali se zkušeností svých předků.

Slovo *pranostika* má svůj původ v řečtině, kde slovo *prognosis* znamenalo určitý druh předpovědi. České slovo *pranostika* se v této dnešní podobě objevuje až v Riegrově slovníku naučném v roce 1867. Do té doby se pro *pranostiku* používaly termíny: prognostyka, pronostika nebo pragnostyka. (Munzar, 1985, s.8).

První pranostiky v evropském měřítku vznikají v době antické, ale lze se setkat i s daleko staršími pranostikami, které se objevují již u Sumerů. Na sumerských hliněných destičkách byla nalezena řada formulací, které se svou formou i významem značně blíží pranostikám. Vznik pranostik v této oblasti je bezpochyby spojen se způsobem života tehdejšího obyvatelstva, které získávalo obživu především zemědělstvím. V Evropě došlo k největšímu rozmachu pranostik ve středověku, který bývá nazýván „zlatým věkem pranostik.“ Pro šíření pranostik bylo nejdůležitější jejich ústní předávání, avšak i vynález a následný vývoj knihtisku napomohly jejich velkému rozmachu. Pranostiky tvoří tedy významnou složku lidové slovesnosti. U nás se pranostiky v písemné podobě objevují až ve druhé polovině 15. století, kdy z historického hlediska středověk končí. Se změnami, ke kterým došlo ve druhé polovině 19. století začínají pranostiky upadat a od této doby nové již v podstatě nevznikají.

Lidové pranostiky jsou také velmi úzce spjaty s náboženstvím a církví. Toto propojení vychází ze dvou základních faktů. Jednak se mnohé pranostiky váží k významným dnům církevního kalendáře, jednak byly šířeny nejen prostřednictvím ústního předávání lidové slovesnosti, ale často také prostřednictvím církve. K jedné z důležitých činností mnichů ve středověku patřilo i pěstování plodin, tedy polní práce a zejména zahradnictví. Úkolem mnichů bylo i zaznamenávání významných

historických událostí a přepisování knih, proto se lze domnívat, že i první písemně zafixované pranostiky vznikly na půdě klášterů.

Pranostiky byly vždy zkoumány především z hlediska obsahové stránky, literární, folkloristické a hlavně meteorologické. Základy studia českých pranostik položil Šimon Partlic (Partilicius), který žil na přelomu 16. a 17. století. Sbíral lidová pořekadla o počasí a hospodářské pranostiky, které vydal v roce 1617 pod názvem *Calendarium oeconomicum perpetuum. (Kalendář hospodářský každoroční.)* Tento kalendář se stal východiskem pro ověřování starobylosti našich pranostik. Šlo ale původně o příručku pro vzdělanější vrstvy společnosti. Pranostiky, které se zde objevují, jsou zatím bez rýmu. V 18. století se lidovými pranostikami zabýval ředitel pražské hvězdárny, astronom a univerzitní profesor Antonín Strnad (1746-1799), který je zakladatelem meteorologických pozorování v pražském Klementinu. Ve svých ročenkách se zabýval hodnocením pranostik především z jejich kvalitativního hlediska. Mezi jeho následovatele patří František Josef Studnička (1836-1903), Stanislav Hanzlík (1878-1956), Alois Gregor (1892-1972), Karel Pejml (1918-1992) a další. Zkoumat však pranostiky vědeckými metodami je dosti problematické. Pranostiky, které nebyly nikdy postaveny na vědeckých poznacích ani experimentech, je velmi obtížné zkoumat a vykládat je současnými vědeckými metodami, ačkoli mnohé jsou vědeckými poznatky potvrditelné. (Munzar, 1985, 11-27).

Pojetí pojmu *pranostika* se v průběhu staletí měnilo. Jejich středověké pojetí se dochovalo prakticky až do poloviny 19. století. Tehdy byla *pranostika* předpověď především astrologickou. Tyto astrologické pranostiky dosáhly největšího rozmachu zejména v 15., 16. a 17. století, přičemž jejich autoři byli především přední profesori vysokých škol pražských. Pranostiky tedy nejsou pouze produktem lidové slovesnosti, ale mají i původ umělý. Dnes jsou ale pranostiky v českém jazyce chápány trochu v zúženém smyslu, přičemž předpověď již není nejdůležitější složkou pranostiky, a některé dokonce tuto komponentu zcela ztratily. Pranostiky se zabývají nejen počasím samotným, ale i jeho souvislostí s agrotechnickými lhůtami, jsou jakýmsi hospodářskými doporučeními. „Dnes chápeme pranostiky jako lidové průpovědky dochované tradicí, často zveršované, které obsahují různé pokyny pro zemědělské práce v průběhu roku, zachycují však i jednotlivé fáze vývoje přírody v ročním cyklu, jež uvádí především do vztahu s domnělými vyhlídkami na sklizeň.“ (Munzar, 1985, s. 10-

11). „Jejich vázanost na roční cyklus je založena na bezprostředním pozorování přírodního koloběhu a na přírodních podmínkách v konkrétním místě, regionu, zemi, tudíž se pranostiky v různých krajích a zemích musí také různit.“ (Pastyřík, 2003, s. 57).

„Pranostiky jsou dobově podmíněné užitkové útvary lidové slovesnosti, které vznikaly jako určitý výsledek lidového poznávacího procesu. Vyznačují se zpravidla obsahově značně zhuštěným slovním vyjádřením získaných a opakovaně využitelných zkušeností z nejběžnějších praktických oblastí života lidu a formálně vyznívají jako předpověď.“ (Vašků, 1998, s. 14).

„Bauernregeln nennt man die sich meist auf die Wettervorhersage beziehenden Sprüche des Volksmundes.“ (Bauernregeln – eine kurze Erklärung, 2010).

„Примета – отличительное свойство, признак, по которому можно узнать кого-нибудь или что-нибудь, в суеверных представлениях – предвестие чего-нибудь.“ (Ожегов, 2008, s. 481).

Slovo *pranostika* je typicky české, protože „v jazycích jiných národů, kromě slovenštiny, se pro obdobné folklórní útvary označení *pranostika* nepoužívá. Jinde ve světě jsou totiž pranostiky v našem pojetí zařazovány pod všeobecnější žánrové skupiny lidové duchovní kultury, nejčastěji mezi přísloví a pořekadla.“ (Vašků, 1998, s. 13).

- angličtina: *weatherproverbs, weather lores* = přísloví pro předpověď počasí
- němčina: *Wetterregeln* = pravidla o počasí nebo *Bauernregeln* = rolnická pravidla
- ruština: *народная примета* = lidová pranostika nebo *предсказание/прогноз* = předpovídání, prorokování
- polština: *kalendarznye przyslowia*.

Jak je zřejmé, pojetí pranostik v jednotlivých jazykových společenstvích je dosti rozdílné a v podstatě v jiných jazycích neexistují jednoznačné ekvivalenty tohoto slova. Proto cizojazyčné pojmy našim pranostikám nejbližší mají často dosti odlišný obsah a rozsah. V ruštině je nejbližší slovo *примета*, které však označuje všeobecnou předzvěst další skutečnosti nebo děje, toto slovo ve svém významu postihuje daleko více folklórních jednotek. V němčině existují dva pojmy, kterými lze slovo *pranostika* přeložit, obecnější *Bauernregeln*, které vyjadřuje spíše charakteristiky přímo spojené se zemědělstvím. Pojem *Wetterregeln*, který se vztahuje pouze k meteorologickým

zákonitostem, bývá v různých pojetích pojmu *Bauernregeln* většinou podřizován, někdy stojí vedle sebe jako pojmy stejné úrovně.

Tuto nejednotnost obsahu a rozsahu pojmu v jednotlivých jazycích je nutné při prezentaci pranostik ve výuce cizího jazyka objasnit, aby nedocházelo ke zkreslenému nebo nesprávnému pochopení těchto útvarů lidového folklóru.

3.3 Formální znaky pranostik

Z formálního hlediska existují pranostiky, které mají stejnou strukturu jako přísloví, jiné mají strukturu pořekadel, ale vždy lze najít znaky, které pranostiky od jiných folklórních jednotek diferencují. Nejčastější formou pranostik je tzv. **poznávací větná formulace**, která je nadosobní, založena převážně na rozumových zkušenostech a má poznávací obsah.

Dalším významným formálním znakem je jejich **velmi stručné a výstižné vyjádření**, které je snadno zapamatovatelné. Tomu napomáhá navíc jejich často **veršovaná struktura se sdruženým rýmem** (např. *Svatá Markéta hodila srp do žita. Svatý Prokop hříba nakop.*). Tyto znaky byly pro pranostiky existenčně důležité, protože se šířily ústním předáváním a jejich písemná fixace byla spíše výjimečná, navíc sloužily především prostému lidu, který číst ani psát většinou neuměl. Zejména v ruském prostředí se prosadila v pranostikách u jmen forma postpozitivního atributu (např. *Акулина-гречишница, Пётр-полукорм*).

Pastyřík (2003, s.60-61) shrnuje formální znaky lidových pranostik. Všechny jím uvedené rysy lze najít u všech tří jazyků:

- užívání vlastních jmen a antroponym (jmen tzv. kalendářových patronů) a chrématonym (vlastních jmen lidských výtvorů, společenských jevů, institucí ...) např. *Tři králů – Креценье - Dreikönigstag, Hromnice – Сретенье - Lichtmess, Vánoce – Рождество - Weihnachten, Letnice – Троица - Pfingsten ...*
- užití nestandardizovaných forem rodných jmen např. *Je-li Kačenka usouraná, bude Barka naškrobená. Трещит Варюха – береги нос и ухо. Афоня и Кирила забирают за рыло. An Romanus und Lupizinius – unsere Sonne scheinen muss.*

- personifikace např. *Co srpen nedovařil, září nedosmaží. Май творит хлеба, а июнь сено. Июнь с косой по лугам прошёл, а июль с серпом по хлебам побежал. Der Januar muss krachen, soll der Frühling lachen.*

- dvoudílná kompozice pranostiky v podobě pravidelného disticha např. *Medardova kápě čtyřicet dní kape. Пришёл Евсей – овсы отсей. Пои в глубь пласта – будет рожь густа. Soll gedeihen Korn und Wein, muss im Juni Regen sein.*

- rozměrový rytmus např. *Na svatého Priska pod saněmi píská. На острую косу много непокосу. Никола загвоздит, что Егорий намостит. Hält der Oktober das Laub, wirbelt zu Weihnachten Staub.*

- časté poetismy, metafory, slova užitá v nezvyklém nebo přeneseném významu ...

Zajímavá je odlišná **syntaktická struktura** českých a ruských pranostik. Pro české pranostiky je typická struktura ve formě vedlejší věty podmínkové. Ruské pranostiky jsou vyjadřovány ve většině případů jako neúplné vedlejší věty podmínkové. Např. *Prší-li na svatou Žofii, neurodí se víno. Když zakuká kukačka, mohou se zahodit boty. Вечером сильно стрекочут кузнечики – к ведру. На крыше трава выросла – к урожаю. Если берёза перед ольхой лист распустит, лето будет сухое.* V německých pranostikách se v zásadě objevují oba typy. Některé pranostiky jsou v podobě úplné věty podmínkové např. *Wenn die Bäume zweimal blühen, wird sich der Winter bis zum Mai hinziehen.*, větší množství spíše ale ve formě neúplné podmínkové věty, zřídka psané s pomlčkou. Např. *Ist der Oktober warm und fein, kommt ein scharfer Winter hinterdrein. Im September große Ameisenhügel – strafft der Winter schon die Zügel.* V německých pranostikách můžeme najít velké množství zkrácených slov, zejména je vypouštěno nepřízvučné „e“ u sloves nebo podstatných jmen a je zkracován podmět „es“. Např. *Durch des September heiter'n Blick, schaut noch einmal der Mai zurück. Fällt im Oktober das laub sehr schnell, ist der Winter bald zur Stell'. Wenn im März viel Winde weh'n, wird's im Mai dann warm und schön. Wenn's im Februar regnerisch ist, hilft's so viel wie guter Mist.* (Havelková, 2010, s. 119).

Podrobnější analýzou formálních znaků lidových pranostik se budeme dále zabývat v oddíle 4.2.

3.4 Obsahové znaky pranostik

Společným znakem všech pranostik je jejich pevná tematická vazba na nejběžnější oblasti života prostého lidu, tedy na různé obory materiální činnosti, především na zemědělství, chov domácích zvířat, lesnictví, zahradnictví, vinařství, rybnářství, myslivost, zpracování zemědělských produktů, lidové léčitelství... „V pranostikách je zakotvena hospodářova starost o příští úrodu i jeho víra, že všechno podléhá nějakému řádu a vyšší ochraně. ... Příroda prochází pravidelným koloběhem dní, měsíců a ročních dob a moudrý pozorovatel se pokouší vyslovit poučení z jednotlivých postřehů a dospět ke stručnému zobecnění.“ (Klíma, 1998, s.105).

Pranostiky jsou založeny na dlouhodobém pozorování počasí, oblohy, chování zvířat i rostlin a chování lidí na venkově. Vyjadřují jakousi myšlenku vyrovnanosti a harmonie, která je neustále dodržována, každý přebytek nebo nedostatek se vždy někde kompenzuje, *např. Teplý říjen, studený únor. Февраль строит мосты, а март их ломает. Февраль холодный и сухой – август жаркий. Anfang August heiß, Winter lang und weiß. Je frostiger der Januar, desto freundlicher das ganze Jahr.* Pranostiky vyjadřují také vztahy mezi přírodními jevy a konkrétními stále se opakujícími jevy v životě člověka a jeho práci, *např. Svätý Ján – mléka džbán. Если на Петра и Павла дождь, то жито уродится. Schön zu St.Paul füllt Tasche und Maul. St.Urban hell und rein segnet die Fässer ein.* Lidové pranostiky se ale někdy vztahují i k jevům zcela mimořádným, *např. Kometa neúrodu, mor nebo válku přináší. Если молния сверкает ранней весной, а грома не слышно, летом жди засухи. Kommet im Oktober, macht Sturm und Frost zum Ober.* (Havelková, 2010, s. 120).

Lidové pranostiky bylo třeba zařadit do určitého systému, pro který byl nejvýhodnější kalendářní cyklus, v němž se také cyklicky střídají nejrůznější obřady, slavnosti a jména světců. Ve střední a západní Evropě sloužil pro systematizaci pranostik katolický kalendář, v ruském prostředí pravoslavný. Počasí se proto neváže na kalendářní datum, ale na jméno příslušného světce, kalendářního patrona, který pak přináší určité počasí nebo je spojen s určitou činností člověka, přičemž patron byl vždy zástupcem určitého časového úseku (nejčastěji několika dní), proto nebyl směrodatný pro vývoj počasí jen jeden den, ale hned několik dní najednou. Lidé si pro pozorování počasí vybírali spíše dny sváteční nebo něčím významné, ani by prakticky nebylo

možné zapamatovat si všechna jména ani přírodní jevy s tím spojené. Pranostiky tímto také napomohly růstu vzdělanostní úrovně společnosti, lid se seznámil s historií a s životopisy jednotlivých světců.

Konkrétní obsahy pranostik jsou podrobněji popsány v následující kapitole, ve které jsou dle obsahu rozříděny do jednotlivých skupin.

3.5 Typy pranostik

Pranostiky lze rozdělit z obsahového hlediska do několika skupin. Klasifikaci pranostik rozpracovává především Vašků (1998), z jehož poznatků vychází následující klasifikace, která je doplněna členěním dle Munzara (1985). Příklady k jednotlivým typům pak vychází z vlastní analýzy.

- Nejdůležitější a zároveň nejčastější jsou **pranostiky hospodářské**, které se zaměřují na hlavní tradiční obory lidské činnosti, především na zemědělství. U nás jsou nejrozšířenější **pranostiky rolnické**, protože právě zemědělství bylo hlavním zdrojem obživy lidu, žijícího na našem území. Tyto pranostiky se staly důležitou součástí odborné zemědělské literatury. Hospodářské pranostiky byly vždy určeny k praktickému využití, předpovídaly budoucí úrodu nebo sloužily jako upozornění nebo varování, návod nebo technické doporučení pro lid, který žil v těsném kontaktu s přírodou a byl na ní závislý.

- **předpověď úrody** – např. *Veliké množství myší bývá předchůdcem neúrody a drahoty. Свиньи сено едят – к худому покосу. Осенью много мышей – к голодному году. Nasser April und windiger Mai bringen ein fruchtbares Jahr herbei. Dreikönigsabend hell und klar, verspricht ein gutes Erntejahr.*

- **upozornění či varování** – např. *Červen trávu kosívá, Medard sena kazívá. Ранняя весна – большое половодье. Pankratius und Servatius bringen oft Kälte und Verdruss.*

- **návod či technické doporučení** – např. *Svatá Markéta, hodila srp do žita. Na svatého Marka, brambor plná jamka. На Сергия канусту рубят. Доставай косы и серпы к Петрову дню. Bohnen lege dir erst an, ist vorbei St. Gregorian. Der rechte Bauer weiß es wohl, dass man im November wässern soll.*

▪ Další velkou skupinu pranostik tvoří **pranostiky meteorologické**, které lze dále rozdělit na:

- **pranostiky výročního cyklu** - např. *Svatej Matěj, hodnej svatej - kožichy dolů. Первый снег выпадает за сорок дней до зимы. В самый короткий день начинаются спиридоньевские морозы. St. Blasius stößt dem Winter die Hörner ab.*

- **pranostiky krátkodobé předpovědi počasí** - např. *Když volá zelená žabka, bývá ráda kapka. Если летом ночью не было росы – днём будет дождь. Жаба в траву выползла – к дождю. Frösche auf Stegen und Wegen deuten auf baldigen Regen. Kommen die Bienen nicht heraus, ist's mit schönem Wetter aus.*

- **pranostiky dlouhodobé předpovědi počasí** - např. *Medardova kápě – čtyřicet dní kape. Белки долго запасаются орехами – к суровой зиме. Siebenschläfer Regen – sieben Wochen Regen.*

- **pranostiky singularitní**, které se týkají významných odchylek od celkového vývoje počasí - např. *Na svatého Václava, nové léto nastává. Der Altweibersommer tut nicht lange gut, und steht er auch in aller Heiligen Hut.*

- **pranostiky meteorologické kompenzační** - např. *Deštivý květen, žízňivý říjen. Ясная осень – метели зимой. Ist der Januar kalt und weiß, kommt der Frühling ohne Eis.*

- **pranostiky meteorologické analogizující** - např. *Jaký leden – takový červenec. Какова погода после Рождества, такова же будет и после Петрова дня. Ненастная осень – дождливая весна. September schön in den ersten Tagen, will den ganzen Herbst ansagen.*

- **pranostiky meteorologické korelační** - např. *Je-li květen teplý a jasný, bude červen deštivý a chladný. Август выдастся жаркий, если февраль был холодный и сухой. Fängt der August mit Hitze an, bleibt sehr lang die Schlittenbahn.*

▪ **Pranostiky varovné** se vyskytují především v zahradnictví, ovocnářství a vinařství, a i když pravděpodobnost jejich vyplnění nebyla vysoká, vzbuzovaly poměrně velký respekt, někdy bývá tento typ pranostik zařazován do hospodářských, jindy je uváděn jako samostatná skupina - např. *Pan Serboni (Pankrác, Servác a Bonifác) páli stromy. Если листопад пройдёт скоро, надо ожидать крутой зимы. Der heilige Mamerz hat von Eis ein Herz. Pankratz und Servaz sind zwei böse Brüder, was der Frühling gebracht, zerstören sie weider.*

▪ **Pranostiky fenologické** se týkají opakujících se životních projevů rostlin a zvířat (růst trávy, přilet a odlet ptáků ...) - *např. Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři. Na svatého Jiří, nezašlapou trávu čtyři. Пока талый снег бока не промочит, медведь из берлоги не выскочит. Ласточки прилетели – время сеять горох. Wenn die Schwalben Ende Juli schon ziehen, sie vor baldiger Kälte fliehen. Hat der Hase ein dickes Fell, wird der Winter ein harter Gesell.*

▪ **Pranostiky kalendářní a časoměrné** zachycují poznané astronomické zákonitosti, jako je prodlužování a krácení dne, nástup slunovratu... - *např. Na Nový rok o slepičí krok, na Tři krále o skok dále. Svatá Lucie noci upije, ale dne nepřidá. В марте день с ночью меряется, равняется. Lichtmess verlängert den Tag um eine Stunde für Menschen wie für Hunde.*

▪ **Pranostiky nereálné a pověrečné** vznikly z nedokonalé znalosti přírodních jevů - *např. Kdo na Velký pátek orá, tomu se chleba nedostává. В день Рождества хозяину не годится со двора идти: овцы заблудятся. На Пасху снесенное первое яйцо от чёрной курицы надо беречь: оно спасает скот в поле от волка. Je kleiner das Dorf, desto bissiger die Hunde.*

▪ **Pranostiky žertovné** vtipně popisují život sedláka nebo parodují meteorologické pranostiky, jedná se spíše o vtipné anekdoty, které vznikly pod vlivem pranostik a jejich formálního ztvárnění. Tento typ pranostik je jediným, který je stále obohacován o nová vtipná pořekadla až do současnosti. Jsou typické pouze pro německou a českou jazykovou oblast. V české se objevují od doby renesance, ale jejich největší rozmach byl zaznamenán od druhé čtvrtiny 19. století, kdy se stávaly součástí humoristických příloh novin a časopisů, jsou proto známy i někteří jejich autoři, například František Jaromír Rubeš (1814-1853). (Vašků, 1998, s. 317). Mezi ruskými se tento typ neobjevuje. Žertovné pranostiky neparodují smysl pranostik, využívají pouze jejich všeobecnou známost a podobu a na první pohled je zcela zřejmá jejich nadsázka. *Např. Na Jméno Ježíš do plesů nejbliž. Jedna vlaštovka nedělá mladé. Na svatého Řehoře, gruntujeme v komoře. Je-li hodně třešní, bude i hodně pecek. Liegt der Bauer Uhr im Mist, weiß er nicht wie spät es ist. Kräht der Hahn im Mai, ist der April vorbei. Stirbt der Bauer im Oktober, braucht er im Winter keinen Pullover. Wenn sich das Jahr dem Ende neigt, der Bauer in die Wanne steigt.*

3.6 Negativní vlivy na pravdivost pranostik

Abychom mohli zcela objektivně posoudit, zda je ta či ona pranostika pravdivá, museli bychom zjistit přesné místo a dobu jejího vzniku. Není pochyb o tom, že pranostiky jsou ovlivňovány přírodními podmínkami, především klimatem, zeměpisnou polohou a také nadmořskou výškou. Klima se postupem času stále mění a lze říci, že se střídají dlouhodobější teplá a studená období, která trvají řádově několik desítek let. Z toho vyplývá, že pranostiky vzniklé v relativně teplém období nemohou platit stejně i v období chladnějším. Tyto klimatické změny ovlivňují platnost především fenologických pranostik, které se týkají například přiletu ptáků z jižních krajů a podobně.

Dalšími faktory, které ovlivňují pravdivost jednotlivých pranostik, jsou aspekty sociokulturní, politické a ekonomické. Jde například o tehdejší systém hospodaření – o trojpolní hospodářský systém, který byl založen na pravidelném střídání obdělávané půdy po dobu dvou let a úhoru v roce třetím. Značný význam mělo také zavedení jednak nových plodin, jednak nových technologií do výroby.

Velký vliv má i jiné dělení roku, které bylo kdysi odlišné od současného. Počátky ročních období se vztahovaly ke křesťanským svátkům. Ve staročeském kalendáři jaro začínalo na svatého Petra 22. 2., léto na svatého Urbana 25. 5., podzim na svatého Bartoloměje 24. 8. a zima na svatého Chrysogona 24. 11. Někdy byl rok členěn dokonce na osm ročních období. Stejně tak jako rok byl i den dělen poněkud jinak. Nový den se počítal od západu slunce, nikoli od půlnoci. (Vašků, 1998, s.27).

Velké zmatky vnesla do pranostik i reforma kalendáře v roce 1583. Důvodem této reformy byl nevyhovující juliánský kalendář, který se předcházel, a v roce 1583 rozdíl činil celých deset dnů. Vyrovnání kalendáře, tedy skok o deset dní dopředu, se stalo pohromou především pro hospodářské pranostiky, podle kterých se řídily zemědělské práce. Postupem času se sice tento skok pomalu vyrovnal a pranostiky byly zařazeny do nového kalendáře, přesto je vazba na juliánský kalendář u některých pranostik nepochybná. V Rusku byl však juliánský kalendář zachován až do počátku 20. století. (Kovářová, 2001, s. 3).

Pokud bychom chtěli pranostikám zcela porozumět, museli bychom přesně vědět, kdy a kde konkrétní pranostika vznikla, museli bychom zkoumat i rým, který

mohl pravý význam pranostiky značně posunout. Navíc je třeba mít nejrůznější meteorologické znalosti, dále pak znalosti ze zemědělství, kulturní historie a přírodních věd. Často se k nám také dostala řada pranostik překladem (například z latiny nebo němčiny), někdy s sebou přinesli své pranostiky přistěhovalci a tyto pranostiky postupem času ve své nové zemi zdomácněly.

Lidové pranostiky tvoří neodmyslitelnou součást jazykového kulturního dědictví, které bylo formováno v průběhu dlouhých staletí. Skrývají proto v sobě mnoho o společenských podmínkách života národa a jejich změn v historickém vývoji, vypovídají o způsobu života, tradicích, rituálech, náboženství, světovém názoru a hodnotovém systému příslušné společnosti.

Ačkoli samotné označení a pojetí tohoto folklórního útvaru se sice v jednotlivých jazycích více či méně odlišuje, jeho formální i obsahové rysy jsou si velmi podobné nebo dokonce identické. Ve všech třech námi zkoumaných jazycích jsou tyto znaky snadno rozpoznatelné, můžeme v podstatě až na některé výjimky definovat v jednotlivých jazycích i stejné typy pranostik. Tato analogičnost je zásadní i pro jejich aplikaci v cizojazyčné výuce, kde mají jistě své opodstatnění a mohou nabídnout mnohé podněty, které budou v praktické části práce detailněji rozpracovány.

Vzhledem ke kulturní nasycenosti představují pranostiky velký potenciál pro využití v cizojazyčné výuce, přestože by se mohlo zdát, že pro moderního člověka význam ztratily. V podstatě s tímto lze částečně souhlasit, avšak například předpověď počasí je a vždy bude velmi aktuální pro každého člověka. Důležitějším hlediskem se však jeví jejich kulturní podtext, který je nasycen mnohými poznatky, které napomáhají celkovému pochopení jazyka a s ním spojené kultury, jenž představuje jeden z hlavních cílů cizojazyčné výuky.

V praktické části disertační práce se budeme podrobně zabývat analýzou českých, ruských a německých pranostik s ohledem na využitelnost jejich obsahové i formální blízkosti v reálné cizojazyčné výuce a budou vytvářena konkrétní didaktická cvičení využívající tento kulturologický materiál.

4 Analýza českých, ruských a německých pranostik

Abychom mohli implementovat jakékoli projevy lidové kultury do výuky cizího jazyka, musíme znát nejen jejich formální hlediska a obsah primárně z nich vyplývající, ale je nutné chápat i jejich kulturní kontext, hlubší význam a zakotvenost v jazyce jako odrazu společenských poměrů. V této kapitole se budeme zabývat detailnější analýzou českých, ruských a německých lidových pranostik, které budou zkoumány z hlediska jejich klíčových obsahových a formálních znaků.

Vzhledem k obsáhlosti materiálu, jehož komplexní analýza by přesáhla rámec této disertační práce, budou podrobněji prostudovány pranostiky, které jsou využitelné v cizojazyčné výuce při zohlednění cílové skupiny žáků, a sice 2. stupeň ZŠ a SŠ.

Na základě zjištění, která vyplývají z výzkumných sond provedených v rámci diplomové práce (Havelková, 2004, 116-120), byly pro detailní analýzu vybrány meteorologické a časoměrné pranostiky, protože většina žáků v části průzkumu, zaměřeném na zjišťování chápání pojmu *pranostika*, uváděla téměř ve všech případech spojitost s počasím, popř. astronomickými zákonitostmi, avšak vztah pranostik k hospodaření nebo zemědělským pracem žáci téměř vůbec nereflektovali. Z toto lze usoudit, že hospodářský obsah pranostik je žákům poměrně vzdálený, a proto i zařazování hospodářských pranostik do cizojazyčné výuky by nebylo efektivní, neboť žáci pak nemohou postupovat od známého k neznámému, bylo by obtížné induktivně hledat společné rysy, klesala by motivace a navíc by byla odstraněna jedna z významných opor logického odhadu, který je pro cizojazyčnou výuku velmi důležitý. Stejně tak pranostiky pověrečné nebo žertovné by sice mohly poodhalit některé skrytější rysy mentality jednotlivých národů, ale v naší práci zůstanou pouze námětem pro další zkoumání.

Z výsledků sond je také zřejmé, že žáci si uvědomují spojitost významných dnů, popřípadě významných svatých, s pranostikami a v nich se odrážejícím charakterem počasí. Proto naší analýze bude podrobena i užití vlastních jmen v pranostikách. Prezentací religiozních aspektů pranostik pak lze žákům hlouběji poodkrývat kulturně-historický kontext jednotlivých národů.

Formální stránka pranostik bude analyzována z několika hledisek, opět zejména se zohledněním jejich využitelnosti ve výuce pro rozvoj jazykových dovedností nebo pro realizaci mezipředmětových vztahů. Na formálních komponentech pak mohou být založena různá gramatická cvičení s kulturologickým obsahem.

Důležitým kritériem výběru pro výuku je obsahová srozumitelnost, pranostiky musí jednak vypovídat o něčem, co žák dokáže pochopit nebo si představit, jednak musí obsahovat i takovou slovní zásobu, která je pro žáky příslušné úrovně přijatelná.

Uvedené příklady lidových pranostik pochází z mnohých literárních i elektronických zdrojů, které jsou v seznamu použité literatury a pramenů označeny hvězdičkou.

4.1 Obsahové znaky pranostik

Následující část je věnována obsahovým charakteristikám lidových pranostik. Vzhledem k velké obsahové rozmanitosti pranostik nemohou být v rámci naší obsahové analýzy vyčerpána všechna klasifikační kritéria. Zaměříme se pouze na pranostiky, které mají dodnes výpovědní hodnotu a mohou zvyšovat motivaci žáků ke studiu cizího jazyka a jeho kulturního kontextu.

Pranostiky představují výsledky lidové tvořivosti, které v sobě mají zakotvenu celospolečenskou zkušenost, která byla po staletí formována. Vznikly z běžných potřeb tehdejšího obyvatelstva, pro jehož život měly ve své době nedocenitelný význam. Ačkoli jespolečenský kontext, v rámci kterého pranostiky vznikaly, naprosto odlišný od běžné životní reality současného žáka, můžeme v nich dodnes najít mnoho aktuálního a stále platného.

Jak už bylo uvedeno výše, zaměříme se na meteorologické a časoměrné pranostiky a na užití vlastních jmen v pranostikách. Meteorologické pranostiky pak budou ještě dále rozděleny na pranostiky dlouhodobé a krátkodobé předpovědi počasí. U vlastních jmen pak budou vybrány pro katolický i pravoslavný kalendář nejvýznamnější svátky, rovněž budou ale zohledněna i národní specifika.

4.1.1 Meteorologické pranostiky – předpověď počasí

Meteorologické pranostiky jsou po hospodářských druhým nejobsáhlejším typem. Předpověď počasí představuje nejfrekventovanější obsah lidových pranostik všech tří národů. Pranostiky vyjadřují jak krátkodobé, tak i dlouhodobé předpovědi. Krátkodobé předpovědi byly nejčastěji vyvozovány podle vnějších projevů chování zvířat a rostlin nebo podle viditelných projevů atmosferických podmínek. Dlouhodobé předpovědi byly stanovovány spíše analogizujícím způsobem, kdy na základě určitého charakteru počasí v konkrétní den či období byl předpovídám charakter povětrnosti období jiného. Výjimečné však nejsou ani dlouhodobé předpovědi určované podle chování zvířat. Rozděleme si nyní meteorologické pranostiky na krátkodobé a na dlouhodobé předpovědi.

A / Krátkodobá předpověď

Krátkodobá předpověď počasí zajímala člověka od nepaměti a zajímá ho dodnes, protože měla, má a vždy bude mít praktický význam. Postmodernímu člověku přináší informace o počasí masmédiá, ale v minulosti museli lidé spoléhat na generacemi prověřené zákonitosti přírody, které však ani dnes neztrácejí na své pravdivosti. Jak přírodní projevy zvířat a rostlin, tak i stavy atmosféry jednoznačně prozrazují nadcházející počasí nezávisle na světě člověka.

Podívejme se tedy na hlavní ukazatele krátkodobých předpovědí počasí: chování zvířat, vitální projevy rostliny, stavy atmosféry nebo kosmických těles.

Chování zvířat

Mezi chováním zvířat a atmosferickými podmínkami existuje velmi úzký vztah, který je již vědecky jednoznačně dokázán. Jednotlivé živočišné druhy reagují specifickým chováním na nejrůznější změny v charakteru ovzduší, při nichž dochází k mnohým fyzikálním nebo chemickým procesům, na které zvířata určitým způsobem reagují na základě svých fyziologických potřeb. Reakce jednoho živočišného druhu, a tedy změna jeho chování pak může vyvolat „řetězovou reakci“, ovlivní chování jiných

druhů. Tento jev můžeme demonstrovat například na velmi známých vlaštovkách, které předpovídají déšť. Ve skutečnosti však déšť nepředpovídá vlaštovka, ale hmyz, který se při poklesu tlaku snaží zůstat na stejné tlakové hladině, a proto létá nízko nad zemí, kam ho vlaštovka následuje.

V lidových pranostikách zaujímá krátkodobá předpověď na základě sledování životních projevů zvířat významné místo. Znalost počasí v krátkodobém horizontu měla pro zemědělství obrovský význam, odvíjelo se od ní načasování mnohých zemědělských prací, které byly mnohdy spjaty i se samotnými zvířaty. Proto není překvapující, že objektem pozorování se stala hospodářská zvířata samotná nebo zvířata žijící v bezprostřední blízkosti člověka.

Proměny v chování zvířat jsou stejné na jakémkoli teritoriu, pro porovnání je spíše zajímavé, která zvířata se v pranostikách jednotlivých jazyků v konkrétních souvislostech objevují.

V pranostikách můžeme najít velké množství živočišných druhů, soustředíme se však na ty nejznámější a v pranostikách nejfrekventovanější.

Fenologické lidové pranostiky krátkodobé předpovědi počasí si rozdělíme podle skupin živočichů: domácí zvířata, ptáci, hmyz a žáby. Tito živočichové jsou v meteorologických pranostikách krátkodobé předpovědi zmiňováni nejčastěji a někteří se stali díky své schopnosti reagovat na povětrnostní změny zvířecími meteorology (například žába nebo vlaštovka). Analyzujme nyní podrobněji místo těchto hlavních a nejdůležitějších živočichů v pranostikách.

- **Domácí zvířata**

Domácí zvířata byla pro pozorování vztahů mezi jejich chováním a změnami počasí velmi vhodná, neboť tato zvířata byla vždy v nejužším kontaktu s člověkem, který je mohl neustále pozorovat. Důležitým faktorem také je, že tato zvířata byla pro existenci člověka nesmírně, ba dokonce životně důležitá, proto se jimi člověk neustále zaobíral, sledoval jejich projevy, které si také následně dával do souvislostí se změnami aktuálních povětrnostních podmínek.

V pranostikách můžeme najít řadu domácích zvířat, která jsou spojována s krátkodobou předpovědí počasí – kráva, kuň, prase, ovce, koza, pes, kočka, slepice,

husa nebo kachna. Zejména pro ruské pranostiky je charakteristická takto velká variabilita živočišných druhů, které jsou v pranostikách zmiňovány, a to platí jak v pranostikách krátkodobé předpovědi, tak i obecněji. Naopak nejméně pozorovaných druhů můžeme najít v německých pranostikách, v nichž je s krátkodobou předpovědí spojováno pouze značně omezené množství těchto zvířat, pouze domácí drůbež nebo kráva. České pranostiky chování domácích zvířat intenzivně reflektují, nejvíce pranostik je spojeno s domácí drůbeží a dobytkem, ale také psem a kočkou. Uvedme si některé pranostiky, které jsou v jednotlivých jazycích analogické.

Kráva

Je-li dobytek na pastvě nepokojný, kopyty a rohama prst' rozrývá, trhá sebou a plaší se, pobíhá s otevřenými nozdrami a čichá vzhůru, hlasitě funí a po vzduchu lapá, nohy si usilovně líže, hlavami hází, střečkuje a jalovice a voli hlavy pořád do výšky vztyčují, bude pršet.

Быки принохиваются – к дождю.

Jestliže jalovice a voli zdvíhají hlavu vysoko a neustále si olizují tlamu, bude bouřka.

Wenn die Kuh das Maul nach oben hält im Lauf, so ziehen bald Gewitter auf.

Быки расширяют ноздры, смотрят в южную сторону и лижутя – перед дождем.

Kommt der Regen schräg von vorn, kriegt die Kuh ein nasses Horn!

Jestliže krávy málo pijí vodu a přes den spí, bude pršet.

Скот мало пьет воды, днём спит – к дождю.

Když si krávy lehají pod přístřešek, bude sychravé počasí, když si lehají na dvoře, bude horko.

Если корова ложится под кровлю – к ненастью, а на дворе – к ведру.

Husa

Když husa zdvihá nohu – bude mráz.

Гусь стоит на одной ноге, поджав другую, - к морозу.

Гусь поджимает лапу – к морозу.

Wenn die Gänse auf einem Fuß stehen, wird es regnen.

Wenn die Gänse stehn auf einem Fuß, dann kommt bald ein Regenguß.

Když husy a kachny schovávají hlavy pod křídla – bude zima a mráz, když v mrazu třepetají křídly – oteplí se.

Гусь под крыло нос прячет – к холоду.

Když se husy a kachny dlouho čachtají v potoce, potápějí se, třepetají křídly a usilovně si roztírají tuk po peří – je před deštěm.

Гусь моется – к дождю.

Гусь хлопает крыльями и чистится – на дождь.

Slepice

Popelí-li se drůbež intenzivně v prachu a probírá si peří, bude pršet.

Если куры, роясь в земле, осыпаются пылью, как бы купаясь, это означает, что будет дождь.

Když kvočna odvádí svá kuřata do úkrytu nebo je schovává pod křídla, bude pršet.

Наседка сажает под себя цыплят – к ненастью.

Hocken die Hühner in den Ecken, kommt bald Frost und Winters Schrecken.

Když se slepice neskřývají před deštěm, nebude ani silný, ani dlouhý.

Если куры не прячутся от дождя, не будет продолжительным.

Když v zimě stojí kohout na dvoře na jedné noze, bude mráz.

Курица стоит на одной ноге – к стуже.

Když kohout zakokrhá v mrazu, bude teplejší počasí.

Если петухи в сильный мороз утром запели – жди тёплой погоды.

Pes

Válejí-li se psi ustavičně po zemi nebo po podlaze, bude pršet.

Válí-li se pes ve sněhu, bude metelice.

Собака катается – к дождю или снегу.

Když si pes lehne a stočí se do klubka – bude mráz.

Když si pes lehne nebo spí břichem nahoru a s roztáhnutýma nohama – bude teplo.

Собака свёртывается и лежит калачиком – на холод; растягивается на земле, раскидав лапы, - на тепло.

Když se v létě pes válí po zemi, hodně spí a málo žere – bude pršet.

Собака мало ест и много спит – к дождю.

Žerou-li psi a kočky trávu nebo piji-li často vodu, bude pršet.

Собаки роют землю, валяются и едят траву – к дождю.

Frisst der Hund viel grünes Gras, gibt es bald von oben was.

Wenn die Katzen Gras fressen, gibt es Regen.

Кошка

Před deštěm nebo zimou si kočka vybírá teplejší a vyšší místo.

Кошка ложится клубком куда-нибудь повыше, на что-нибудь мягкое или на горячую печь – к холоду, к морозу.

Když se kočka uloží uprostřed místnosti, natahuje se nebo spí – bude horko.

Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.

Кошка растянулась на полу – к теплу.

Кůň

Hrabou-li koně kopyty, otřásají se a frkají, kopou do stěn a třejou se o hrádě, bude pršet.

Часто скребет лошадь ногами – к дождю.

Kůň frká – bude sychravé počasí.

Лошадь фыркает – летом к дождю, зимою к метели.

Když kůň třese hlavou a zaklání ji, bude pršet.

Трясет головой и закидывает её кверху – к дождю.

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že mnohé pranostiky krátkodobé předpovědi počasí jsou zejména v češtině a ruštině velmi podobné nebo dokonce identické. Německých pranostik s domácími zvířaty není mnoho, ale i ony se svým významem s ostatními víceméně shodují.

- **Ptáci**

Další pro pranostiky významnou živočišnou skupinou jsou ptáci. Ptáci jsou svou schopností předpovídat počasí velmi dobře známí, avšak ve skutečnosti nepředpovídají počasí oni, ale pouze jen následují svou potravu, hmyz, do různých tlakových vrstev atmosféry, ve kterých se drobní létající živočichové kvůli kolísání atmosferického tlaku pohybují. Pro člověka však hmyz ve vzduchu není tak snadno pozorovatelný jako ptáci, což našlo svůj odraz i v pranostikách.

Ve všech třech kulturách je nejznámějším ptákem, který předpovídá počasí, vlaštovka. Je však možné najít pranostiky i s jinými druhy ptáků.

*Pijí-li **vlaštovky** a jiříčky vodu, tedy létají-li nízko nad vodou a dotýkají-li se hladiny, bude pršet.*

Ласточки шныряют низко – к дождю.

Ласточки вьются над самой землей – к дождю.

Ласточки порхают над водою – жди дождя.

Wenn die Schwalben das Wasser im Fluge berühren, so ist der Regen zu spüren.

Schwalben tief im Fluge - Gewitter kommt zum Zuge.

Ласточки летают высоко – к вёдру.

Fliegen die Schwalben in den Höh'n, kommt ein Wetter, das ist schön.

*Když se v zimě **vrabci** schovávají do skrýší, bude mráz nebo fujavice.*

Воробьи прячутся под стреху – к дождю.

*Если журавли (**jeřábi**) осенью летят низко – жди тепла; летят высоко – холода.*

Журавли летают высоко – к дождю.

Kraniche, die niedrig ziehn, deuten auf warmes Wetter hin.

*Вороны (**vrány**) в кучу собираются – к ненастью.*

Каркают стаей летом – к ненастью, зимой – к морозу.

Halten die Krähen Konzilium so sieh nach Feuerholz dich um.

Чайки (racci) на берегу – не жди хорошей погоды.

Wenn die Möwen nach dem Lande fliegen, werden wir Sturm kriegen.

Голуби (holubi) купаются – к дождю.

Wenn die Taube badet, wird es regnen.

- **Hmyz**

Jak již bylo řečeno výše, hmyz je vlastně primárním činitelem pro chování dalších živočišných druhů, neboť má schopnost velmi citlivě reagovat na jakékoli změny počasí.

V pranostikách jsou nejčastěji zmiňovány včely, které pro člověka měly velký hospodářský význam. Najdeme ale i další druhy hmyzu v pranostikách.

Vyletují-li včely časně ráno z úlů a příliš se od nich nevzdalují, kupí-li se kolem česna a jsou-li podrážděné, nebo počnou-li se ze všech stran vracet do včelína, bude pršet.

Когда пчёлы быстро летят к своим ульям – будет дождь.

Если утром пчёлы сидят по ульям и гудят – жди дождя.

Пчёлы летают близ улья – перед дождем; улетают стаями в поле – будет ведро.

Wenn die Bienen sich nicht weit vom Bienenstock entfernen, wird es regnen.

Kommen die Bienen nicht heraus, ist's mit schönem Wetter aus.

Wenn die Bienen massenhaft leer zurückfliegen, wird es regnen.

Koušou-li mnoho komáři, bude pršet.

Если комары кусаются вечером особенно больно, ночью пойдёт дождь.

Když komáři a tiplice poletují večer v hejnech, bude pěkné počasí.

Комары роятся на закате – жди тепла.

Pískají-li pavouci, nepředou-li nebo předou pouze krátké nitě a přetrhávají-li své předno, bude pršet.

Короткие нити паутины – к дождю.

Пауки рвут свои сети – к грозе.

Ist die Spinne trüg zum Fangen, Gewitter bald am Himmel hangen.

- **Žáby**

Z předchozí části vyplývá, že mnohá zvířata mají schopnost předpovídat počasí, nejnámějším živočichem, který je tohoto schopen a který se dokonce stal symbolem předpovědi počasí v živočišné říši, je bezpochyby žába, rosnička. Předpověď počasí je nejčastěji spojována s žabím kvákáním, ale i samotný výskyt žab mimo vodu o mnohém vypovídá. Právě tyto projevy žab pranostiky popisují.

Když volá zelená žabka, bývá ráda kapka.

Začnou-li žáby kuňkati, netřeba na déšť dlouho čekati.

Ozývá-li se za dne rosnička a jiných žab hojně křehocení, bude pršet.

Лягушки квакают – к ненастью.

Если лягушки держатся на воде и квакают, выставляя мордочки наружу – жди ненастья.

Wenn die Frösche schreien, wird es regnen.

Wenn der Laubfrosch schreit, ist der Regen nicht weit.

Vylézají-li z rybníků, potoků a řek hodně žáby a ukazují se mnoho na cestách, polích, lukách a jinde, bude pršet.

Лягушки по суше прыгают – к дождю.

Жаба в траву выползла – к дождю.

Frösche auf Stegen und Wegen deuten auf baldigen Regen.

Wenn die Kröten fleißig laufen, wollen sie bald Regen saufen.

Když žáby dlouho do noci koncertují, bude pěkné počasí.

Кваканье лягушки вечером, с приятной трелью, - к ясной погоде.

Lidové pranostiky jasně ukazují, že schopnost zvířat vycítit blížící se změny počasí je nesporná a lze se na ni spolehnout nezávisle na prostoru a času, proto i

v dnešním moderním světě je možné řídit se projevy zvířat. Jelikož mnohá výše uvedená zvířata nás obklopují dodnes nebo se dokonce stala součástí našeho života, mají pranostiky s nimi spojenými velký motivační potenciál, a proto se budeme tímto typem pranostik zabývat intenzivně i v další, didaktické části práce.

Chování rostlin

Stejně tak jako zvířata i rostliny reagují na atmosferické změny, na jejichž základě můžeme vyvozovat nadcházející počasí. Meteorologických pranostik o rostlinách můžeme najít značné množství, spíše jde ale o dlouhodobé předpovědi počasí, krátkodobé předpovědi vyjadřují tyto pranostiky zřídka, přičemž popisují převážně rozevírání a zavírání květů nebo vůni květin. Toto chování rostlin je stejně jako u zvířat vyvoláváno jejich fyziologickými potřebami, reagují zejména na množství slunečního svitu a vlhkost prostředí. Pro ilustraci uveďme i několik pranostik, v nichž hrají hlavní úlohu rostliny.

Voní-li květiny více nežli obyčejně, bude pršet.

Перед дождем цветы сильнее пахнут.

Хорошо и сильно пахнет жимолость – к дождю.

Zavírají-li se přes den květy bodláků, měsíčku, jetele, žabince nebo okurky, bude pršet.

Клевер луговой перед ненастьем складывает свои листики и склоняет головки соцветий - поникает.

Цветы вьюнка закрываются – дождь будет.

Wenn die Distel sich öffnet, bedeutet es Regen.

Ale také: Wenn sich die Distel schließt, bedeutet es Regen. – Některé druhy bodláků se před deštěm otevírají, a jiné zavírají.

Jestliže se ráno nerozevrou květy pampelišek, bude pršet.

Svítlí-li slunce a pampelišky se přesto zavírají, určitě přijde déšť.

Цветы одуванчика перед ненастьем закрываются, словно прячутся от дождя.

Projevy atmosféry

Meteorologické pranostiky krátkodobé předpovědi, ve kterých je počasí určováno podle jednotlivých atmosférických stavů či projevů, tvoří největší skupinu této kategorie pranostik. Jde o soustavu přírodních zákonitostí, příčin a důsledků, v níž jeden atmosférický jev vyvolává druhý. Pozorování přírodních jevů je pro člověka velmi snadné a lze říci, že probíhá i nevědomě, mimo rámec pozornosti. Tyto přírodní principy jsou neměnné a stále se opakující a pro člověka se staly spolehlivými ukazateli povětrnostních změn, proto vzniklo na základě pozorování těchto atmosférických jevů i velké množství pranostik predikujících počasí.

Lidové pranostiky reflektují většinu atmosférických jevů - vítr, mraky, bouřku, duhu, mlhu, rosu, jinovatku, déšť, sníh, mráz nebo červánky, samozřejmě s různou frekvencí výskytu. Budeme však podrobněji analyzovat pouze jevy v pranostikách krátkodobé předpovědi nejčastější (mraky a vítr) nebo nejvýraznější, tedy nejsnáze pozorovatelné (duha, červánky a mlha).

- **Mraky**

Mraky jsou jasnými ukazateli přichozího počasí, které jsou velmi dobře pozorovatelné. Mraky jsou tvořeny drobnými kapkami nebo ledovými krystaly, které vznikly procesem kondenzace a které se odrazem světla stávají viditelnými. V meteorologickém názvosloví existuje řada druhů mraků. Každý druh mraku vzniká za určitých specifických podmínek, mění se podle jasných přírodních zákonitostí a je nositelem charakteristické povětrnosti. Proto na základě pozorování mraků můžeme poměrně snadno předpovídat charakter počasí krátkodobého časového horizontu (12 až 24 hodin).

Vzhledem k tomu, že mraky jsou v podstatě voda v různých skupenstvích, není pak ani překvapivé, že se lidové pranostiky podle mraků vyjadřují výhradně k nadcházejícím srážkám. Pranostiky o mracích jsou v češtině, němčině i ruštině analogické, což vyplývá z jednoznačnosti závislosti mezi přírodními jevy. Tento fakt se potvrdí i v dalších pranostikách o větru, duze, červánkách i mlze.

Když se silně mračívá, snadno potom pršívá.

Облака расползаются в разные стороны – будет дождь.

Když tmavá hustá oblaka s větrem povstávají a s ním táhnou a oblohu překrývají, bude pršet.

Темно-синие тучи обещают ливень или град.

Když se veliké oblaky jako hrady a skály na nebi pozdvihují a malá oblaka rostou, bude pršet.

Если тучи похожи на скалы и башни – жди ливня.

Jsou-li oblaka vysoko nebo jsou-li malá nebo jen řídké po obloze plují a přes den se zmenšují, bude pěkné počasí.

Если облака на небе разбиваются и принимают разные фигуры – человека, зверя, дерева и т. п., то будет хорошая погода.

Auf einen trüben Morgen folgt ein heiterer Tag.

Když se pasou beránky, bude pěkné počasí.

Je weißer die Schäfchen am Himmel gehen, desto länger bleibt das Wetter schön.

Если с вечера ходят по небу кучевые облака, то наутро будет ведро.

- **Vítr**

Dalším významným faktorem povětrnostních změn je vítr. Podle směru větru lze předpokládat charakter nadcházejícího počasí, je prokázáno, že západní vítr zpravidla přináší déšť, kdežto vítr z východního směru je spíše suchý, tedy bez srážek. Při pozorování je ale třeba rozlišovat přízemní vítr, který často fouká proti směru větru ve vyšších vrstvách atmosféry, protože je ovlivněn zejména reliéfem krajiny, tento přízemní vítr však na změny počasí nemá zásadní vliv.

Pranostiky samozřejmě vítr reflektují, všímají si především jeho směru a intenzity. Atmosférické zákonitosti větru jsou opět příčinou shod mezi českými, ruskými i německými pranostikami.

Východní vítr přináší počasí na sena, západní na zelí, jižní krupobití a severní psi počasí.

Vanou-li větry východního nebo severovýchodního směru, bude pěkné počasí.

Vanou-li západní, severozápadní nebo jihozápadní větrové, bude pršet.

Северный ветер к стуже, южный - к теплу, западный – к мокроте, восточный – к ведру.

Западный ветер – плакун; плачет, дождь приносит.

Тучи с запада – жди дождя.

Ветер с востока никогда не нагонит дождя.

Восточные ветры дождей не несут.

Severák přináší drsné počasí, ale zato stálé.

Der Nordwind ist ein rauher Vetter, doch er bringt beständig's Wetter.

Сильный вихрь – к проливному дождю.

Если вихри то и дело следуют один за другим, будет дождь.

Großer Wind ist selten ohne Regen.

Großer Wind ohne Regen, kommt selten gelegen.

Jestliže se rychle za sebou otočí dvakrát větrný kohout, oznamuje bouřku a déšť.

Dreht mehrmals sich der Wetterhahn, so zeigt er Sturm und Regen an.

Vítr při východu slunce ohlašuje pěkné počasí, ale při západu ohlašuje déšť.

Wind vom Niedergang ist Regens Aufgang, Wind von Aufgang, schönen Wetters Anfang.

Vítr, který se zdvíhá se sluncem a večer se utiší, přináší zřídka déšť.

Ветер за солнцем – к хорошей погоде.

Jestliže táhnou mraky proti větru, očekávej druhého dne déšť.

Ziehen die Wolken dem Wind entgegen, gibt's am anderen Tag Regen.

- **Duha**

Budoucí počasí, nejčastěji pěkné slunečné počasí nebo naopak déšť, lze předpovídat také podle duhy, která je ostatně tvořena kombinací obou jevů v jeden okamžik.

Objeví-li se duha při jasném povětrí, bude pršet.

Zeigt sich ein Regenbogen, wird für den Augenblick schönes Wetter, bald regnets aber nach Ungnaden.

Je-li duha nízká a plochá, bude pršet.

Высокая и круглая радуга – к вёдру, низкая и пологая – к ненастью.

Pije-li duha vodu, potom dlouho prší.

Радуга над водою – к затяжному ненастью.

Objeví-li se naráz více duh, bude pršet.

Když má duha vedle sebe ještě duhu vedlejší, bude pršet.

Одна радуга – к хорошей погоде, двоит или троит – к ненастью.

Радуга утром – к дождю, вечером – к вёдру.

Regenbogen am Morgen, macht dem Schäfer Sorgen, Regenbogen am Abend, ist dem Schäfer labend.

Regenbogen abends trocknet die Dächer, Regenbogen morgens dreht die Mühlen.

- **Červánky**

Různé zabarvení oblohy před východem nebo západem slunce rovněž signalizuje změnu počasí. Červánky vznikají rozptylem slunečních paprsků v atmosféře, a čím je zabarvení sytější, tím více vodních par a prachových částic se ve vzduchu nachází, což způsobuje zhoršení počasí, a proto nejčastěji předpovídají ve všech třech jazycích déšť nebo vítr.

Dyž slunéčko zapadá krvavě, bude větr.

Jsou-li při západu slunce na nebi silné červánky, bude vítr.

Zapadá-li slunce do sytých červánků, bude větrno.

Jsou-li oblaka jako měď červená a široce do dálky roztažená, bude vítr.

Красная вечерняя заря – к ветру, бледная – к дождю.

Заревые облака на закате – к ветрам.

Багровые зори – к ветрам.

Když jest mnoho ranních červánků, bude pršet.

Morgenrot auf niedrigen Wolken, dem wird schlechtes Wetter folgen.

Koupe-li se slunce v krvi, déšť čeká nedaleko.

Večerní červenost čas vyznamenává, ale jitřní déšť vydává.

Утренняя заря скоро погорит – к дождю или ветру.

Abendrot – Gutwetterbot' - Morgenrot mit Regen droht.

Večerní červánky jsou radovánky.

Abendrot und Morgenhell sind ein guter Wettergesell.

Der Abend rot und weiß das Morgenlicht, dann trifft uns böses Wetter nicht.

Der schönste Tag beginnt mit einer stillen Morgenröte.

- **Mlha**

Také mlha je jedním z ukazatelů budoucího vývoje počasí. Stejně jako u ostatních jevů jsou i pranostiky spojené s mlhou ve všech třech jazycích obdobné.

Stoupá-li mlha vzhůru, je připraven déšť.

Když mlha stoupá, přináší obyčejně déšť, když naopak padá, připravuje jasné počasí.

Туман падает – к вёдру, поднимается – к ненастью.

Туман стелется утром по воде – к хорошей погоде, поднимается вверх – к дождю.

Nebel, wenn er steigend sich verhält, bringt Regen, doch klar Wetter, wenn er fällt.

Rozpustí-li se ráno v údolí mlhy, bude pěkné počasí.

Туман, исчезающий после восхода солнца, предвещает хорошую погоду.

Tvoří-li se večer na lukách při potocích, řekách a u rybníků přímlží, bude pěkné počasí.

Siehst du Nebel auf Seen und Auen, kannst du getrost auf schön Wetter bauen.

Slunce, měsíc, hvězdy

Kromě chování zvířat a rostlin a atmosférických jevů lze krátkodobou předpověď počasí určovat podle kosmických těles. Na ukázkou uvedme několik příkladů.

*Jeli- v zimě kruh kolem **slunce**, bude sněžit.*

Круг около солнца летом – к дождю, зимой – к снегу.

Венцы вокруг солнца, луны или звезд – к дождю.

Když má slunce červené kolo, bude větrno.

Geht die Sonne feurig auf, folgen Wind und Regen drauf.

Утром красное солнце – к дождю, белое – к вёдру.

*Je-li **měsíc** matný, modravý a nejasný či je-li kolem něho přerušovaný červený kruh, bude sněžit.*

Красный круг около луны – к ветру, зимою – к снегу

Bei rotem Mond und hellen Sterne, sind Gewitter gar nicht ferne.

*Je-li mnoho jasných **hvězd**, ochladí se.*

Сильно блестят зимою звезды – к морозу, летом – к жаре.

Oktoberhimmel voller Sterne haben warme Ofen gerne.

Pranostik krátkodobé předpovědi počasí můžeme v češtině, ruštině i němčině najít velké množství a shodují se i objekty pozorování, podle jejichž projevů jsou předpovědi stanovovány. Protože přirozené přírodní procesy jsou všude stejné, vyskytují se tedy i analogické pranostiky ve všech třech jazycích.

B / Dlouhodobá předpověď

Stejně jako krátkodobá předpověď má i dlouhodobá praktický význam pro život současného člověka, i když v daleko menší míře, než tomu bylo v minulosti. Jedná se spíše o plánování různých aktivit, popř. zahrádkářských prací. V době svého vzniku však měl tento typ pranostik daleko větší význam než pranostiky krátkodobé předpovědi, a to především kvůli zemědělsky orientovanému životu tehdejšího obyvatelstva.

Ačkoli se platnost pranostik dlouhodobé předpovědi počasí v průběhu společenských a především klimatických změn snížila, nabízejí mnohé zajímavé podněty, kterými není zbytečné se zabývat a které je možné nabídnout i v rámci cizojazyčné výuky.

Dlouhodobá předpověď je nejčastěji stanovována jednak na principu analogií mezi určitými dny či obdobími, jednak dle projevů zvířat, popřípadě stromů a rostlin. Uvedme si tedy některé pranostiky analogizující a pranostiky fenologické.

Analogie ročních období nebo měsíců

Analogie mezi ročními obdobími určují podle charakteru jednoho období celkový charakter počasí v jiném období. Tyto analogie mezi jednotlivými ročními obdobími můžeme najít ve všech třech jazycích, v nichž můžeme najít řadu významově podobných pranostik, zcela identických analogizujících pranostik bylo zjištěno však jen několik málo.

*Vlhké **jar**o přináší suché a parné léto.*

Vlhké jaro přivádí chladné léto, suché jaro předznamenává léto horké.

Ранняя весна – признак того, что летом будет много непогожих дней.

По холодной весне градобойное лето.

Если весна холодная – осень будет теплая.

Если весна дождливая и протяжная – осень также, и наоборот.

Wie das Wetter von Frühlingsanfang bis Mitte April, wird es im Sommer sein, so Gott will.

Viel Nebel im Frühjahr, viel Gewitter im Sommer.

*Teplé a suché **léto** s sebou přináší mírný podzimek.*

Chladné a vlhké léto přináší chladný podzim a krutou zimu.

Лето дождливое – зима снежная, морозная.

Лето сухое и жаркое - зима придет малоснежная, но морозная.

Сырое лето и теплая осень – к долгой зиме.

Was der Sommer nicht kocht, wird der Herbst nicht braten.

Langer Sommer, kurzer Herbst.

Nassen Sommer kann auch der Herbst nicht trocknen.

*Po pěkném **podzimu** následuje brzo tuhá zima.*

Mokrý podzim přináší sněživou zimu.

Осень велика, зима долга.

Теплая осень – к долгой зиме.

Auf warmen Herbst folgt meist ein langer Winter.

Ясная осень – метели зимой.

Ненастная осень – дождливая весна.

Konnte man den Herbst loben, wird der Winter stürmen und toben.

Viel Nebel im Herbst, viel Schnee im Winter.

Ist der Herbst warm und fein, kommt ein scharfer Winter rein.

Ist im Herbst das Wetter hell, bringt es Wind und Winter schnell.

*Čím chladnější **zima**, tím teplejší léto.*

Если зимой сухо и холодно, летом сухо и жарко.

Wenn es nicht wintert, so sommert es nicht.

Nezamrzne-li po celou zimu kámen ve vodě, potom mrazy uhodí až v březnu a tu zima bývá nejkrutější.

Später Winter - später Frühling.

Чем крепче зима, тем скорее весна.

Зима снежная – лето дождливое.

Если зимою тепло – летом холодно.

Зима морозная – лето жаркое.

Podobně jako analogie mezi ročními obdobími existují i analogie mezi jednotlivými měsíci, popř. měsíci a ročními obdobími. Ve všech třech jazycích můžeme najít analogizující pranostiky ke všem měsícům v roce, k povšimnutí je, že v češtině, ruštině a němčině je často srovnáván charakter počasí stejných měsíců.

Jaký leden do zimy, takový červenec do horka.

Jaký leden, takový červenec.

Если в январе частые снегопады и метели, то в июле частые дожди.

Если январь сухой, морозный, то лето будет сухое, жаркое.

Ist der Jänner hell und weiß, kommt der Frühling ohne Eis, wird der Sommer sicher heiß.

V lednu sníh a bláto, v únoru tuhé mrazy zato.

Fehlen dem Januar Schnee und Frost, gibt der März gar wenig Trost.

*Je-li v **únoru** sucho a zima, bude horký srpen.*

Февраль холодный и сухой – август жаркий.

Teplý únor, studené jaro, teplé léto.

Bläst der Wind im Februar ins Horn, bläst er im Sommer auch ins Korn.

*Hřmí-li v **březnu**, sněží v máji.*

Jak prší v březnu, tak také v červnu.

Частые туманы в марте предвещают дождливое лето.

Märzenstaub und Märzenwind guten Sommers Vorbot sind.

*Jaký **duben**, takový říjen.*

Какова погода 1 апреля, такова и 1 октября, и наоборот.

Je-li v dubnu krásně a povětří čisté, bude květen nepříjemný jistě.

Ist der April schön und rein, wird der Mai um so wilder sein.

*Jak **červen** teplem září, takový bude i měsíc září.*

Jaký červen, takový prosinec.

Если 3 июня дождь, то 3 декабря снег с крупой, и наоборот.

Je-li červen mírný, nebude v prosinci mráz silný.

Stellt der Juni mild sich ein, wird mild auch der Dezember sein.

*Jaký **červenec**, takový leden.*

Juli trocken und heiss, Januar kalt und weiss.

Když červenec pěkně hřeje, o Vánocích se zima zaskvěje.

V červenci do košile rozdělej se a v prosinci po uši oděj se!

Если июль жаркий, то декабрь будет морозный.

*Když **srpen** zpočátku hřeje, ledový vítr v zimě dlouho věje.*

Ist der August im Anfang heiß, wird der Winter streng und weiß; stellen sich Gewitter ein, wird's bis Ende auch so sein.

Když v srpnu moc hřímá, bude na sníh bohatá zima.

*Bouřka v **září**, sníh v prosinci.*

Donnert's im September noch, liegt der Schnee zu Weihnacht hoch.

Jaké počasí v září, tak se i březnu vydaří.

*Bouřka v **říjnu** třebas malá, sotva na to zima stálá.*

Říjen, když blýská, zima plíská.

Октябрьский гром – к бесснежной зиме.

Je-li říjen velmi zelený, bude zato leden hodně studený.

Если октябрь теплый да мокрый, январь пойдет в холодах, и наоборот.

Studený říjen – zelený leden.

Bringt Oktober Schnee und Eis, ist Januar nicht kalt und weiß.

Oktober rauh, Januar flau.

Ist Oktober warm und fein, kommt ein scharfer Winter hinein; ist er aber nass und kühl, mild der Winter werden will.

Jaké povětrí jest v listopadu, takové, má býti měsíce března roku budoucího.

Jaký bývá v listopadu čas, takový obyčejně v březnu zas.

Friert im November früh das Wasser, dann wird der Jänner umso nasser.

Ist der November kalt und klar, wird trüb und mild der Januar.

Sitzt im November noch das Laub, wird der Winter hart, das glaub.

Jaké zimy v prosinci, taková tepla v červnu.

Jaký prosinec, takový červen.

Trockener Dezember – trockener Sommer.

Analogie jednotlivých dnů s ročními obdobími

Podobné analogie můžeme najít u povětrnosti jednotlivých dnů. V české a německé tradici se většinou tyto pranostiky analogizující vztahují k nejvýznamnějším svátkům církevního kalendáře, tedy zejména k Velikonocím, Vánocím a svátkům nejvýznamnějších svatých, zatímco v ruské kultuře k daleko širšímu spektru církevních svátků.

Významově blízké či shodné pranostiky můžeme najít v českém a německém jazyce, shod s ruštinou je možné najít u tohoto typu jen málo, což vyplývá z geograficko-klimatických rozdílů Ruska a střední Evropy. Uvedme tedy pro ilustraci několik českých a německých pranostik této kategorie.

Zelené Hromnice – bílé Velikonoce.

Lichtmess im Klee, Ostern im Schnee.

Je-li Zelený čtvrtek bílý, tak je léto teplé.

Ist der Gründonnerstag weiß, so wird der Sommer heiß.

Fuči-li na svatého Michala vítr od východu nebo severu, bude tuhá zima.

Bringt Michael Wind aus Nord und Ost, bedeutet's starken Winterfrost.

Jsou-li zelené Vánoce - Velká noc se bude bělit.

Zelené Vánoce – bílé Velikonoce.

Ist's zu Weihnacht warm und lind, kommt zu Ostern Schnee und Wind.

Chování zvířat

Asi všeobecně známé pranostiky dlouhodobé předpovědi počasí jsou spojeny s chováním zvířat, především tažných ptáků, jako jsou vlaštovky nebo čápi. Tyto druhy zauímají ve fenologických pranostikách všech tří jazyků vůdčí místo. Živočišných druhů schopných předpovídat dlouhodobý charakter počasí je však samozřejmě více, protože schopnost reagovat i na dlouhodobější fyzikální změny v ovzduší je jejich přirozeností. Jde dále například o různé druhy hmyzu (mravenci nebo pavouci) nebo savců (zajáci nebo myši, v ruské tradici zejména také medvědi nebo vlci).

Za zmínku stojí i zjištění, že domácí zvířata se v dlouhodobých předpovědích objevují velmi zřídka na rozdíl od pranostik krátkodobé předpovědi počasí. Domácí zvířata byla a dodnes stále jsou v každodenním přímém kontaktu s lidmi, proto bylo možné pozorovat aktuální či náhlé změny v jejich chování, což u zvířat polních či lesních možné není. Naopak u těchto druhů zvířat jsou objektivně pozorovatelné projevy chování v dlouhodobějším horizontu, protože jsou výsledkem klíčových etap ročního cyklu zvířat, tyto projevy by se mohly však denním kontaktem stát nepozorovatelnými. Proberme si tedy podrobněji vybrané druhy.

- **Tažní ptáci**

Zcela mimořádné zastoupení v pranostikách dlouhodobé předpovědi mají tažní ptáci, kteří se navracejí ze svých zimovišť. Mají význam jakýchsi zvěstovatelů ukončení krušného zimního období a přinášejí předzvěst blížících se teplých dnů, přilet tažných ptáků je tedy bezprostředně spojen s příchodem jara. Přilet ptáků je důkazem nástupu jara, některé národy však přilet ptáků považovaly ne za důsledek, ale za příčinu nástupu jara. Na Sibiři lidé dokonce stavěli divokým husám umělá hnízda, aby měli jistotu, že se sem husy zase vrátí a přinesou jaro. Ke konci léta a samozřejmě k podzimu celkově můžeme najít velké množství pranostik sledujících odlet stěhovavých ptáků.

K nejsledovanějším ptákům patří vlaštovka a čáp, jedná se o druhy, které žijí v bezprostřední blízkosti lidských obydlí a které se každým rokem pravidelně vracejí na stejná místa, což umožnilo intenzivní pozorování jejich chování. V českém a německém prostředí ale vzniklo daleko větší množství pranostik spojených s vlaštovkou nebo čápem než v ruském, v ruských pranostikách je v centru pozorování daleko rozmanitějších druhů stěhovavých ptáků (divoké husy, jeřábi, špačci, kukačky nebo havrani).

V příletu a odletu ptáků v Rusku a v Česku a Německu lze vyzpozorovat nepatrné rozdíly a časová posunutí, což souvisí s odlišným klimatem, v Rusku je zima delší, a proto i ptáci přilétají o něco později a odlétají o něco dříve. Například ve středoevropském prostředí první vlaštovky odlétají od poloviny srpna, někdy odlétají dokonce až v říjnu, zatímco v ruském prostředí odlétají všechny vlaštovky už během srpna.

V následujících ruských pranostikách jsou data uváděna dle pravoslavného kalendáře, při porovnání je tedy třeba vždy přičíst rozdíl 13ti dnů vůči katolickému kalendáři.

На Обретенъе (9. 3.) птица гнездо завивает, а перелетная летит из тёплых мест.

Na svatého Řehoře (12.3.) přeletěly vlaštovičky přes moře.

Na svatého Řehoře, čáp letí přes moře.

Um den Tag des St. Gregor, da kommen auch die Schwalben vor.

Na zvěstování panny Marie (25. 3.), vlaštovka jaro zvěstuje.

Panny Marie zvěstování – vlaštoviček přivítání.

Mariä Verkündigung kommt Storch und Schwalbe wiederum.

Wenn Maria sich verkündet, Storch und Schwalbe heimwärts findet.

Благовещенье (7.4.) – птиц на волю отпущенье.

Laštovice u nás jsou mezi svátkami panny Marie zvěstování (25. 3.) a panny Marie narození (8. 9.).

Na panny Marie nanebevstoupení (15. 8.), prvních vlaštoviček rozloučení.

Na panny Marie narození, vlaštoviček shromáždění.

Panny Marie narození – vlaštoviček rozloučení.

An Mariä Geburt ziehen die Schwalben furt.

Ласточки отлетают в три раза, в три Спаса: 14, 19 и 29 августа.

На первый Спас отлетают ласточки и стрижи.

Успенье пресвятой Богородицы (28. 8.) – ласточки улетают.

Na svatého Jana stětí (29. 8.), vlaštovička od nás letí.

Na svatého Jana stětí, čápi do teplot letí.

Podle včasného nebo pozdního přiletu a odletu stěhovavých ptáků lze také určovat charakter nadcházejícího jara nebo zimy. Opět je možné vysledovat paralely v češtině, ruštině i němčině.

Dokud vlaštovička nezašveholí, jara nebude.

Благовещение (7. 4.) без ласточек – холодная весна.

Čím déle vlaštovky u nás v říjnu prodlévají, tím déle pěkné dny potrvají.

Bleiben die Schwalben lange, so sei vor dem Winter nicht bange.

Wenn die Schwalben Ende Juli schon ziehen, sie vor baldiger Kälte fliehen.

Если аисты не летают до Спаса, то будущая зима обещает быть мягкой и тёплой.

Если в день святой Марины (20. 8.) аисты готовятся к отлёту, осень будет холодная.

Bleiben die Störche nach Bartholomä (24. 8.), so kommt ein Winter, der tut nicht mehr weh.

Wenn die Störche zeitig reisen, kommt ein Winter von Eisen.

- **Hmyz**

Z hmyzích druhů jsou pro srovnání významní především mravenci. Pránostik dlouhodobé předpovědi podle chování hmyzu je ve srovnání se stěhovavými ptáky daleko méně. Uvedme si přesto pro ilustraci některé s mravenci.

Staví-li v červenci hromadu mravenci po kraji všude, tuhá zima bude.

Wenn die Ameisen im Juli ihre Haufen höher machen, so folgt ein strenger Winter.

Если не Анну-холодницу (7. 8.) муравьи увеличивают муравейники – жди холодной зимы.

Jestli mravenci svá hnízda nad obyčej vyšší a širší dělají, předznamenávají studenou a časnou zimu.

Когда летом муравьи наносят большие кучи, то ожидай ранней и холодной зимы.

Муравьи надстраивают и расширяют муравейник – к суровой зиме.

Bauen die Ameisen große Haufen, kommt ein strenger Winter gelaufen.

Im September große Ameisenhügel - straft der Winter schon die Zügel.

- **Savci**

U savců uvedme pro příklad zajíce, který se objevuje v dlouhodobých předpovědích v češtině, němčině i ruštině nejčastěji.

Má-li na podzim zajíc hodně sádla, bude tuhá zima.

Жирные зайцы – к долгой холодной зиме.

Oblékají-li si zajáci hustý kožíšek a mají-li mnoho sádla, bude zima tuhá.

Hustý kožich zajecí – zima bývá největší.

Если весной не линяет заяц – к холодным.

Hat der Hase ein dickes Fell, wird der Winter ein harter Gesell.

Wenn rauh und dick der Hasen Fell, dann sorg für Holz und Kohle schnell.

Schwacher Balg am Wilde zeigt an des Winters Milde.

Přichází-li zajíc již v prosinci do zahrady, nastane tuhá zima všady.

Если осенью зайцы залегают вблизи строений и в глубине леса, то следует ожидать слишком холодной и снежной зимы.

Jak je zřejmé, meteorologické pranostiky dlouhodobé předpovědi počasí se zvířaty jsou si ve všech třech jazycích opět velmi podobné, což je logickým důsledkem přirozeného životního cyklu živočichů. Samozřejmě se projevují klimatická specifika teritorií, na kterých pranostiky vznikaly. Pozorovatelný je zejména reálný posun ruských pranostik, vypovídající o nástupu a konci zimy, od českých a německých přibližně o 14 dnů, a to i při zohlednění rozdílů v katolickém a pravoslavném kalendáři, kterými se církve řídí. Rozdíl můžeme pozorovat především v určení doby přiletu a odletu stěhovavých ptáků.

Vegetační projevy rostlin

Podobně jako podle chování zvířat je možné stanovovat dlouhodobou předpověď podle vegetačních projevů stromů a rostlin. Uvedme pro ilustraci pouze několik málo příkladů.

Má-li strom podruhé na podzim květu, sahá zima až k létu.

Wenn die Bäume zweimal blühen, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.

Když dlouho listí nepadá, tuhá zima se přikrádá.

Поздний листопад – к суровой зиме и тяжелому году.

Will das Laub nicht gern von den Bäumen fallen, so wird ein kalter Winter erschallen.

Sitzt im November noch das Laub, wird der Winter hart, das glaub.

Jak jde listí ze stromu, tak jde na strom.

Wenn die Blätter spät fallen, kommen sie wieder früh.

Stejně jako u krátkodobých předpovědí počasí můžeme najít ve všech třech jazycích řadu identických či velmi podobných pranostik. Odlišnosti v jejich obsahové stránce jsou způsobeny pouze geograficko-klimatickými vlivy. České a německé pranostiky dlouhodobé předpovědi jsou v podstatě identické v závislosti jednak na své geografické poloze spolu sousedících středoevropských států, jednak na katolickém založení obou kultur, které se řídí v zásadě stejným církevním kalendářem, tedy i významné dny, ke kterým jsou dlouhodobé pranostiky vztahovány, jsou stejné. V ruských pranostikách se jasně projevují zcela odlišné klimatické podmínky ruského teritoria, na němž na rozdíl od střední Evropy panuje typicky kontinentální klima, což se odráží i v pranostikách. Také vliv pravoslaví je zřetelný.

C / Významná specifická období ročního cyklu

Pranostiky si samozřejmě také všímají specifického, pro určitá období příznačného charakteru počasí, které se každoročně opakuje. Často tato období provází typické počasí, které se však vymyká dlouhodobému stavu (babí léto, medardovské deště atd.).

Babí léto (Altweibersommer, бабье лето)

Babí léto je období konce září a první říjnové dekády, kdy přichází doba mírného slunečného počasí, avšak s poměrně znatelným nočním ochlazením a prvními ranními mrazíky a častou ranní mlhou. Někdy jsou pojmem *babí léto* označovány létající pavučinky, které jsou charakteristické pro toto období. Tento úkaz je způsoben přirozeným stěhováním pavouků na nová místa, pro něž jsou v tomto období vhodné atmosferické podmínky. Pojem „babí léto“ můžeme najít v různých podobách v jazyce mnohých evropských národů (čeština, slovenština, polština, ruština, angličtina, němčina, francouzština, italština, španělština, švédština, finština...), jedná se tedy o

úkaz celoevropský, a dokonce je znám i v Severní Americe pod názvem *Indian summer*. Lidové pranostiky nemohly samozřejmě nechat tuto podzimní singularitu bez povšimnutí. V češtině, němčině i ruštině můžeme najít řadu pranostik, které se k babímu létu vztahují.

Pranostiky babího léta jsou výhradně meteorologické, některé časově zařazují toto období, jiné určují dlouhodobou předpověď počasí. Zajímavé je srovnání nástupu babího léta. České pranostiky spojují jeho nástup se svátkem svatého Václava (28.9.), ruské pranostiky už téměř o měsíc dříve se svátkem svatého Semjona, tedy 14.9. dle pravoslavného a 1.9. dle katolického kalendáře. Dle německých pranostik babí léto připadá až na první polovinu listopadu, zde se můžeme domnívat, že ač je charakter počasí na německém území do značné míry podobný jako na českém, pronikly do němčiny vlivy středomořských států, zejména Francie. Ve Středomoří totiž podobná perioda teplého počasí připadá až na listopad a je označována jako *Svatomartinské léto* (francouzština, italština, španělština ...).

Svatováclavské časy přinesou pěkné počasí.

Je-li na svatého Václava slunečno, bude i dva týdny po něm.

Время с Семена-дня (14.9.) по 21 сентября называется бабьим летом.

Семен лето провожает, бабье лето наводит.

Ist's zu Allerheiligen (1. 11.) rein, tritt Altweibersommer ein.

Der Altweibersommer tut nicht lange gut, und steht er auch in aller Heiligen Hut.

Der heilige Leopold (15. 11.) ist dem Altweibersommer hold.

České a ruské pranostiky také předpovídají dlouhodobější charakter počasí.

Jsou-li prvé dny babího léta jasné – nastane teplý podzimek.

Если первый день бабьего лета будет ясный и теплый, то и вся осень будет теплая и ведренная, и наоборот.

Je-li ve vzduchu mnoho babího léta, bude dlouho jasné počasí.

Бабье лето ненастное – осень сухая, и наоборот.

Medardovské deště

Deštivé červnové počasí, které je podmíněno atmosférickými zákonitostmi pronikání chladného atlantického vzduchu na evropskou pevninu, je ve střední Evropě velmi dobře známé a je někdy dokonce označováno jako *letní evropský monzun*.

Medardovské deště se staly obsahem jak českých, tak i německých pranostik. Ruské území je již v jiném klimatickém pásu, proto ho toto období červnových dešťů nepostihuje.

Jaký čas bude na svatého Medarda (8.6.), takový bude za čtyřicet dní pořád.

Medardova kápě – čtyřicet dní kape.

Regnet's am Medardustag, regnet's noch 40 Tag danach.

St. Medard keinen Regen trag, es regnet sonst wohl 40 Tag.

Jaké povětrí na svatého Medarda, takové bude po celý měsíc.

Na jakou notu Medard zahraje, na tu se bude celý měsíc tancovat.

Wie's Wetter auf Medardi fällt, meist bis Monatsende hält.

Jak na Medarda prší, tak šest neděl déšť se vrší.

Wie's wittert auf Medardustag, so bleibts sechs Wochen dann danach.

Psí dny

Pod tímto značení se skrývá období výskytu největších veder ve střední Evropě, které připadá přibližně na druhou polovinu července a první polovinu srpna, přesná mezní data se v různých zdrojích liší. Označení *psí dny* má astronomický důvod, v tomto období na letním středomořském nebi totiž nejjasněji září hvězda Sirius, která je součástí souhvězdí Velkého psa, a prostřednictvím klasické literatury proniklo toto označení i do středoevropského regionu.

Pranostiky o psích dnech vyjadřují nejčastěji informaci o typickém horkém počasí nebo s tímto obdobím spojenými žněmi, které jsou teplými a suchými dny podmíněny.

V psí dny očekávej veliká parna a bouře.

Jsou-li psí dny jasné a svítí-li pěkně hvězdy, nastane pěkné počasí a budou pohodlné žně.

Hundstage heiß, bringen dem Bauern viel Schweiß.

Hundstage heiß und schwül, braucht der Bauer Hände viel.

Do ruského jazyka označení *psí dny* neproniklo. Dle ruské lidové pranostiky *Илья (2.8.) лето кончает* nejteplejší období na ruském teritoriu v této době již skončilo.

Tyto tři příklady meteorologických singularit a s nimi spojených pranostik jasně ukazují jak geografické a klimatické podmínky, tak se v nich odráží i pronikání vlivů z jiných kultur. Zejména období babího léta a medardovských dešťů jsou všeobecně známá, proto i jejich využití v cizojazyčné výuce může být velmi efektivní.

4.1.2 Časoměrné pranostiky

Dalším typem pranostik, kterými se budeme v naší analýze podrobněji zabývat, jsou časoměrné pranostiky, které popisují astronomické zákonitosti pohybů Země. Tyto pranostiky vypovídají především o jarní a podzimní rovnodennosti a zimním a letním slunovratu, tedy o prodlužování a zkracování dne a noci.

Mnohé z těchto pranostik jsou velmi dobře všeobecně známé, jsou snadno pozorovatelné i v relativně krátkém časovém horizontu, navíc jejich největší výhodou je, že jsou absolutně pravdivé, nezávisle na jakýchkoli přírodních nebo společenských změnách. Protože časoměrné pranostiky popisují astronomické jevy, které jsou v geografickém pásmu všech tří teritorií stejné, je předpokladatelné, že i pranostiky jsou velmi podobného rázu. Nabízí se tedy jejich využití v cizojazyčné výuce i v rámci realizace mezipředmětových vztahů.

Projděme si tedy nejfrekventovanější období, ke kterým se časoměrné pranostiky váží. Začneme zimním slunovratem, který nejčastěji připadá na 21.12. a kdy je den nejkratší, ale od něj se den již postupně prodlužuje. Zjevné prodloužení dne je nejčastěji reflektováno v hromničních pranostikách, zejména v české a německé tradici.

Na svatého Tomáše, nejdelší noc je naše. (21. 12.)

Sankt Thomas bringt die längste Nacht, weil er den kürzesten Tag gebracht.

Čas od svaté Lucie (13. 12.) po Tři krále černou zimou nazýváme.

Lucie noci upije. Nový rok přidá krok. Na Tři krále o hodinu dále.

Na Štědrý den o vlas, na Nový rok o klas.

Na Nový rok o slepičí krok, na Tři krále o skok dále, na Hromnice o hodinu více.

Na Hromnice bývá dne o hodinu více.

Lichtmess verlängert den Tag um eine Stunde für Menschen wie für Hunde.

Lichtmessen, können die Herrn bei Tage essen.

На Сретенье у дня больше света, у ночи меньше стужи.

Павел день прибавил. (28. 1.)

Dalším významným mezníkem astronomického roku je letní slunovrat (22.6.). Pranostiky k němu se vážící poukazují na nejdelší den a nejkratší noc v roce. České a německé pranostiky v této souvislosti nejčastěji uvádí svátek Jana Křtitele (24.6.), od kterého se pak den již začíná zkracovat, o čemž vypovídají i ruské pranostiky, pro něž jsou v této souvislosti typické dny svatého Petra a Pavla (12.7.) a svatého Ilji (2.8., obě data dle pravoslavného kalendáře).

Leden noc o hodinu zkrátí a svatý Jan (24. 6.) ji vůbec ztratí.

Do svatého Jana se dny prodlužují, po svatém Janu krátí.

O svatém Janu Křtiteli, noc se na prahu prosedí.

Na svatého Jána, noc není žádná.

O svatojánské noci si dny podávají ruce.

Wenn der Johannes ist geboren, dann gehen die langen Tage verloren, denn ab der Zeit von St. Johann, da läuft die Sonn' winteran.

St. Veit (15. Juni) hat den längsten Tag, Lucie (13. Dezember) die längste Nacht vermag.

Июнь – длинный день: заря с зарею сходятся.

В Петров день (12.7.) день убывает, жара прибывает: Петр-Павел жару прибавил, а день убавил. Начинают темнеть ночи.

Петр и Павел (12.7.) полчаса сбавил.

С Ильина дня (2.8.) ночь длинна.

С Ильгна дня ночь удлинняется.

Posledním významným časoměrným mezníkem je svátek svaté Lucie (13.12.), na který dle pranostik připadá začátek období nejdelších nocí, které trvají až do

zimního slunovratu. Svátek svaté Lucie je slaven pouze západním křesťanstvím, proto v ruských pranostikách ekvivalent není, v podstatě ale tomuto dni odpovídá svátek Spiridona-slunovrata (Спиридон-солноворот - 25.12.).

Svatá Lucie ukazuje svou moc, neb nám dává nejdelší noc.

Svatá Lucie, den skoro vypije.

Svatá Lucie noci upije, ale dne nepřidá.

An Sankt Lucia ist der Abend dem Morgen nah.

Sankt Luzia stutzt den Tag und macht die längste Nacht.

В самый короткий день (25.12.) начинаются спиридоньевские морозы.

V českém jazyce existuje i několik málo pranostik k jarní a podzimní rovnodennosti, ale v němčině a ruštině tato období nejsou téměř reflektována.

Z předchozího srovnání vyplývá, že časoměrné pranostiky jsou doménou především českého a německého kulturního společenství, v ruském jazyce se s nimi ve srovnání s jinými typy pranostik setkáváme spíše zřídka. Proto i didaktické využití může být touto skutečností limitováno. Nicméně časoměrné pranostiky jsou žáku blízké, popisují jemu pochopitelné přírodní jevy a mají vztah i k dalším vzdělávacím oborům, proto jejich využití ve výuce má své opodstatnění.

4.1.3 Významné církevní svátky v pranostikách

Pranostiky se velmi často váží k významným dnům církevního kalendáře, ve kterém jsou k jednotlivým dnům přiřazeni církevní patroni nebo významné církevní svátky. Vazba pranostiky na konkrétní den či období je nezpochybnitelná. Za dobu vzniku největšího množství pranostik lze považovat středověk, kdy náboženství a církev, stejně jako zemědělství, hrály jednu z ústředních rolí v životě člověka. Tento fakt lze považovat za příčinu takto provázaných vztahů mezi náboženstvím a pranostikami, a tedy potažno i zemědělskou činností či dokonce každodenním životem člověka.

Církevní kalendář je založen na vlastních jménech, jednak na osobních jménech jednotlivých církevních patronů a svatých (tzv. antroponymech), jednak na jménech

výrobků a výtvorů lidské činnosti (tzv. chrematonymech). Oba typy vlastních jmen můžeme najít i v pranostikách všech tří jazyků. Všechny tři národy vyznávají křesťanství, avšak v různých podobách (katolické, protestantské a pravoslavné), a to je příčinou shod i rozdílů v užití vlastních jmen v pranostikách. Ruský i český církevní kalendář dokonce vznikly na základě jedné společné jihoslovanské tradice, kterou přinesli Cyril a Metoděj a již dále rozvíjeli jejich žáci na obou územích. Církevní kalendář byl ale vždy pod silným vlivem místních tradic, tudíž jednotlivým svatým byla v různých regionech věnována různě intenzivní pozornost. Zejména v ruské kulturně-náboženské tradici jsou tato místní specifika zřetelná.

Pokud si prohlédneme současný církevní kalendář pravoslavný, římskokatolický a luteránský, je na první pohled zjevný rozdíl v přiřazení svatých patronů jednotlivým dnům. Pravoslavný kalendář přiřazuje všem dnům v roce minimálně dva až tři (někdy i daleko více) svaté patrony nebo významné církevní události, které jsou v různé míře uplatňovány v jednotlivých autokefálních kalendářích pravoslavné církve. Římskokatolický kalendář přiřazuje přibližně dvěma třetinám dnů v roce svátek či patrona, v luteránském kalendáři se jedná dokonce o pouhou polovinu. (Církevní kalendář 2010, 2010).

Církevní svátky jsou přiřazeny určitým kalendářním dnům, český a německý církevní kalendář se řídí kalendářem gregoriánským, kdežto ruské pravoslaví kalendářem juliánským, který se oproti gregoriánskému zpožďuje již o 13 dní. Pro přehlednost budou u ruských pranostik uváděna obě data, podle gregoriánského i podle juliánského.

A / Antroponyma

Jak již bylo výše uvedeno, lidové pranostiky vyjadřují určité předpovědi na základě opakujících se přírodních jevů v určitých významných dnech. V době, kdy pranostiky vznikaly, byl v povědomí tehdejšího obyvatelstva pouze církevní kalendář, ve kterém jsou dny pod patronací jednotlivých svatých nebo světců. Takových jmen bychom našli velké množství, jejich detailní analýza však překračuje rámec této práce. Vybereme si tedy ty nejvýznamnější svaté a světce pro českou, německou a ruskou

církev. Mnohá jména se samozřejmě shodují (Panna Maria, Ježíš Kristus, Jan Křtitel, svatý Petr, svatý Jiří atd.), jiná jsou charakteristická buď pro římskokatolické (svatý Martin) nebo pro pravoslavné (svatý Mikuláš) vyznání.

Panna Marie

V českých, ruských a německých pranostikách mezi všemi svatými patrony dominuje jednoznačně Panna Marie, což vyplývá jednak z jejího výsostného postavení matky Ježíše Krista, jednak byla Marie patronkou zemědělců a rolníků. V pranostikách můžeme najít více než deset mariánských svátků, ke kterým se samozřejmě také váží pranostiky nejrůznějšího obsahu, jak meteorologické, tak i hospodářské. Vyjadřují dlouhodobé předpovědi počasí nebo úrody obecně nebo jednotlivých plodin, připomínají konkrétní zemědělské práce, popisují chování zvířat a podobně, zejména přilet a odlet vlaštovek je spojován se svátkem Panny Marie.

Mariánské pranostiky nejčastěji zniňují svátky Zvěstování Panny Marie (25.3.), Nanebevzetí Panny Marie (15. 8.) a Narození Panny Marie (8. 9.), reflektují ale i Zasnoubení Panny Marie (23. 1.), Navštívění Panny Marie (2. 7.), Den Jména Panny Marie (12. 9.), Den Panny Marie Sedmibolestné (15.9.), Den Panny Marie Orodovnice (2. 10.), Den Panny Marie Pomocné (Покров -14.10. v pravoslaví), Den Panny Marie Obětování (21. 11.) nebo Den Panny Marie Očekávání (18. 12.). Komplexní výčet mariánských pranostik by byl velmi obsáhlý, vyberme proto jen svátky pro pranostiky nejvýznamnější.

Jedním z nejdůležitějších mariánských svátků je **Zvěstování Panny Marie (Благовещение, Mariä Verkündigung)**, které je oslavováno jak římskokatolickou, tak i pravoslavnou církví, a váže se k němu asi nejvíce mariánských pranostik. Tento den připadá na 25.3. / 7.4., tedy na dobu jarní rovnodennosti a tedy nástupu astronomického jara, proto i řada pranostik o tomto vypovídá.

Na den Zvěstování Panny Marie vesna zimu přemohla.

На Благовещение весна зиму поборола.

Do Zvěstování Panny Marie na saních nedojedeš.

Зимний путь рушится за неделю до Благовещенья или неделю спустя.

V tento den bylo pozorováno počasí, od kterého se předpovídal jak charakter počasí v následujícím období nebo dokonce celém roce, tak i budoucí úroda, byla stanovována různá agrotechnická doporučení k pěstování různých plodin, zejména zelených semen – hrachu a jarního obilí.

Jaké Zvěstování Boží matky - takové velikonoční svátky.

Каково Благовещенье – такова и Святая Пасха.

An Mariä Verkündigung hell und klar, ist ein Segen für das ganze Jahr.

Каково Благовещение проведешь, таково и весь год.

Sluneční svit na Zvěstování panny Marie zvěstuje úrodný rok.

Mariä Verkündigung schön und rein, wird das ganze Jahr recht fruchtbar sein.

Na den Zvěstování Panny Marie déšť – urodí se rež.

На Благовещение дождь – родится рожь, мороз – урожай на грузди.

Nejpozději do Zvěstování Panny Marie se má zasít jarní žito a hrách.

Горох сеять советуют накануне Благовещенья.

Se svátkem Zvěstování Panny Marie je také spojen přilet stěhovavých ptáků, zejména vlaštovky, která je u všech tří národů považována za posla jara (viz výše).

Panny Marie Zvěstování – vlaštoviček přivítání.

Wenn Maria sich verkündet, Storch und Schwalbe heimwärts findet.

An Mariä Verkündigung kommen die Schwalben wiederum.

Благовещенье – птиц на волю отпущенье.

Dalším velmi významným svátkem Panny Marie, oslavovaným katolickou i pravoslavnou církví, je svátek **Nanebevzetí Panny Marie (Успенье, Maria Himmelfahrt)** (15.8. / 28.8.). Tento svátek připadá na období, kdy dle meteorologických zákonitostí končí pravé léto, objevuje se daleko více chladných dnů a zejména rán. Svátek Nanebevzetí je také spojen s dlouhodobou předpovědí počasí i úrody. Jak již bylo uvedeno výše, zejména české pranostiky svátků Panny Marie se

vztahují také k pobytu stěhovavých ptáků v Evropě, Nanebevzetí vypovídá o jejich odletu do afrických zimovišť. Okolo svátku Nanebevzetí Panny Marie také začíná sklizeň některých plodů nebo naopak výsev jiných, o čemž pranostiky rovněž vypovídají.

Nanebevzetí a větry ze strnišťat jsou poslové podzimu.

Успенье провожай – осень встречай.

Успенье Пресвятой Богородицы – начало молодого бабьего лета.

С Успеньем солнце засыпает.

Wie das Wetter am Maria Himmelfahrtstag, so der ganze Herbst sein mag.

Mezi Nanebevzetím rodičky boží a jejím Narozením (8.9.) se sbírají okurky.

В Успенье огурцы солить, на Сергия (8. 10.) капусту рубить.

Svatá královna dává první výlupek. (o lískových oříšcích)

Maria Himmelfahrt, das wisse, gibt es schon die ersten Nüsse.

Je-li na Nebevztoupení pěkně, bude počasí příznivo výsevu ozimů.

Озимь сей за три дня до Успенья и три - после Успенья.

Narození Panny Marie (8. 9. / 21. 9.) je dalším, pro všechny tři národy významným svátkem. České a německé pranostiky se ještě vrací k odletu ptáků, zejména vlaštovek, v ruských pranostikách toto již nenajdeme. Zima v Rusku začíná o něco dříve, tudíž i stěhovaví ptáci jsou v tuto dobu již pryč. Září je také spojeno s řadou zemědělských prací, zejména výsevem ozimů či sklizní některých plodin nebo druhého sena, otavy.

Na Panny Marie Narození – vlaštoviček rozloučení.

An Mariä Geburt ziehen die Schwalben furt.

Mezi Matkama božíma, se má sklidit otava.

С Рождества Богородицы – луковая неделя: собирают лук с гряд.

Malá Panna Maria vysévá, velká Panna Maria přináší chléb.

Maria gebor'n – Bauer, säh dein Korn.

Den **Svaté Panny Marie Pomocné** (Покров – 1. 10. / 14. 10.) je jedním z nejvýznamnějších církevních svátků v Rusku vůbec, byl zaveden knížetem Andrejem Bogoljubským a je slaven výhradně Ruskou pravoslavnou církví. Tento svátek vychází z legendy o zázračném zjevení Panny Marie a její suity andělů jurodivému Andrejovi během celonočních modliteb, ve kterém Panna Marie rozprostřela nad modlícími se bílou pokrývku a modlila se s nimi za spasení světa. (Блинова, 2008, s. 84). V době tohoto svátku se dokončovaly různé zemědělské práce, zejména slizeň, proto i mnohé pranostiky se právě váží k oslavě úrody. V této době se již o slovo intenzivně hlásí i zima, proto i meteorologické pranostiky zaujímají významné místo, tento svátek představoval v Rusku jakýsi předěl mezi podzimem a zimou.

Покров – первое зазимье.

На Покров до обеда осень, а после обеда – зимушка-зима.

С какого края на Покров ветер подует, оттуда начнутся морозы.

Если на Покров ветер подует с востока, то зима будет холодна.

Если на Покров ветер дует с юга, то к теплой зиме, если с севера – к холодной, при переменном ветре быть зиме непостоянной.

Покров землю покроет где листом, где снежком.

На Покров земля снегом укрывается, морозом одевается.

От первого снега до санного пути шесть недель.

Успение засекает, а Покров собирает.

На Покров идет последний сбор груздей и рыжиков.

Množství svátků Panny Marie a s nimi spojených pranostik jasně vypovídá o klíčové úloze Bohorodičky pro křesťanskou tradici v jakékoli variantě. Většina mariánských svátků nachází ohlas ve všech třech kulturních tradicích, pouze některé se v pranostikách objevují pouze v jednom jazyce, například svátek Panny Marie Pomocné v ruské tradici nebo svátek Jména Panny Marie v německé tradici. Obecně lze ale říci, že svátky Panny Marie jsou pro všechna společenství nezastupitelné.

Pranostiky spojené se svátky Panny Marie jsou většinou meteorologické, popisující dlouhodobou předpověď počasí, nebo hospodářské, vyjadřující různá agrotechnická doporučení.

Ježíš Kristus

Ač je Ježíš Kristus ústřední postavou křesťanské víry, pranostiky ho zmiňují nejčastěji v souvislosti s Vánoci (viz níže). Obecně lze říci, že nejvíce pranostik s vazbou na Ježíše Krista je v ruštině, zmiňovány jsou svátky Nanebevstoupení Krista a Povýšení Svatého Kříže, stejně jako v češtině i němčině, avšak v daleko širším rozsahu. Svátky Spasitele Ježíše Krista jsou oslavovány pouze pravoslavnou církví, proto se objevují výhradně v ruských pranostikách. České pranostiky naproti tomu zmiňují den Jména Ježíšova.

Pro pravoslavnou církev jsou velmi významné tři svátky **Spasitele Ježíše Krista**, tzv. **Спасы**, které jsou zajímavé svou bližší specifikací – medový, jablečný a ořechový, což jasně ilustruje činnosti člověka spojené s těmito svátky. První svátek **Спас медовый / моркый** se slaví 1. 8./ 14. 8. a je spojen zejména se včelařstvím, protože v této době přestávaly včely snášet pyl a vyráběl se a ochutnával první med. Druhý svátek **Спас яблочный / Спас Преображения**, který se slaví 6. 8. / 19. 8., byl spojován zejména se sklizní jablek, která v tento den začínala, jablka se tento den světila v kostelích. Na třetí svátek **Спас ореховый / Спас на полотне** (16. 8. / 29. 8.) se začínalo obchodovat s plátnem a dozrávaly ořechy. K svátkům Spasitele se váže také řada meteorologických pranostik.

Первый Спас – на воде стоять, второй Спас – яблоки есть, третий Спас – холсты продавать.

На первый Спас пчела перестает носить медовую взятку.

Второй Спас – срывают первые яблоки, освящают яблоки и мед.

До второго Спаса не едят никаких плодов, кроме огуречных.

К этому времени поспевают орехи.

Хорошо, если Спас на полотне, а хлебушко на гумне.

Jan Křtitel

Dalším pro pranostiky významným svatým je Jan Křtitel, který pokřtil v řece Jordánu mezi mnohými jinými i Ježíše Krista. Kázal a šířil křesťanství, ale kvůli kritice Herodotova sňatku se ženou vlastního bratra byl popraven. Katolickou i pravoslavnou církví je slaven svátek jak Narození Jana Křtitele (24. 6. / 7. 7.), tak i Stětí Jana Křtitele (29. 8. / 11. 9.).

Katolický svátek **Narození Jana Křtitele (Johannistag)** je v pravoslavné církvi označován jako **Иванов день** nebo **День Ивана Купалы**. Tento svátek Narození Jana Křtitele je spojen s dobou letního slunovratu, ke kterému se vázalo mnoho pohanských tradic a obřadů. Ruské označení tohoto dne je toho důkazem, Kupala byl slovanský bůh plodnosti, který byl právě v den narození Jana Křtitele oslavován, spojila se tedy křesťanská tradice s pohanskou. Ruská lidová etymologie si vykládá název tohoto svátku ve spojitosti s faktem, že Jan Křtitel „koupal“ Ježíše Krista v řece Jordánu.

Pranostiky svátku Narození Jana Křtitele vypovídají často o již zmíněném slunovratu, ale i o dlouhodobé předpovědi počasí. Pro toto období je v českých a německých pranostikách typické deštivé počasí, které je spojeno s medardovským obdobím tlakové níže nad střední Evropou a s ní spojenými dešti, okolo svatého Jana nazývanými Svatojánskými. Pranostiky svátku Narození Jana Křtitele také předpovídají budoucí úrodu jednotlivých plodin nebo úrodu obecně. Ruská tradice spojuje Jana Křtitele s počátkem senoseče.

Svatý Jan otvírá zimě zase dvěře.

Johannis tut dem Winter wieder die Türe auf.

Před svatým Janem modli se o déšť, po něm přijde bez říkání.

Vor Johanni bitt um Regen, nachher kommt er ungelegen.

Je-li v noci na svatého Jána mnoho hvězd, poroste hodně hřibů.

На Иванову ночь звездно – много будет грибов.

Do Jana Křtitele nechval ječmene.

Vor dem Johannistag man keine Gerste loben mag.

Erst nach dem Tag von St. Johann, der Bauer sein Korn loben kann.

Kuká-li kukačka dlouho po svatém Jánu, volá neúrodu a drahé časy.

Der Kuckuck soll nach Johanni schweigen, sonst wird sich nicht viel Gutes zeigen.

Der Kuckuck kündigt gar teure Zeit, wenn er nach Johanni schreit.

На Купалу открывают большой покос.

Иванов день пришел – траву собирать пошел.

Druhým svátkem Jana Křtitele je jeho **Stětí (Johanni Enthauptung)**, které má v pravoslaví mnoho označení: **Иван Предтеча, Иван Креститель, Иван Постный, Усекновение Честной Главы Крестителя Господня Иоанна...** Pranostiky ke Stětí svatého Jana vypovídají nejčastěji o konci léta a o rolnických doporučeních. Pranostiky také upozorňují, že v tento den se nemají brát do ruky kulaté předměty, které připomínají sřatou Janovu hlavu, a nástroje, kterými mohlo být stětí vykonáno.

Od Stětí svatého Jana, přestávají parna.

Иван постный – осени отец крестный.

С постного Ивана не выходит мужик без кафтана.

Na svatého Jana Stětí, vlaštovička od nás letí.

Иван Предтеча гонит птицу за море далече.

Na svatého Jana Stětí se nesmí řezat zelné hlávky.

На Постного-Предтечу не рубят капусту, не срезают мак, не копают картофель, не рвут яблок, ибо плоды круглые напоминают голову Предтечи.

Zajímavá je spojitost obou svátků Jana Křtitele s úrodou nebo spíše neúrodou ořechů v pranostikách českých, německých i ruských.

Кdyž na svatého Jana prší, орехи се nepodaří.

Prší-li o svatojánském večeru, zkazí se lískové орехи.

St. Johannis Regengüsse verderben uns die besten Nüsse.

Если в Иванов день будет гроза, то орехов уродится мало, и они будут пустые.

Prší-li na den stětí svatého Jana Křtitele, zkaží se ořechy.

Wenn's am Tag Johanni Enthauptung regnet, verderben sich die Nüsse.

Svatý Petr

Svatý Petr byl jedním z dvanácti Kristových apoštolů, který se stal prvním papežem. Představuje dalšího pro pranostiky velmi významného svatého. Svátek svatého Petra se slaví společně s Pavlem 29. 6., na 22. 2 připadá svátek Stolování svatého Petra a na 1. 8. svátek svatého Petra v Okovech. K únorovému petrskému svátku se vztahují spíše pranostiky meteorologické, charakterizující doznívající zimu, červnový svátek popisuje spíše dozrávání obilí a senoseč, srpnový Petr odhaduje spíše dlouhodobou předpověď počasí a úrody.

Katolická církev slaví svátek **Stolování svatého Petra (Petri Stuhlfeier)**, ruský pravoslavný kalendář tento den neuvádí. Pranostiky vztahující se k tomuto svátku jsou ve většině případů meteorologické a komentují doznívající zimu, která má však ještě velkou sílu.

Na Svatého Petra Stolování, zimu ještě nevyhání.

Svatý Petr vládne mrazem.

Wenns friert auf Petri Stuhlfeier, friert's noch vierzigmal heuer.

Hat Petri Stuhlfeier Eis und Ost, bring der Winter noch herben Frost.

Ist St. Peter kalt, hat der Winter noch lange Halt.

V katolické i pravoslavné církvi je však slaven **svátek svatých Petra a Pavla** 29. 6. / 12. 7.). Pranostiky se nejčastěji vztahují k dešťům tohoto období a nadcházející sklizni obilí. V Rusku nastává velmi teplé období, což pranostiky samozřejmě také odrážejí. Zajímavé je upozornit, že v ruských pranostikách se až kolem poloviny července objevuje sušení sena, to je v českých a německých pranostikách

doporučováno zhruba o měsíc dříve, ve druhé polovině června. Kromě rolnických pranostik se v ruštině objevují i meteorologické s dlouhodobou předpovědí.

Как придет Петро, так будет тепло.

Svatý Petr sena sklízí, svatý Pavel k žitům vyhlíží.

Nevozí-li Petr s Pavlem seno, tak určitě oře.

Доставай косы и серпы к Петрову дню.

С Петрова дня в поле пожня.

Na Petra a Pavla přijímá žito kořen, a tu zrá již ve dne v noci.

Petr a Pavel, usušuje kořen.

Um Peter und Paul wird dem Korn schon mal die Wurzel faul.

Jasný den na Petra a Pavla přináší úrodný rok.

St. Peter und Paul klar, bringt ein gutes Jahr.

Schön zu St. Paul, füllt Tasche und Maul.

Петровки холодные – год голодный.

На святого Петра дождь – урожай нехудої, два дождя – хорошиї, три – богатый.

V katolické církvi je oslavován den **Svatého Petra v okovech** (1. 8.), v pravoslaví však nikoli. Pranostiky spojené s tímto svátkem můžeme najít v češtině a výjimečně i v němčině. Zajímavé je srovnání pranostik o zpěvu slavíka a kukačky v ruských a českých pranostikách, konec zpěvu těchto ptáků je určen dnem svatého Petra, avšak u obou národů se jedná o jiný svátek s ním spojený.

Slavíka a kukačku je možno slyšet pouze do Petrova dne.

Kukačka si na Petrův den uspe zobák koláčem.

После Петрова дня кукушка перестает куковать. (12. 7.)

Соловей поет до Петрова дня. (12. 7.)

Je-li od Petrova dne do svatého Vavřince (10. 8.) parno, přichází tuhá a sněživá zima.

Ist's von Petri bis Lorenzi heiß, dann bleibt der Winter lange weiß.

V Rusku se slaví dva svátky Petra a Pavla, velký (12. 7.) a malý (23. 9.), letní a podzimní. Malý svátek Petra a Pavla se nazývá Петр и Павел–рябинники, v tento den se trhaly jařabiny, od nichž je odvozeno přízvisko svatých. Jedná se také o den podzimní rovnodennosti, což má pro pranostiky vždy význam. V ruské tradici můžeme najít i další peterské svátky: Петр-полукорм (29. 1.), Петр-капустник neboli Петр-солноворот (25. 6.) ...

Intenzivní reflexe jednotlivých svátků svatého Petra poukazuje na obrovský význam tohoto svatého, jednoho z nejvýznamnějších následovatelů Krista, pro českou, německou i ruskou společnost.

Svatý Jiří (St. Georg, Юрий, Егорий)

Svatý Jiří je jedním z nejvýznamnějších křesťanských mučedníků, je uctíván římskokatolickou i luteránskou církví, největší pocty mu však uděluje církev pravoslavná. Svátý Jiří se stal patronem mnoha států, např. Anglie, Gruzie nebo Řecka, jednotlivých měst, např. Moskvy, Istanbulu či Lublaně, nebo společenských skupin, např. rytíři, rolníci nebo dnes skauti. Svátý Jiří podle legend zabil obrovského draka a vykonal řadu zázraků.

Svátek svatého Jiří je slaven v Čechách 24. 4. a v Německu 23. 4., tedy v období, kdy do střední Evropy přichází oteplení, ale po něm jsou ještě možné i poměrně chladné dny, někdy dokonce i s mrazíky (ledoví muži). Tato meteorologická situace a její přírodní důsledky jsou samozřejmě reflektovány i v pranostikách. V pravoslaví je svátý Jiří jedním z nejvýznamnějších svatých, často je uváděn pod ruskými jmény **Юрий** nebo **Егорий** (6. 5.).

Svatý Jiří zvítězil nad saní, zvítězí i nad zimou.

Na svatého Jiří, rodí se jaro.

Юрий на порог весну приволок.

Пришел Егорий – и весне не уйти.

Егорий весну начинает, Илья (2. 8.) лето кончает.

Od svatého Jiří bývá ještě dvanáct mrazů.

Co do svatého Jiří vyrostе, to po něm pomrzne.

Ist's an Georgi warm und schön, wird man noch rauhe Wetter seh'n.

Jiří a Marek – první ledoví muži.

Georg und Markus (25. April) ganz ohne Frost, erschrecken uns sehr oft mit Frost.

Na svatého Jiří, trávu nezastaví čtyři.

Егорий из-под спуда зеленую травку выгоняет.

Zejména v ruských pranostikách je svatý Jiří spojován s předpovědí budoucí úrody nebo zemědělskými doporučeními.

Schová-li se na svatého Jiří vrána do žita, dobrá úroda k nám zavítá.

Kann der Georg im Korn die Krähe verstecken, wird sich das Mehl häufen zu prallen Säcken.

Es deutet eine gute Ernte an, wenn sich zu Georg schon die Krähe im Korn verstecken kann.

Юрий начинает полевые работы, Юрий и оканчивает.

На Егория роса – не надо коням овса, снег – урожай на гречу.

На Юрья дождь – скоту легкий год, а гречи недород.

Ранний горох сей до Георгия, поздний после Георгия.

Se svátkem svatého Jiří je v českých pranostikách také hojně spojováno probouzení chladnokrevných zvířat, zejména hadů. Je spojován rovněž s přiletem vlaštovek a jiříček, které po Jiřím dokonce nesou jméno.

Na svatého Jiří, vylézají z děr hadi a štíři.

Svatý Jiří, osvobozuje hady a štíři.

Na svatého Jiří, jiříčky se víří.

Am Georgstag zeigt sich schon die Schwalbe einen Augenblick, und zieht sich nochmal zurück.

Pravoslaví zmiňuje dva svátky svatého Jiří jarní (6. 5.) a svatý Jiří zimní (9. 12.). Zimní svátek Jiřího byl ustanoven knížetem Jaroslavem na počátku 12. století. 9. 12. byl v Kyjevě vysvěcen nový kostel mučedníka Jiřího a tento den vysvěcení je připomínán ruskou pravoslavnou církví dodnes. (Степкина, 2008, с. 691). Svatý Jiří je ruským národem považován za patrona pastevců i všeho domácího dobytka. Pranostiky k zimnímu svatému Jiří tuto skutečnost potvrzují.

Егорий зимний – охранитель скота, повелитель волков.

С Юрьева дня волки начинают ходить за добычей.

С Егория медведь в берлоге крепко засыпает, а волки жмутся к деревенским задворкам.

Svatá Anna (St. Anna, Анна-холодница) (26. 7. / 7. 8.)

Svatá Anna byla matkou Panny Marie, a tedy babičkou Ježíše Krista, proto zaujímá jak v katolickém, tak i pravoslavném vyznání významné místo. Svatá Anna je oslavována 26.7., tedy v období, kdy vrcholí léto, ale zároveň se již kvůli prodlužování noci objevují chladnější rána. K tomuto rannímu ochlazení se vztahují mnohé meteorologické pranostiky, které můžeme najít v češtině, němčině i ruštině. V ruské tradici je dokonce svatá Anna uváděna s náležitým přízviskem **Анна-холодница**.

Svatá Anna – chladna z rána.

Svatá Anna – chladné rosy z rána.

Ist St. Anna erst vorbei, kommt der Morgen kühl herbei.

Um St. Anna fangen die kühlen Morgen an.

Анна предупреждает утренники.

Svatá Anna je také spojována ve všech třech jazycích s předpovědí nadcházející zimy, často v souvislosti s pozorováním aktivity mravenců.

Je-li svatá Anna prokřehlá, přijde zima studená.

Если утренник в этот день холодный, то и зима холодная.

Zvětšují-li okolo svaté Anny mravenci nad obyčej své dílo a pilně-li lezou, lze očekávat, že přijde tuhá zima.

Werfen die Ameisen Haufen auf am Annatag, ein strenger Winter folgen mag.

Baut die Ameise am Annatag hoch ihr Haus, dann fällt der Winter strenger aus.

Если в этот день муравьи увеличивают муравейники – жди холодной зимы.

Toto období je také jedním z nejvýznamnějších období pro zemědělství, neboť začínají žně obilí a sklízí se luštěniny. Ani toto samozřejmě v pranostikách nezůstalo opomenuto. Je však nutné podotknout, že hospodářské pranostiky spojené se svatou Annou jsou typické pro české prostředí, německé pranostiky jsou v této souvislosti spojovány spíše se svatým Jakubem, který je slaven o den dříve než Anna, tedy 25. 7. Ruské anenské pranostiky jsou výhradně meteorologického charakteru. Absence hospodářských pranostik obracejících se ke žním lze vysvětlit rozdílností v kalendáři, svátek svaté Anny připadá až na srpen, kdy žně již v Rusku končily.

Svatý Jakub nažne, svatá Anna sváže.

Svatý Vít (15.6.) kořen štíp, svatý Prokop (4.7.) ten ho podkop, svatá Markyta (13.7.) hodila srp do žita, svatá Anna ten srp vzala a sama žala.

Svatá Anna zavádí žence do pšenice.

St. Anna klar und rein, wird bald das Korn geborgen sein.

Svatý Václav (St. Wenzeslaus) (28. 9.)

Kníže Václav má pro český národ obrovský význam, stal se dokonce patronem českých zemí. Zejména díky své snaze o rozšíření křesťanství v českých zemích byl prohlášen za svatého. Je uznáván v Německu i Polsku a dokonce i pravoslavnou církví jako blahověrný Vjačeslav, kníže český. Do pravoslaví se však svatý Václav dostal daleko později až pod vlivem pronikání západní kultury do Ruska, a i tak je uznáván spíše pravoslavnými věřícími žijícími ve střední a západní Evropě než samotnými Rusy. Tím lze vysvětlit i fakt, že ruské pranostiky svatého Václava nezohledňují.

Nejvíce svatováclavských pranostik můžeme najít tedy samozřejmě v českém jazyce, v němčině jich můžeme najít jen omezené množství.

V období svátku svatého Václava dochází k opakované periodě oteplení, která je nazývána babím létem. Avšak dochází i k výraznému poklesu teplot, proto se chladnokrevní živočichové začínají ukryvat do svých zimovišť. Pranostiky s Václavem spojené vypovídají zejména o těchto přírodních jevech. Německé pranostiky spojují tuto meteorologickou singularitu spíše se svátkem svatého Michala, který připadá na 29. 9. Podrobnější analýzu období tzv. babího léta přináší následující podkapitola.

Na svatého Václava, babí léto nastává.

Na svatého Václava, had i štír se schovává.

Svatý Jiří – hadi z děr míří a svatý Václav rád, ukládá je spát.

Přijde Václav, kamna nastav!

Kolik mrazů před svatým Václavem, tolik na budoucí rok po Filipu a Jakubu.

Wie viele Fröste vor St. Wenzeslaus fallen, so viel werden nach Jacobi folgen.

So oft es vor St. Wenzel friert, so oft die Kält' nach Philippi und Jacobi klirrt.

Svatý Martin (St. Martin) (11. 11.)

Svatý Martin byl původně římský voják, kterému se zjevil Kristus. Kvůli tomuto zážitku začal žít jako poustevník, většinu života strávil ve Francii, kde šířil křesťanství. Stal se rovněž patronem jízdnicích vojáků a jejich koní, pastevců, sedláků, vinařů a mlynářů. Svatomartinskou tradici reflektuje ve svých pranostikách český i německý národ, do ruských pranostik svatý Martin nepronikl, ač je pravoslavnou církví uznáván, jeho den je však slaven v červnu, nikoli v listopadu.

Martin je v katolickém prostředí nejčastěji spojován s příchodem zimy, jeho spojení s bílým koněm jako symbolem prvního sněhu je všeobecně známá, avšak tento vztah vyplývá již z původní legendy o Martinovi, který ve službách římského vojska jezdil na bílém koni. Původ bílé barvy Martinova koně však nemá žádný vliv na nesporný fakt, že ve střední a západní Evropě v tomto období začíná zima a přichází

první sníh a mráz, ačkoli chladné počasí nemusí být v tuto dobu ještě stabilní a dlouhodobé. Jednoznačně lze ale tvrdit, že se svatým Martinem jsou spojeny zejména pranostiky meteorologické, které vypovídají o nástupu chladných zimních dnů se sněhem a ledem nebo které předpovídají charakter povětrnosti následujícího období.

Svatý Martin přijede na bílém koni a zabílí svět.

Okolo svatého Martina, často sněžit začíná.

Sankt Martin kommt nach alter Sitten, auf einem Schimmel angeritten.

Sankt Martin reitet auf 'nem Schimmel hinein in den Himmel.

Na svatého Martina, drž se synku komína.

St. Martin setzt sich schon mit Dank, zu warmen Ofen an die Bank.

Chodí-li husa na Martina po ledě, na Vánoce se bude určitě koupat.

Wenn die Martinsgänse auf dem Eise geh'n, muss das Christkind im Schmutze steh'n.

Období kolem svatého Martina je rovněž obdobím posvícenským, ku příležitosti kterého se pekly husy, odtud pak vzniklo slovní spojení „martinská husa“.

Na svatého Martina, nejlepší je husina, pohled' na hrud' i kosti, poznáš, jaká zima se rozhostí: je-li kobyłka martinské husy bílá, bude zima tuhá.

Ist die Martinsgans am Brustbein braun, wird man mehr Schnee als Kälte schau'n. Ist sie aber weiß, kommt weniger Schnee und Eis.

Zajímavé je srovnání české pranostiky o medvědovi, která se váže ke svatému Martinu. Mezi ruskými lze najít podobnou, která však spadá již do druhé poloviny září, podle gregoriánského kalendáře na 14.9. na svátek Povýšení Svatého Kříže. Na tomto rozdílu lze jednoznačně demonstrovat rozdílnost klimatu ruského a českého území.

Na Martina, medvěd líhá.

Залегает медведь на зиму в берлогу на Воздвиженье.

Svatý Mikuláš (St. Nikolaus, св. Никола) (6. 12. / 19.12.)

Svatý Mikuláš žil v římské provincii na území dnešního Turecka, kde působil jako biskup ve městě Myra. Dodnes je uznáván jak katolickou, tak i pravoslavnou církví, ve které je jedním z nejuctívanějších svatých, je považován dokonce za jednoho z národních patronů Ruska. Jeho církevní význam se samozřejmě zrcadlí i v národních pranostikách.

Se svátkem svatého Mikuláše jsou ve všech třech kulturách spojovány meteorologické pranostiky. V prosinci začíná zimní období, proto lze najít s tím spojené pranostiky, často však ale také ještě dochází k teplotním výkyvům a zejména ve střední Evropě přichází v závislosti na předcházejících chladných dnech okolo svaté Kateřiny poměrně výrazné oteplení s relativně četnými srážkami, nejčastěji dešťovými.

Svatý Mikuláš – ze sněhu hned vodu máš.

Провезли зиму на санках до Николы, вот тебе и оттепель.

Коли на Николин день дороги замедает, снегу не стоять.

Svatý Mikuláš splachuje břehy.

St. Nikolaus spült die Ufer aus.

Svatý Mikuláš je ve slovanské tradici považován za ochránce pastýřů a jejich dobytka. To se projevuje i v pranostikách. Především v ruských je Mikuláš spojován s koňmi, jsou vyjadřována doporučení pro jejich chov. Katolická církev slaví svátek svatého Mikuláše tradičně 6. 12., tedy v den jeho úmrtí. V ruské tradici jsou svátky svatého Mikuláše dva. V prosinci je připomínán den úmrtí svatého Mikuláše, tzv. Никола зимний, 22. 5. dle pravoslavného kalendáře pak den přenesení stvůrcových ostatků do italského města Bari, tzv. Никола вешний.

Svatý Mikuláš je ochránce sedláků, pastýřů a jejich stád.

Святой Юрий (6. 5.) запасаает коров, Никола коней.

Никола вешний – праздник конюхов.

Одно из главных событий Николына дня – выгон лошадей в поле.

Никола весенний лошадь откормит, осенний – на двор загонит.

Svatý Nikola, honí koně do dvora.

Ruský svátek jarního Mikuláše, který připadá na květen, je v pranostikách nejčastěji spojován s růstem trávy, různými rolnickými doporučeními a také chovem koní, jak již bylo uvedeno výše. Zajímavé je srovnání s českými pranostikami o růstu trávy. Ačkoli za měsíc trávy je považován v české tradici květen, tráva začíná dle pranostiky velmi rychle růst již na svatého Jiří, což je ve skutečnosti přibližně o tři týdny dříve než v ruském prostředí. Opět se lze domnívat, že rozdíl je způsoben odlišností klimatu.

Na svatého Jiří, trávu nezastaví čtyři.

С Николина дня травы начинают уже хорошо расти, и с этого дня начинают средний посев яровых хлебов.

Не хвались на Юрьев день посевом, а хвались на Николин день травой.

Svátek svatého Mikuláše jednoznačně nejčastěji zmiňují ruské pranostiky, ve kterých je tento světec spojován jak s předpovědí počasí, tak i s mnohými hospodářskými poznatky. České pranostiky se v zásadě věnují pouze nástupu zimy a v omezené míře i chovu dobytka. Německý jazyk disponuje jen omezeným množstvím mikulášských pranostik.

Ledoví muži (Eisheiligen) (12. 5. – 15.5.)

Ledoví muži (Pankrác, Servác a Bonifác) přináší poslední výrazné ochlazení před nadcházejícím létem. Tento charakter je způsobován hlubokou tlakovou níží, která se v tomto období pravidelně vytváří v oblasti Baltského moře, odkud proudí chladný vzduch do střední Evropy a je někdy doprovázen deštivým počasím, o kterém vypovídá uplakaná nebo umáčená Žofie. Z tohoto meteorologického objasnění těchto chladných květnových dnů je jasné, že pranostiky k Ledovým mužům mohly vzniknout pouze v českém nebo německém prostředí.

Protože Ledoví muži představují poslední chladnou, a tedy pro zemědělství nebezpečnou periodu před létem, vyjadřují pranostiky především hospodářská doporučení.

Nezamrazí-li ledoví bratři, Pankrác, Servác a Bonifác, alespoň zastudí.

Pankrác, Servác a Bonifác- studení bratři, přinesou chladna, jak se patří.

Pominou zmrzlíci, pominou mrazíci.

Servaz muss vorüber sein, willst vor Nachtfrost sicher sein.

Nach Servaz findet der Frost keinen Platz.

Ehe nicht Pankratius, Servatius und Bonifatius vorbei, ist nicht sicher vor Kälte der Mai.

Pan SerBoni pálí stromy.

Pankrác, Servác a Bonifác často květy klidí, pro královnu Žofii.

Servazius' Hund der Ostwind ist – hat manches Blümlein totgeküßt.

Wenn's an Pankratius friert, so wird im Garten viel ruiniert.

Lidové pranostiky všech tří kultur jsou velmi úzce provázané s církevními svátky. Tento fakt vyplývá ze skutečnosti, že církev provázela člověka každým dnem, jednotlivá období roku byla spojována s církevními svátky, které sloužily jako orientační body pro nejrůznější zemědělské práce, určovaly správnou dobu zahájení či ukončení konkrétních hospodářských činností. Církevní svátky tedy v minulosti napomáhaly člověku orientovat se v časovém horizontu jednoho roku.

Všechny tři kultury vychází z křesťanské tradice, proto i velké množství pranostik se opírá o nejdůležitější církevní svaté patrony, Pannu Marii, Ježíše Krista, Jana Křtitele, svatého Petra, Jiřího a další. Pranostiky se samozřejmě upínají i k mnohým světcům národním nebo dokonce místním. Jak z výše uvedeného vyplývá, paralel je možné mezi českými, ruskými i německými pranostikami najít mnoho. Rozdíly nejčastěji pramení z odlišností mezi katolickým a pravoslavným kalendářem z hlediska zájmu o jednotlivé světce a jejich uctíváním příslušným církevním společenstvím.

B / Chrematonyma

Vlastní jména v pranostikách můžeme také najít v názvech církevních svátků. Jako již v předchozí kapitole i zde budeme analyzovat pouze vybrané svátky, které jsou v pranostikách zmiňovány nejčastěji – Velikonoce, Vánoce, svátek Tří králů a Hromnice.

Velikonoce (Ostern, Пасха)

Velikonoce představují pro křesťany nejdůležitější svátky v roce, kdy je vzpomínáno umučení Krista a oslavováno jeho vzkříšení a zmrtvýchvstání. Velikonoce připadají na první neděli po prvním jarním úplňku. Protože jsou Velikonoce slaveny v době začátku jara, mísí se v jejich tradicích a rituálech prvky křesťanské s pohanskými zvyky spojenými s vítáním jara. V této době jsou zároveň zahajovány rolnické práce, které se rovněž ve velikonočních pranostikách odrážejí. V pohanství hrály významnou úlohu magie a mystika, které rovněž do pranostik pronikly a můžeme je vysledovat v mnohých pověrečných pranostikách, které jsou s Velikonoci spjaty. V ruské kultuře jsou s Velikonoci spojené právě spíše nejružnější pověry než samotné pranostiky.

K Velikonocím jako celku nebo k jednotlivým dnům pašijového týdne se v českém a německém jazyce váže poměrně velké množství pranostik, v ruské kultuře převažují spíše již zmíněné pověry.

Nejčastějším typem velikonočních pranostik jsou dlouhodobé předpovědi počasí. Jak již bylo řečeno, Velikonoce jsou ale svátkem pohyblivým, možný rozptyl činí celých 35 dnů, což negativně ovlivňuje pravdivost jak meteorologických pranostik, tak i hospodářských.

Prší-li do božího hrobu, bude nouze o vodu.

Na Boží hroby prší, sucho úrodu vysuší.

Wenn's dem Herrn ins Grab regnet, so gibt's einen trockenen Sommer.

Wenn es an Karfreitag regnet, gibt es den ganzen Sommer über große Trockenheit.

Děšť na Neděli velikonoční znamená všechny deštivé neděle až do Letnic.

Wenn's Ostern auch regnet am wingsten, so regnet's alle Sonntag bis Pfingsten.

Vítr, který od Velikonoc do Svatého Ducha panuje, drží se celý rok.

Ein Wind, der von Ostern bis Pfingsten regiert, im ganzen Jahr sich wenig verliert.

Если первый день Пасхи дождлив, так весна дождлива будет.

V němčině a češtině jsou s Velikonoci spojeny také pranostiky korelační, které predikují velikonoční počasí podle vánočních svátků nebo v němčině rovněž podle Hromnic.

Jestli jsou o Vánocích vrby plné rampouchů, budou o Velikonocích plné kočiček.

Hängt an Weihnacht Eis von den Weiden, kannst Du zu Ostern Palmen schneiden.

Zelené Vánoce, strakaté Letnice.

Vánoce v jeteli – Svatodušní svátky na sněhu.

Tmavé Vánoce – bílá Velikonoc.

Wartet die Krähe zu Weihnacht im Klee, sitzt sie zu Ostern sicher im Schnee.

Sitzt die Krähe zu Weihnacht im Schnee, sitzt sie zu Ostern dafür im Klee.

Weihnachten im Schnee – Ostern im Klee.

Lichtmess im Klee, Ostern im Schnee.

Weißer Lichtmeß, grüne Ostern.

Velikonoční pranostiky také předpovídají budoucí úrodu, nejčastěji úrodu obilí. České pranostiky navíc doporučují zahájení výsevu na Zelený čtvrtek, který má dle pranostik pozitivní vliv na budoucí úrodu. Z následujících příkladů je ale zřejmé, že velikonoční pranostiky o úrodě se často naprosto vylučují, vyjadřují přesné opaky.

Prší-li na Velký pátek, je k doufání úroda.

На Святой дождь – добрая рожь.

Темная ночь под Пасху – к урожайному году.

Velký pátek vláha - úrodu zmáhá.

Wenn ein Karfreitag Regen war, folgt ein trockenes, aber fruchtbares Jahr.

Osterregen bringt magere Kost, Ostersonne fette und reichliche.

Am Gründonnerstag und Karfreitag Regen, gibt selten Ernteseegen.

Wenn zu Ostern die Sonne scheint, sitzt der Bauer am Speicher und weint.

Karfreitag Sonnenschein - bringt uns reiche Ernte ein.

Co je na Zelený čtvrtek vyseto, vše se vydaří.

Obilí na Zelený čtvrtek vyseté bujně roste a mnoho sype.

Charakter velikonočních pranostik je do značné míry ovlivněn jednak skutečností, že se jedná o svátek pohyblivý, jednak tím, že se ve velikonoční tradici mísí

křesťanské a pohanské prvky. Vzhledem k pohyblivému charakteru Velikonoc nebylo možné objektivně a jednoznačně stanovit ani charakter povětrnosti, ani žádné agrotechnické lhůty, proto vznikaly v souvislosti s Velikonoci pranostiky spíše pověrečného charakteru. Ty by se na první pohled mohly jevit jako objektivní, je však zjevné, že jejich výpovědní hodnota je dosti diskutabilní.

Vánoce (Weihnachten, Рождество) (24. - 26. 12. / 6. – 7. 12.)

Vánoce jsou druhým nejvýznamnějším křesťanským svátkem, který oslavuje narození Ježíše Krista. Vánoce byly církví stanoveny tak, aby nahradily pohanské oslavy zimního slunovratu, proto i mnohé vánoční tradice a rituály vychází původně z pohanských obyčejů, ale postupem času byly přizpůsobeny křesťanským zvykům. Pranostiky spojené s Vánoci jsou proto také často pověrečného charakteru.

Je-li na Vánoce mnoho hvězdiček, slepice ponosou mnoho vajíček.

Wer sein Holz um Christmett fällt, dem sein Haus wohl zehnfach hält.

Auf windige Weihnachten kommt ein glückliches Jahr.

На свят вечер хозяйкам следует туже клубки пряжи мотать, чтобы кочаны капуста туже были.

В день Рождества хозяину не годится со двора идти: овцы заблудятся.

Vánoční svátky jsou však v češtině, němčině i ruštině nejčastěji spjaty s předpovědí budoucí úrody obecně nebo úrody jednotlivých plodin, zejména obilí. České a německé vánoční pranostiky předpovídají také úrodu ovoce nebo vinné révy, ruské spíše lesních plodů.

Světlá koleda – tmavá stodola.

Jezdí-li se o Vánocích na saních, hodně obilí bude na polích.

Ist's Heiligabend hell und klar, folgt ein höchst fruchtbares Jahr.

Bringt das Christkind Kält und Schnee, drängt das Winterkorn in die Höh'.

Ясные дни – к хорошему урожаю.

Сильные холода сулят надежный урожай.

На Рождество снег – к урожайному году.

Lepší Vánoce třesuté, nežli Vánoce tekuté.

Na Boží hod vody, nadělají škody.

Wenn's ums Christfest feucht und nass, so gibt's leere Speicher und Fass.

Na Boží hod vánice – urodí se ovoce.

Ist's windig in den Weihnachtstagen, sollen viel Obst die Bäume tragen.

Když na svatého Štěpána vítr bouří, vinaři smutně oči mhouří.

Bringt St. Stephan Wind, die Winzer nicht erfreut sind.

Windstill muss St. Stephan sein, soll der nächste Wein gedeih'n.

Звезды не кутейник – к богатой чернике.

В кутейник по дороге звездочки блестят – грибы и ягоды будут.

K Vánocům se váží také meteorologické pranostiky jednak dlouhodobé předpovědi počasí předpovídající povětrnostní charakter následujícího zimního období, jednak analogizující, které usouvztažňují počasí v období kolem Vánoc s jinými ročními obdobími, nejčastěji však s Velikonoci (viz výše).

O Vánocích hej, po Vánocích ouvej.

Ist gelind' der Heilig' Christ, der Winter d'rüber wütend ist.

Svíti-li na Štědrý den slunce, bude krásné počasí na žně.

Какова погода после Рождества, такова же будет и после Петрова дня. (12.7.)

Významné místo Vánoc v křesťanské tradici potvrzuje i množství pranostik, které jsou s těmito dny spojeny. Charakter vánočních pranostik je v mnohém podobný pranostikám velikonočním, často pranostiky vyjadřují přímé analogie či závislosti velikonočních jevů na vánočních a naopak, především pokud jde o předpovědi počasí. Společným rysem je však do značné míry i jejich pověrečnost, která je důsledkem mísení starých a nových prvků.

V ruské tradici můžeme najít i řadu doporučení, která měli lidé o Vánocích vykovávat, aby se jim dařilo a hospodářství dobře prosperovalo. Tyto folklórní rady, nebo dokonce úkoly pro dobrého hospodáře jsou ve většině případů pověrečného charakteru a dle naší české terminologie patří spíše k pověrám, proto se jimi blíže zabývat nebudeme.

Tři králové - Boží křtění - Zjevení Páně (Dreikönigstag, Крещение) (6. 1. / 19. 1.)

Tímto dnem končí vánoční období a začíná masopust, Tři králové tedy představují jakýsi předěl mezi velmi nábožensky intenzivním obdobím Vánoc s řadou církevních povinností a dobou svobodného, ničím nerušeného veselí a zábavy. Tato

hranice tedy nutně vyvolávala vznik různých materiálních rituálů a samozřejmě také rčení, pořekadel, pověr a pranostik.

Ruská pravoslavná církev tento den však neoznačuje jako svátek Tří králů, neboť toto označení nevychází z evangelia, nýbrž se jedná o tradici, která byla poprvé zmíněna ve 3. století, avšak rozšířila se až ve středověku a ruským pravoslavím nebyla přijata. Tento významný den je tedy v ruském kalendáři označován buď jako den Křestu Ježíše Krista Janem Křtitelem nebo jako den Zjevení Páně.

České a německé pranostiky se nejčastěji vyjadřují k typickému období oteplení, které kolem svátku Tří králů nastupuje a je označováno často jako tříkrálová obleva. Tato obleva se v Rusku samozřejmě vzhledem k odlišnému klimatu nevyskytuje, je zde naopak období velkých mrazů. Německé tříkrálové pranostiky navíc také vyjadřují dlouhodobější předpovědi počasí.

Tři králové pouštějí vodu na pole.

Boží křtění, sníh a led ve vodu mění.

Na Tři krále, měkko máme.

Die Heiligen Drei Könige kommen oder gehen im Wasser.

Die Heiligen Drei Könige bauen eine Brücke oder brechen ein.

С этого дня наступают знаменитые крещенские морозы.

Heilige Dreikönig sonnig und still, der Winter vor Ostern nicht weichen will.

Wie sich das Wetter bis Dreikönig hält, so ist das nächste Jahr bestellt.

Ruské pranostiky spojené se svátkem Křestu Ježíše Krista nejčastěji vyjadřují budoucí úrodu buď obecně, nebo pro jednotlivé plodiny. Několik hospodářských pranostik o úrodě můžeme najít i v české a německé tradici.

Padají-li na Tři krále sedláci, bude úrodný rok.

На Крещение снег хлопьями – к урожаю, ясный день – к неурожаю.

В Крещение в полдень синие облака – к урожаю.

Není-li od Tří králů až po Matěje obměku, bude obilí v sýpkách až po střechu.

Dreikönigsabend hell und klar, verspricht ein gutes Erntejahr.

Снегу под Крещение надует – хлеба прибудет.

Hromnice - Uvedení Páně do chrámu (Lichtmess, Сретенье) (2. 2. / 15. 2.)

Hromnice neboli svátek Uvedení Páně do chrámu připomíná biblickou událost, kdy 40 dní po narození Krista přinesli Josef a Marie syna do Chrámu v Jeruzalémě, aby ho odevzdali Bohu. V pravoslavné církvi patří dokonce k dvanácti nejvýznamnějším náboženským svátkům. Lidové pranostiky proto tento svátek mnohokrát zmiňují v různých souvislostech. Jde zejména o pranostiky meteorologické. Podle ruské i české národní tradice jde o svátek, při kterém se střetává zima s jarem, svátek prvního setkání s jarem.

Na Hromnice zima s jarem potkají se.

Сретенье – зима с летом встретились.

В этот день зима борется с летом: кому идти вперед, кому назад.

Meteorologické pranostiky hovoří jednak o skutečnosti, že Hromnice jsou již bránou jara, že po Hromnicích nastává již postupné oteplování a je možné se těšit na teplejší dny, jednak o hrozbě ještě následujících mrazů, varují, že i když může na Hromnice svítit první slunce, zima ještě neskončila a je třeba počítat s mnohými chladnými dny, což ukazují například ve spojitosti se zvířaty, která v zimě spí (medvěd nebo jezevec). Ruská kultura podobné pranostiky k tomuto svátku nevytvořila, což je důsledkem jiného klimatu, v tomto období nástup prvních teplých dní není tolik znatelný, ač se vyskytovat mohou, ale ne v takové intenzitě jako ve střední Evropě.

Bouří-li a sněží na Hromnice, bývá jaro blízko velice.

Wenn es an Lichtmess aber stürmt und schneit, ist der Frühling nicht mehr weit.

Když na Hromnice taje, hotov sedláče sáně!

Jsou-li jasné celé Hromnice, přijde po nich ještě mnohá vánice.

Je-li na Hromnice jasný den, přijde ještě mnohá sněžná žeň.

Der Lichtmess-Sonnenschein bringt großen Schnee herein.

Scheint zu Lichtmess die Sonne heiß, gibt's noch sehr viel Schnee und Eis.

Ist's Lichtmess licht, geht der Winter nicht.

Na Hromnice-li uhlédne jezevec svůj stín, jistě opět brzo zalézá do své peleše.

Sonnt sich der Dachs in der Lichtmesswoche, bleibt er vier Wochen noch im Loche.

Je-li o Hromnicích teplo, staví medvěd boudu.

Wenn zu Lichtmessen der Bär seinen Schatten sieht, so kriecht er wieder auf sechs Wochen ins Loch.

Za zmínku v této souvislosti také stojí postavení skřivánka jako symbolu příchodu jara. České a německé pranostiky skřivánka jednoznačně spojují s Hromnicemi, ruská tradice ho rovněž považuje za posla jara, avšak není přiřazován k žádnému konkrétnímu svátku nebo dnu v roce.

Na Hromnice musí skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout.

An Lichtmess muss die Lerche singen und sollt ihr auch der Kopf zerspringen.

Jak dlouho skřivan před Hromnicemi vrzá, tak dlouho po nich zmrzá.

Wenn die Lerche zu Lichtmess singt, friert ihr die Stimme wieder ein.

So lang die Lerche vor Lichtmeß singt, so lange er nachher weder singt noch schwingt.

Ранний жаворонок – теплая весна.

Если жаворонки запели в небе, то на третьи сутки будет водопол, снег таять начнет.

S Hromnicemi je spjata také řada hospodářských pranostik, které vypovídají především o budoucí úrodě.

Poštourné Hromnice, sedláku milé jsou velice.

Lichtmess trüb, ist dem Bauer lieb.

Не бойся холода и снега на Сретенье – будет плодородный год.

O Hromnicích je hospodáři milejší vlk na dvorku, nežli slunce na obloze.

Lieber soll zu Lichtmess der Wolf im Stalle hausen, als die Sonne scheinen draußen.

Zu Lichtmessen hat der Schäfer lieber den Wolf als die Sonne im Stall.

Hromnice lze pro pranostiky považovat nejen za jeden z klíčových svátků v církevním kalendáři a významné zlomové období, od kdy se mohou objevit první teplejší dny, ale i za roční dobu, kdy den začíná postupně vítězit nad nocí a prodlužuje se den, k čemuž se váží mnohé časoměrné pranostiky (viz výše).

Církevní kalendář nabízí mnoho dalších významných svátků (Svatodušní svátky, Masopust, Svátek všech svatých apod.), se kterými je spjata řada jak meteorologických, tak i hospodářských pranostik, jejichž analýza by se mohla stát předmětem dalšího bádání.

Jak již bylo uvedeno výše, lidové pranostiky se vztahují především k významným dnům v roce. V době vzniku pranostik bylo členění roku závislé na církevním kalendáři, jehož hlavní svátky vždy tvořily předěl v ročním cyklu a měly přímý vztah i k životu člověka a jeho činnostem. Z tohoto důvodu také vznikaly pranostiky zejména ve spojitosti s nejvýznamnějšími církevními svátky, protože člověk vždy dával do souvislostí určitý charakter povětrnosti se dnem nebo obdobím, které byly něčím výrazné nebo významné, a tudíž byl pak tento vztah snáze zapamatovatelný.

Reflexe církevního kalendáře v pranostikách jednoznačně vypovídá o klíčovém významu křesťanství pro českou, ruskou i německou společnost, který přetrvává v jednotlivých oblastech ve větší či menší míře dodnes. Z pranostik jasně vyplývá, kteří svatí a které církevní svátky byly a dodnes jsou pro dané kulturní společenství zásadní. Vzhledem ke křesťanské tradici všech tří národů lze vysledovat v tomto ohledu mnohé paralely, které vycházejí především z uznávání evangelia, proto ve všech třech kulturách dominují pranostiky spojené se svátkem Panny Marie, Ježíše Krista, Jana Křtitele či svatého Petra nebo s Velikonoci, Vánoci a dalšími. Samozřejmě můžeme ale vysledovat i národní specifika, jako například v pranostikách spojených se svatým Martinem v české a německé tradici, svatým Václavem v české a svatým Mikulášem v ruské.

Na těchto zjevných shodách a rozdílech můžeme demonstrovat společné kulturní rysy i zvláštní charakteristiky jednotlivých národů, v nichž se zrcadlí historické kořeny celého národa. Pro praktickou aplikaci ve výuce cizího jazyka by se dalo namítnout, že současná česká společnost je spíše ateistická a prezentace náboženských témat je bezpředmětná, avšak bylo by chybné se s tímto argumentem ztotožňovat. I když většina českých žáků není věřících, téměř všichni nějakým způsobem oslavují minimálně Vánoce a Velikonoce, čehož lze samozřejmě využít. Prezentací pranostik tohoto typu lze také vhodně poukazovat na paralely v přírodním cyklu, který je často v těchto pranostikách popisován, a zároveň lze naplňovat požadavek realizace mezipředmětových vztahů.

4.2 Formální znaky pranostik

Pro využití lidových pranostik ve výuce je nutné znát nejen jejich obsah, ale i formální stránku, kterou pak lze využít například v různých gramatických cvičeních (viz níže).

Jak již bylo v teoretické části práce zmíněno, české, ruské a německé pranostiky se shodují i v mnohých formálních rysech. V následující kapitole budeme porovnávat jak celkovou větnou strukturu, tak i jednotlivé sémantické jednotky či prozodické prostředky pranostik všech tří jazyků.

4.2.1 Podmínková větná konstrukce

Podmínková struktura představuje jeden z hlavních formálních rysů lidových pranostik. Kondicionální význam vychází z jejich samého věcného základu, proto jej můžeme najít v českých, ruských i německých pranostikách.

Pranostiky vznikaly na základě pozorování přírodních jevů, z nichž pak byly vyvozovány zobecněné závěry. Předpovědi budoucího počasí, úrody, hospodářské činnosti apod. byly v lidové slovesnosti vždy podmiňovány určitými přírodními jevy či chováním zvířat, avšak ve skutečnosti jsou tyto přírodní projevy naopak determinovány stavem povětrnosti či klimatickými poměry.

Ze syntaktického hlediska můžeme najít několik typů vyjádření lidové pranostiky:

- **Úplné souvětí s větou vedlejší příslovečnou podmínkovou** – Tento typ pranostik je nejfrekventovanějším u německých pranostik, nejčastěji u pranostik dlouhodobé nebo krátkodobé předpovědi počasí nebo předpovědi budoucí úrody. Podmínková souvětí v němčině lze tvořit několika způsoby a lze tvrdit, že všechny tyto možnosti jsou v pranostikách využívány. Nejběžněji se můžeme sekat s konstrukcí s využitím podmínkové spojky *wenn* nebo vyjádřením bez spojky, kdy věta vedlejší předchází větě hlavní, přičemž na prvním místě stojí přísudek. Výjimečně lze najít podmínková souvětí začínající tvary modálních sloves *wollen* nebo *mögen*. V českých

pranostikách je tento typ rovněž velmi hojně zastoupen, není však nejfrekventovanější, stejně jako v ruských pranostikách.

Wenn die Sonne Wasser zieht, gibt's bald Regen.

Das gute Wetter reißt bald aus, wenn früh rumort und pfeift die Maus.

Sitzen die Birnen fest am Stiel, bringt der Winter kälte viel.

Will das Laub nicht gern von den Bäumen fallen, so wird ein kalter Winter erschellen.

Mag der Rauch aus dem Schornstein wallen, dann wird Regen aus den Wolken fallen.

Je-li na svatého Josefa vítr, potrvá čtvrt roku.

Když v lednu včely vyletují, to nedobrý rok ohlašují.

Na Markétu když prší, ořechy ze stromu srší.

Если к концу дня небо покрывается туманным слоем прозрачного белого облака, будет хорошая погода.

Хорошая погода сохранится, если ночью и утром тихо.

- **Úplné souvětí s větou vedlejší příslovečnou podmínkovou s pomlčkou** – Tato větná konstrukce pranostik, která se liší od běžného podmínkového souvětí pouze užitím pomlčky místo čárky, je velmi rozšířená v ruském jazyce, v německém ani českém se nevyskytuje. Pomlčka je všeobecně pro ruské pranostiky jedním z charakteristických formálních znaků.

Если ночь звездная – весна будет поздняя. (14.2.)

Если в январе эхо далеко слышится - морозы крепчать будут.

Если много муравьев в муравейнике – погода будет хорошая.

- **Věta neúplná s podmínkovým významem s pomlčkou** – Toto větné schéma často postrádá jakýkoli přísudek, jde často pouze o substantivní spojení, které má však v sobě implicitní podmínku a jehož přísudek je snadno odvoditelný z kontextu. Tento typ je základní a také nejrozšířenější konstrukcí ruských pranostik. V ruském jazyce má pomlčka nejen interpunkční, ale i gramatickou funkci, nahrazuje sloveso *быť* v přítomném čase při spojení dvou substantiv. Toto nahrazování přísudku pomlčkou se

objevuje i v ruských pranostikách, některé příklady můžeme najít i v českém, výjimečně i v německém jazyce.

Июнь – конец пролетья, начало лета.

Май творит хлеба, а июнь – сено.

Na Tři krále - zima stále.

Gewitter überm kahlen Baum – langer Wintertraum.

Pomlčka se v ruštině také hojně využívá v pranostikách předpovědi počasí nebo budoucí úrody. Po pomlčce nejčastěji následuje dativní spojení s předložkou *к*.

Ветер понесся – к сырому году.

На снег выходят мыши – к скорой тепели.

Множество оводов – к урожаю огурцов.

Lidové pranostiky mají většinou dvě části, přičemž v jedné je uveden děj nebo stav, jehož naplnění podmiňuje děj nebo stav následující. Pomlčka má v pranostikách tedy rovněž funkci rozdělovací, kdy odlišuje výchozí děj či stav od následného.

Луна светит – ясному дню путь указывает.

Воробьи дружно собирают пух и перья вокруг курятников, утепляют свои укрытия – через несколько дней наступят сильные морозы.

Březen bez vody - duben bez trávy.

Дěšť на Вита - špatná budou žita. (15.6.)

Wildgänse auf offenem Wasser – der Sommer wird ein nasser.

Schwalben tief im Fluge – Gewitter kommt zum Zuge.

- **Věta neúplná s podmínkovým významem bez pomlčky** – Tato konstrukce se velmi hojně vyskytuje jak v českých, tak i německých pranostikách, jde v podstatě opět o dvojdílnou větnou konstrukci, jejíž jedna část podmiňuje druhou. V českých pranostikách tohoto typu se opět velmi často jedná pouze o substantivní spojení bez přísudku s implicitní podmínkou. Místo pomlčky jsou však obě části odděleny čárkou.

Ve dne jas, v noci mráz.

Svatá Anna, chladna z rána.

Na svatého Marka, brambor plná jamka.

Německé pranostiky tohoto typu nejčastěji uvádí přísudek pouze ve druhé části pranostiky, ve které je poukázáno na děj následný, první část je rovněž čistě substantivního charakteru. Nejčastěji se jedná o pranostiky vztahující se k významným dnům církevního kalendáře.

Neujahrsnacht still und klar, deutet auf ein gutes Jahr.

St. Jakobi klar und rein, wird das Christfest frostig sein.

Lorenz im Sonnenschein, wird der Herbst gesegnet sein.

V ruském jazyce se tento typ pranostik objevuje pouze výjimečně, neúplná podmínka je ve většině případů vyjádřena přes pomlčku.

Озимы в наливе, греча на восходе.

- **Jednoduchá věta oznamovací** vyjadřuje konstatování stavu současného a zároveň často poukazuje na děj nebo stav budoucí. Často můžeme ale vysledovat i již zmíněnou skrytou podmínku. Tento typ je typický pro české pranostiky, existuje však i jejich poměrně velké množství v ruštině i němčině, v níž se jedná o druhý nejrozšířenější typ.

Březnové slunce má krátké ruce.

O svatém Tomáši sníh bředne na kaši.

Na mokrý květen přichází suchý červen.

Im Frühjahr Spinnweben auf dem Feld gibt einen schwülen Sommer.

Abendrot und Morgenhell sind ein guter Wettergesell.

Im Mai ein warmer Regen bedeutet Früchtesegen.

Северный ветер к ночи стихает.

На святого Максима начинается сбор березового сока. (11.5.)

Залегает медведь на зиму на Воздвиженье. (27.9.)

- **Souvětí podřadné s větou vedlejší příslovečnou způsobovou** – Tento typ větné konstrukce můžeme najít v poměrně velkém a přibližně stejném množství ve všech třech jazycích. Souvětí tohoto typu nejčastěji vyjadřuje meteorologickou pranostiku analogizující nebo korelační.

Jak červen teplem září, takový bude i měsíc září.

Jak hluboko před svatým Jiřím namokne, tak zase dlouho po něm vyschne (a naopak).

Jaký leden, takový červenec.

Каков Петр, таков и сентябрь. (3.1.)

Какова погода на Макария-весноуказчика – таков и весь февраль. (1.2.)

Какова вечерняя заря, таков и другой день.

Viel Nebel im Februar, viel Regen das ganze Jahr.

Soviel Nebeltage im März, soviel Frosttage im Mai.

Wieviel Regentropfen im Januar, soviel Schneeflocken im Mai.

- **Jiné, méně časté typy souvětí** – V pranostikách můžeme kromě podmínkových souvětí najít i další typy. V jednotlivých jazycích se však některé objevují častěji, jiné zcela minimálně nebo vůbec, například souvětí podřadné se vztažnou větou se v ruštině v pranostikách nevyskytuje, neboť tento vztah je vyjadřován jiným způsobem, nejčastěji přídavným jménem slovesným.

1. Souvětí podřadné s vedlejší větou příslovečnou měrovou

Čím dříve listí za stromů opadá, tím úrodnější rok nastane.

Čím více se urodí červených bobulí, tím více bude v zimě mrazu a sněhu.

Чем обильнее роса ввечеру, тем на завтра жарче.

Чем крепче зима, тем скорее весна.

Je wießer die Schäfchen am Himmel gehen, desto länger bleibt das Wetter schön.

Je frostiger der Januar, desto freundlicher das Jahr.

2. Souvětí podřadné s vedlejší větou přívlastkovou

Vítr, který od Velikonoc do svatého Ducha panuje, drží se celý rok.

V roce, ve kterém je mnoho žaludů, má býti studená zima s množstvím sněhu.

Mücken, die im Februar summen, gar oft lange Zeit verstummen.

Kraniche, die niedrig ziehn, deuten auf warmes Wetter hin.

3. Souvětí podřadné s vedlejší větou podmětnou

Kdo nechce bídy poznati, musí za svým pluhem na svém poli orati.

Кто будет сажать огурцы в этот день, пусть не ждет сочных, зеленых.

(26.6.)

Кто сеет овес на Егорья, тот убирает не зерно, а солому.

Was der Blitz treffen will, das trifft er schnell.

4. Souvětí podřadné s vedlejší větou příslovečnou místní

Kde oráč od usilovné práce pláče, tam úroda na polích skáče.

Kde se mělko oře, sklízí se jen hoře.

В то место, где аист свил гнездо, никогда не ударит молния, даже близ него.

Где в апреле река, там в мае лужица.

Wo's in der Früh donnert, schlägt's am Mittag ein.

5. Souvětí souřadné - poměr odporovací

Podzim přikáže, ale až jaro ukáže. (o výsevu ozimů)

Půda živí a dává, ale také žádá.

Die Frösche quaken wohl, aber das Wetter machen sie nicht.

Herbstgewitter bringen Schnee, doch dem nächsten Jahr kein Weh'.

Lidové pranostiky jsou z hlediska své syntaktické struktury poměrně variabilní, lze však tvrdit, že ve všech třech jazycích jednoznačně převažují podmínková souvětí

v úplné či eliptické podobě. Samozejmě se i v těchto jazykových vyjádřeních projevují specifika jednotlivých jazyků a jejich gramatické prostředky.

4.2.2 Rým a rytmus

Vzhledem k faktu, že pranostiky byly předávány většinou pouze v ústním podání, jejich rýmovaná a někdy dokonce rytmizovaná podoba měly existenční význam, protože rýmované nebo rytmizované konstrukce jsou daleko snáze zapamatovatelné než struktury bez rýmu a rytmu. Dalšími významnými formálními rysy lidových pranostik v češtině, ruštině i němčině jsou tedy rým a rytmus, které se objevují zejména v pranostikách s dvoudílnou větnou konstrukcí, přičemž významnější úlohu hraje jednoznačně rým, rytmus tvoří spíše doplňkovou komponentu.

Pranostiky jsou ve většině případů krátké, mají pouze dvě části, proto i z hlediska typu rýmů je možný pouze rým sdružený. Pranostiky tedy můžeme na základě analogických znaků s básnickou tvorbou považovat často za verše.

Rytmus představuje v pranostikách doplňkový výrazový prostředek. V jednotlivých jazycích je rytmická struktura závislá na jejich fonetickém systému. Čeština stejně jako němčina mají přízvučnou vždy první slabiku, v ruštině je přízvuk pohyblivý, může tedy být ve slově na jakékoli slabice v pořadí. Z toho vyplývá i rytmická realizace konkrétních pranostik.

Německé pranostiky rým a rytmus využívají ve srovnání s češtinou a ruštinou v daleko hojnější míře. Rýmované jsou téměř všechny pranostiky, nerýmovaných je jen velmi malé množství, přičemž se jedná pouze o některé pranostiky vyjádřené větou jednoduchou oznamovací (*Der Hafer ist der Doktor fürs Land.*).

Z hlediska rytmu převažuje trochejský rytmus (dvojlabičná stopa, kde první slabika je přízvučná a druhá nepřízvučná – U), avšak objevují se v menší míře i další: daktyl (tříslabičná sestupná stopa s jednou přízvučnou a dvěma nepřízvučnými slabikami – U U), jamb (dvojlabičná stopa s nepřízvučnou a přízvučnou slabikou U –) i amfibrach (tříslabičná stopa s nepřízvučnou, přízvučnou a nepřízvučnou slabikou U – U). Posledních dvou jmenovaných je v němčině docíleno, podobně jako

v češtině, předsazením krátkých nepřízvučných jednoslabičných slov, zejména předložek, nebo pomocí nepřízvučných předpon sloves nebo podstatných jmen. Z hlediska fonetické struktury němčiny (i češtiny) není realizovatelný pouze anapest (vzestupná třislabičná stopa se dvěma nepřízvučnými a jednou přízvučnou slabikou U U –). Při určování rytmu v němčině je třeba mít na paměti někdy až absolutní redukci nepřízvučného *e*, především v koncovkách.

Kommt Sankt Vinzenz tief im Schnee, bringt das Jahr viel Heu und Klee. (22.1.)
trochej

–U –U –U – / –U –U –U –

Anna warm und trocken, macht den Bauer frohlocken.

trochej

–U –U –U / –U –U –U

Hält der Oktober das Laub, wirbelt zu Weihnachten Staub.

daktyl

–UU –UU – / –UU –UU –

Viel Nebel im Februar, viel Regen das ganze Jahr.

amfibrach

U–U U–U U / U–U U–U U

Im Juli muss vor Hitze braten, was im September soll geraten.

jamb

U– U– U– U– / UU U– U– U–

České pranostiky využívají rým v daleko menší míře než německé, pravidelný rytmus lze najít spíše výjimečně a jedná se téměř výhradně o rytmus trochejský.

Chladný květen, červen vlažný - je pro sýpky, sudy blažný.

trochej

–U –U –U –U / –U –U –U –U

Ráno šedé, večer čistý, pěkných časů posel jistý.

trochej

–U –U –U –U / –U –U –U –U

Na svatého Priska pod saněmi píská.

amfibrach

U–U U–U / U–U U–U

V ruských pranostikách jsou rým a rytmus zastoupeny ještě menší četností než v českém jazyce. V ruštině je pro pranostiky daleko významnější jejich typická větná struktura, rým a rytmus lze považovat za spíše doplňkový výrazový prostředek. Vzhledem k charakteru ruštiny jsou nejčastěji užívanými rytmy jamb a amfibrach.

Пришла Василиса – со льнами торопися! (16.9.)

jamb

U– U–UU / U– UU U– U

Пока снег бока не промочит, медведь из берлоги не вскочит.

amfibrach

U–U U–U U–U / U–U U–U U–U

С крыши свисают сосульки, с елок слетают чешуйки. (4.2.)

daktyl

–UU –UU –U / –UU –UU –U

Коли в мае дождь – будет рожь.

trochej

–U –U – / –U –

Z předchozího tedy vyplývá, že rým a rytmus hrají nejvýznamnější úlohu v německých pranostikách, v ruských a českých představují spíše vedlejší, sekundární výrazový prostředek. V pranostikách se objevuje vzhledem k jejich krátkému vyjádření pouze rým sdružený, paleta druhů rytmů je širší. V češtině a němčině převládají rytmy

s první přízvučnou slabikou, v ruštině s první nepřízvučnou. Tento fakt lze zdůvodnit postavením slovního přízvuku v jednotlivých jazycích.

4.2.3 Básnické prostředky v pranostikách

Lidové pranostiky, jak již bylo uvedeno výše, využívají poetického rýmu nebo rytmu, proto je zcela přirozené, že využívají i dalších básnických prostředků. Nejčastěji se jedná o personifikaci, metaforu nebo poetismy, které ještě intenzivněji zvýrazňují apelativní potenciál pranostik.

- **Personifikace**

Červenec zatopí, až obilí na poli praská.

Co červenec nedopeče, to již srpnu neuteče.

Srpen otavy kosí a mandele vozí.

Was die Hundstage giessen, muss die Traube büssen.

Bläst der April mit beiden Backen, ist genug zu jäten und hacken.

Was der Sommer nicht kocht, wird der Herbst nicht braten.

Метель дорогу переметает на полузимницу - красному солнцу выметет путь

Август-ленорост припасает холст..

Вербы зимою ревут – на метель.

- **Metafora**

Červenec – horka blíženeč.

Okolo svaté Markéty, bývají bouřky jako nasety.

Fabian im Nebelhut, tut den Bäumen gar nicht gut.

Petrus schwimmt im Schiff daher und dahin.

Чибис прилетел – на хвосте воду принес.

Апрельский скворец – весны гонец.

Как медь желты облака – к дождю.

- **Poetismy**

Jestli na den Zvěstování Panny Marie ráno před slunce východem a přede dnem světlí oblačové jsou, takže hvězdy spatřiti se mohou, bude rok příjemný a úrodný.

Матушка весна всем красна!

На Афиногена лето перешагнуло знойный возраст.

4.2.4 Rozkazovací způsob

České, ruské i německé pranostiky jsou velmi často formulovány se slovesem v rozkazovacím způsobu. Lidové pranostiky sloužily jako návod, varování či doporučení, co kdy a jakým způsobem v zemědělství dělat. Na dodržování nejrůznějších agrotechnických lhůt závisela úspěšnost zemědělské činnosti a následně tedy blahobyt celé rodiny, proto rozkazovací struktura pranostik vyplývá z nezbytné nutnosti dbát těchto poznatků prověřených dlouholetým sledováním.

Vysévej žito v suchém období, jen tak se ti urodí. Když seješ jař, oddechni si, kam chceš se ohlédní, seješ-li ozim, i kdyby ti vítr klobouk z hlavy strhl, ani ho nezvedej, pospěš si!

Měj dobytek v pořádku, budeš mít pole jako zahrádku.

Svatý Vendelín je tady, pastevci paste všady!

На Агафену высеи репку – уродится крепко.

Не бойся зимы - бойся озимка.

На весну надейся, а траву запасай.

An St. Kilian säe Wicken und Rüben an.

Vor Michael säe mit halber Hand – dann aber streu mit ganzer Hand!

Schneid das Kraut, bevor es Juda klaut.

Z analýzy formálních znaků českých, ruských a německých pranostik vyplývá, že ve všech třech jazycích je možné vysledovat základní charakteristické znaky pranostik jako útvarů ústní lidové slovesnosti. Pro pranostiky typická rýmovaná

struktura, často doplněná i pravidelným rytmem je nejvíce využívána v německém jazyce, kde je u pranostik s dvoudílnou kompozicí uplatňována dokonce téměř stoprocentně. České a ruské pranostiky ji využívají přibližně z poloviny.

Výše zmíněnou dvojdílnou, někdy pouze obsahově, kompozicí je tvořena většina pranostik. Formou různých typů souvětí je vyjadřována významová podmínka, která je hlavní komponentou těchto útvarů lidové slovesnosti. Podmínková struktura je ve všech třech jazycích bezesporu nejčastější, nikoli avšak jediná. Pranostiky jsou vyjadřovány různými typy souřadných či podřadných souvětí.

V pranostikách ve všech třech jazycích jsou v podobném rozsahu využívány i další výrazové prostředky, jako je užití sloves v rozkazovacím způsobu, personifikace, metafora nebo slov zastaralých.

4.3 Shrnutí

Pro efektivní začlenění lidových pranostik do výuky cizího jazyka je nezbytné znát jejich obsahové znaky i formální strukturu. V naší analýze byly porovnávány české, ruské a německé pranostiky z různých hledisek.

Vzhledem k velké variabilitě obsahů pranostik byly k detailní analýze vybrány pouze pranostiky meteorologické a časoměrné kvůli své aktuálnosti a blízkosti pro současného žáka a byly prozkoumány pranostiky spojené s nejvýznamnějšími svátky církevního kalendáře, protože odrážejí historii a hodnotové základy všech tří kultur. Analýzou a následnou komparací bylo zjištěno, že mnohé pranostiky se shodují nebo jsou velmi podobné, rozdíly jsou způsobovány spíše geografickou a klimatickou diferencí území nebo sférou vlivu jednotlivých typů křesťanství. Obecně lze ale tvrdit, že pranostiky vyjadřují platné zákonitosti, které byly respektovány ve všech třech kulturách. Analogičnosti i naopak rozdílů obsahových rysů pranostik v jednotlivých jazycích lze vhodně využívat i ve výuce cizího jazyka.

Při aplikaci lidových pranostik do cizojazyčné výuky rozhodně nelze opomíjet ani jejich formální stránku, a to ze dvou důvodů. Jednak musí být žákům předkládán takový jazykový materiál, který je přiměřený nejen obsahově, ale i formálně, což má lingvodidaktické důsledky, jednak i formální stránka pranostik přináší řadu shodných

rysů, ale i specifík pro jednotlivá jazyková společenství, která mohou být pro žáka zajímavá a podnětná.

Naše analýza poskytuje konkrétní látku, která je pak dále použita pro tvorbu praktických úkolů pro cizojazyčnou výuku. Poukazuje na vzájemné vztahy mezi jednotlivými jazyky i mezi jazykem a kulturou v obecnější rovině, na které je potřeba v cizojazyčné výuce implicitně i explicitně upozorňovat. Analýza také odhaluje mnohá kulturně-historická a přírodopisná fakta, která se mohou stát vodítkem pro realizaci mezipředmětových vztahů.

Ale dříve než přistoupíme ke konkrétním návrhům implementace lidových pranostik do cizojazyčné výuky, je třeba analyzovat stav současných učebnic v tomto ohledu.

5 Analýza učebnic

Význam a místo kulturologických aspektů ve výuce cizích jazyků byly vysvětleny a zdůrazněny již v teoretické části. Jakým způsobem jsou však kulturologická hlediska reálně uplatňována v cizojazyčných učebnicích, si přiblížíme v této části práce. Zaměříme se také konkrétně na zjištění, zda jsou vůbec lidové pranostiky v učebnicích zohledněny.

Pokud budeme vycházet ze Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, který je pro výuku cizích jazyků klíčovým dokumentem platným pro všechny členské země Rady Evropy, měla by kulturologická hlediska tvořit neoddělitelnou součást cizojazyčné výuky, protože tento přístup vede k utváření sociokulturní kompetence jako součásti komunikativní kompetence, která představuje hlavní cíl moderní cizojazyčné výuky. Rámec hovoří rovněž o významu začlenění výrazů lidové tvořivosti, mj. pranostik, do výuky cizího jazyka. Jak jsou však tyto obecné požadavky Rámce naplňovány v konkrétních učebnicích, si ukážeme v této kapitole.

Kulturologický materiál, který je učebnicemi cizích jazyků nabízen, můžeme rozdělit do čtyř základních skupin, jejichž zastoupení bylo u jednotlivých souborů sledováno:

1. Informace o cílové zemi jako státu, geografické, historické, ekonomické nebo politické údaje; jednotlivá města; významné osobnosti nejrůznějších sfér působnosti (spisovatelé, umělci, sportovci, vědci).

2. Informace o životě v dané zemi – národní tradice a svátky, systém vzdělávání, stravovací zvyklosti, bydlení, odívání, média, kino, divadlo...

3. Úzus společenského chování a komunikace – kdy lze co jak říci, co se má dělat a co není zvykem v porovnání s vlastní kulturou, například oslovení, chování v obchodě, při stolování, ve škole, při oslavě, na návštěvě, jaké dárky je vhodné nosit...

4. Výrazy lidové tvořivosti - písničky, básničky, říkanky, přísloví nebo pranostiky.

V analýze byl rovněž zkoumán způsob začlenění kulturologických odkazů do konkrétních textů a cvičení, zřetel k mateřské kultuře či uplatnění českých reálií.

Pro analýzu byly vybrány čtyři učební soubory pro výuku ruštiny i pro výuku němčiny.

5.1 Učebnice ruštiny jako cizího jazyka

Pro analýzu učebnic ruštiny byly vybrány dva učební soubory vzniklé v českém prostředí *Радуга по-новому 1-4* a *Поехали 1-5* a dva soubory ruské provenience *Приглашение в Россию 1-2* a *Дорога в Россию 1-3*. České učební soubory byly vybrány především na základě četnosti jejich využívání při výuce na středních a základních školách v ČR, kde jasně dominují. Učebnice vzniklé v Ruské federaci byly vybrány zejména kvůli jejich relativní dostupnosti i na českém trhu, lze tedy předpokládat, že mohou být využívány i v českém prostředí. Dalším důležitým hlediskem pro výběr byla cílová skupina žáků, jedná se o soubory určené pro žáky s nulovou výchozí znalostí ruštiny, přičemž soubory vedou k dosažení úrovně B1 dle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky.

Učební soubory *Поехали* a *Радуга по-новому* vznikly v českém prostředí, jsou tedy primárně určeny k výuce ruštiny v české škole (ZŠ a SŠ), velmi silně akcentují zřetel k mateřštině, což se projevuje i v celkové koncepci učebnice, a tedy i v práci s kulturologickým materiálem. *Дорога в Россию* a *Приглашение в Россию* jsou určeny žákům z celého světa pro osvojování ruského jazyka v různých vzdělávacích institucích. Vzhledem k tomu, že neexistuje konkrétní cílová kulturní skupina žáků, nemůže být zřetel k mateřštině plně realizován.

Na základě analýzy těchto učebních souborů bylo zjištěno, že všechny odpovídají současným požadavkům moderní cizojazyčné výuky, všechny jsou zaměřeny především na rozvoj všech složek komunikativní kompetence, tedy je důraz kladen na utváření nejen jazykových dovedností a jejich pragmatického užití, ale i na rozvoj sociokulturní nebo u *Поехали* a *Радуга по-новому* dokonce interkulturní kompetence. U učebnic vzniklých v Rusku je směřování k interkulturní kompetenci realizováno omezeně pouze prostřednictvím návodných otázek směřujících k vlastní kultuře žáka. České učebnice vedou k interkulturní kompetenci přímo explicitně vyjádřeným srovnáváním nebo prostřednictvím ilustračních obrázků. Veškerý materiál však primárně slouží k rozvoji dovednosti adekvátní komunikace v daném cizojazyčném prostředí zejména v ústní podobě jazyka.

Kulturologický materiál je nabízen buď přímo v učebnicích pro žáky, nebo jsou uvedeny doplňkové materiály s kulturologickým obsahem v metodické příručce.

V pracovních sešitech je spíše výjimečně, ve většině případů pouze ve formě opakování materiálu z učebnice. V učebnicích *Поехали* a *Приглашение в Россию* mají cvičení tohoto charakteru i speciální označení. *Приглашение в Россию* na začátku každé lekce uvádí v oddílu *Россия : страна и люди* sociokulturní látku, se kterou se v dané lekci žáci mají seznámit.

Reálie se objevují buď samostatně a právě ony jsou hlavním cílem cvičení, často ve spojitosti s nácvikem čtení s porozuměním, vytvářením osnovy textu, převyprávěním nebo jako podnět pro další diskusi, zřídka s vyústěním do písemné formy, nebo v rámci čistě gramatických cvičení, kde jsou uváděny v příkladech. Záleží jen na učiteli, jak s těmito poznatky bude pracovat, zda sociokulturní odkazy nechá pouze jako obsah vět nebo zda je využije k další analýze a komentáři.

Obrazový kulturologický materiál je prezentován buď pouze jako ilustrace k textům, nebo má svou vlastní specifickou funkci, zejména slouží nácviku gramatických jevů nebo jako návodný prostředek pro rozvoj dovednosti mluvení, popisu nebo vyjadřování vztahů, vlastních myšlenek a názorů.

V analyzovaných učebních souborech můžeme v různém zastoupení najít všechny čtyři výše uvedené kategorie kulturologického materiálu. Nejčastěji učebnice nabízejí kulturní, historické a geografické údaje o Ruské federaci, Moskvě a Sankt-Petěrburgu, dále pak o životním stylu v Rusku. České učebnice nabízejí i velké množství výrazů lidové tvořivosti, které slouží nejen jako motivační prostředek, ale i nácviku výslovnosti a čtení. V ruských učebnicích jsou uvedeny převážně jen písničky, které slouží pouze jako doplňkový materiál bez významnějšího funkčního využití. Učebnice *Поехали* nabízí i práci s lidovými pranostikami, v ostatních souborech se bohužel neobjevují. Úzus společenského chování a komunikace je zohledněn v souborech *Поехали*, *Радуга по-новому* a *Приглашение в Россию*, avšak ve velmi rozdílné míře a formě, v tomto ohledu jsou české učebnice daleko před učebnicí ruské provenience. Soubor *Дорога в Россию* bohužel toto nezprostředkovává.

Dále si přiblížíme charakteristiky jednotlivých souborů.

5.1.1 Učební soubor *Поехали*

Učební soubor *Поехали* vede žáky nejlépe ke komplexnímu chápání ruského kulturně-jazykového společenství a nabízí nejširší škálu možností pro formování

sociokulturní i interkulturní kompetence žáků, pro reflexi ruské i české kultury. Vede k samostatnému uvědomování si jejich shod i rozdílů jak explicitní formou, tak i implicitně výběrem vhodného materiálu, který je v učebnici nabízen.

Поехали se velmi intenzivně a systematicky věnuje kulturologickým aspektům cizojazyčné výuky, vede žáky již od počátečního osvojování ruštiny k utváření sociokulturní kompetence a vhodnými návodnými otázkami či příklady pro komparaci s vlastní kulturní zkušeností směřuje žáky rovněž k interkulturní kompetenci, která je založena na srovnávání vlastních a cizích společensko-kulturních jevů.

Sociokulturní odkazy nejrozmanitějšího charakteru lze nalézt prakticky ve všech lekcích. Je striktně dodržována zásada přiměřenosti, tudíž i v tomto ohledu jsou sociokulturní jevy prezentovány vhodným způsobem vzhledem k věku a jazykové úrovni žáků. Rovněž je možné vysledovat vzestupnou intenzitu frekvence kulturologických informací v závislosti na hlubším osvojení jazyka.

Nejvíce kulturologických odkazů nabízí učebnice pro žáky, ale spousta dalších doplňkových námětů přináší i metodická příručka nebo pracovní sešit. V učebnici mají kulturologické odkazy i vlastní speciální označení. V počáteční fázi osvojování ruštiny jsou kulturologické poznatky nabízeny v učebnici v mateřštině, od 4. dílu již pouze v ruštině. V metodické příručce jsou uvedeny doplňující kulturologické texty převážně v ruštině již od počátku.

Učebnice nabízí v závislosti na cílové skupině žáků (ZŠ) mnoho písniček, básniček, říkanek a pohádek, které slouží jako motivační prostředek pro vzbuzení zájmu o ruský jazyk a ruskou kulturu, avšak zároveň jsou využitelné pro nácvik výslovnosti nebo čtení. Dalším velmi hojně zastoupeným materiálem jsou informace o Rusku, geografii i společnosti, o Moskvě, Sankt-Petěrburgu i Praze, významných osobnostech či událostech. Velký důraz je rovněž kladen na společenský úzus v chování a komunikaci Rusů, který je následně srovnáván s vlastním. *Поехали* jako jediná učebnice nabízí i práci s lidovými pranostikami.

Na základě analýzy lze konstatovat, že tento učební soubor plně odpovídá požadavkům pro utváření sociokulturní kompetence jako součásti kompetence komunikativní a nabízí mnoho podnětů pro práci s kulturologickým materiálem především v duchu činnostně orientované individualizované výuky.

5.1.2 Učební soubor *Радуга по-новому*

Učební soubor *Радуга по-новому* rovněž odpovídá všem požadavkům moderní učebnice cizího jazyka i v ohledu kulturologickém, vede k utváření komunikativní kompetence, jejíž součástí jsou i hlediska sociokulturní a interkulturní, která jsou v učebnici postupně stále častěji nabízena.

Od prvního dílu učebnice můžeme najít nejrůznější informace o významných ruských osobnostech, zejména spisovatelích, což vychází z celkové koncepce učebního souboru, který klade velký důraz na rozvoj čtení s porozuměním. Dále jsou předkládány informace o Rusku a ruských městech a životě v Rusku, přičemž jsou žáci systematicky vedeni k porovnávání s českým kulturně-historickým kontextem. *Радуга по-новому* nabízí také výrazy lidové tvořivosti, které slouží především pro nácvik fonetických jevů. Kulturologická látka je v učebnici prezentována zejména v doplňkových textech, v některých případech i jako obsahová složka gramatických cvičení. Obrázky jsou ve většině případů pouze v ilustrativní funkci. Učebnice zprostředkovává i společenský a komunikační úzus Rusů, přičemž jsou tyto komunikační a interakční zvyklosti postupně uváděny s narůstající frekvencí.

Velmi významnou součástí učebního souboru je Příručka pro učitele, která nabízí velké množství doplňkového kulturologického materiálu, ke každé lekci od prvního dílu je v Příručce oddíl Reálie, jedná se především o texty, jejichž zpracování ale záleží na učiteli. Zpočátku jsou texty předkládány v českém jazyce, později se přechází v závislosti na rozvoji řečových dovedností výhradně k ruštině.

5.1.3 Učební soubor *Приглашение в Россию*

V tomto učebním souboru lze najít řadu podnětů, jejichž prostřednictvím je možné utvářet sociokulturní kompetenci, avšak *Приглашение в Россию* je koncipována pro žáky z celého světa, a není tedy nijak přizpůsobena jakékoli cílové kulturní skupině, vztahy k mateřskému jazyku a kultuře jsou tedy realizovány pouze prostřednictvím návodných otázek směřujících k mateřské kultuře žáka.

Sociokulturní odkazy lze najít v každé lekci v různé podobě a v různém rozsahu. Týkají se především informací o významných ruských osobnostech (nejhojněji historických – spisovatelé, umělci, vědci..., ale i současných – zejména sportovci), o ruských památkách, nejčastěji Moskvě, méně často Sankt-Petěrburgu, ostatní města

jsou zmiňována pouze výjimečně, o každodenním životě v Ruské federaci (vzdělávání, sport, média, svátky a tradice...). Učebnice pracuje rovněž s geografickými údaji a mapou, s níž je práce postupně rozvíjena od nejjednodušších ke složitějším úkolům. *Приглашение в Россию* prezentuje i jazykově-komunikační úzus, avšak pouze ve velmi omezeném množství, což zřejmě vyplývá z faktu, že je učebnice určena pro studenty různých národností a nelze kontrastivně zdůraznit rozdíly v úzu chování Rusů s chováním ve vlastní kultuře. Více odkazů o tom, co je pro ruského člověka běžné, by bylo žádoucí, protože ovládnutí jazyka nespočívá pouze v úrovni osvojení jazykových prostředků, ale zejména v ovládnutí pragmatických a sociokulturních strategií daného národa.

V učebnici lze nalézt různé typy úkolů a zadání se sociokulturním podtextem k reprodukci nebo produkci textů, často jsou stejné obrázky i zadání opakovány a dále rozvíjeny o další, složitější a komplexnější. Velmi často je kulturologický materiál také obsahem čistě gramatických cvičení.

Úkoly vedoucí k utváření sociokulturní kompetence jsou obsaženy převážně v učebnici pro žáky, pracovní sešit je nabízí pouze zřídka. Na začátku každé lekce v učebnici je úvodní strana, co se bude v lekci probírat. Jednou z částí této stránky tvoří oddíl *Россия: страна и люди*, který má i vlastní piktogram, který se v lekci objevuje i dále u všech takto zaměřených cvičení a odkazů.

5.1.4 Učební soubor *Дорога в Россию*

Učební soubor *Дорога в Россию* vznikl v Rusku pro široké spektrum žáků z celého světa, není tedy nijak zacílen na konkrétní kulturní skupinu, z čehož vyplývá celkové pojetí i způsob prezentace kulturologických odkazů.

Дорога в Россию pracuje s kulturologickým materiálem prakticky od samého počátku osvojování jazyka, ve všech lekcích se v textech objevují reálie, které může učitel komentovat či vysvětlovat a pracovat s nimi dále. Studenti se o ruské realitě dovídají spíše skrytě na základě ilustrativního materiálu či zmínek při prezentaci nové gramatické látky nebo v gramaticky zaměřených cvičeních. Úkoly jsou doplňovány obrázky, které jsou buď pouze jako ilustrace, nebo slouží nácvičku jazykových prostředků. Ve druhém dílu souboru je předkládáno nejvíce kulturologického materiálu jak v gramatických cvičeních, tak je nabízeno velké množství textů o ruských městech,

památkách nebo osobnostech, nejčastějšími úkoly jsou otázky k textu, vypracování nebo úprava osnovy textu, převyprávění hlavních myšlenek a povídání o reáliích vlastní země. V obou částech třetího dílu jsou reálie prezentovány převážně v dlouhých monologických textech zejména o významných osobnostech a památkách.

V učebnici se však objevuje velmi omezené množství materiálu ilustrujícího každodenní život v Rusku, není prezentován společenský a komunikační úzus ruské společnosti a tudíž i srovnání s komunikačními modely mateřštiny není v učebnici realizováno. Obecně lze tvrdit, že učebnice sice kulturologicky nasycený materiál poskytuje, ale nelze říci, že by autoři systematicky vedli žáky k sociokulturní a následně i interkulturní kompetenci, zejména z hlediska běžného každodenního komunikačního procesu.

5.2 Učebnice němčiny jako cizího jazyka

Pro analýzu učebnic němčiny byly vybrány dva učební soubory vzniklé v německém prostředí *Ping Pong neu 1-3* a *Schritte international 1-6* a dva soubory se smíšeným kolektivem autorů rodilých mluvčích a Čechů *Sprechen Sie Deutsch? 1-3* a *Themen aktuell 1-3*. Nabídka učebních souborů pro výuku němčiny je na českém trhu daleko širší než u ruštiny a také využívání jednotlivých souborů na základních a středních školách je u němčiny velmi variabilní. Hlavním kritériem výběru tedy byla zejména výchozí a cílová úroveň dovedností. Všechny soubory vychází z nulové znalosti němčiny a vedou k osvojení jazyka na úrovni B1 dle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky.

Analýzou učebních souborů bylo zjištěno, že všechny jsou zaměřeny na rozvoj komunikačních dovedností. Ne vždy však lze hovořit o komplexní komunikativní kompetenci, všechny soubory rozvíjí složku jazykovou, ale často opomíjejí složku pragmatickou a sociolingvistickou, interkulturní hlediska jsou akcentována jen velmi zřídka, a pouze formou návodných otázek ve vztahu k mateřské kultuře. U souborů s německo-českým kolektivem by se dalo očekávat její zohledňování a směřování k interkulturnímu srovnávání, avšak tato hypotéza nebyla u analyzovaných učebních souborů potvrzena, ani tyto soubory k efektivnímu rozvoji interkulturní kompetence nepřispívají.

Kulturologický materiál je nabízen v učebnicích pro žáky nebo v pracovním sešitě v různém poměru. Metodické příručky pro učitele k těmto souborům k dispozici bohužel nejsou. V žádné učebnici pro žáky se neobjevuje samostatný oddíl nebo speciální označení pro reálie, pouze v české verzi pracovního sešitu *Themen aktuell* je samostatný oddíl Reálie ke každé lekci.

Reálie jsou v učebnicích předkládány zejména formou textů určených ke čtení nebo poslechu s porozuměním nebo jako obsah gramatických cvičení. Ačkoli texty či cvičení kulturologickou látku přinášejí, pro směřování k sociokulturní či interkulturní kompetenci vyžadují další zpracování a přizpůsobení učitelem. Doplnkem bývá obrazový materiál, který je většinou pouze ilustrativního charakteru.

Obsahem textů jsou především faktické údaje o německy mluvících zemích, o jednotlivých městech, významných osobnostech, dále je také prezentován životní styl v německy mluvících zemích (vzdělávání, stravování, cestování, bydlení, svátky a tradice). Výrazy lidové tvořivosti jsou v učebnicích němčiny nabízeny výjimečně, a to platí i pro učebnici *Ping Pong neu*, která je určena pro žáky základní školy. Práci s lidovými pranostikami přináší pouze 3. díl učebnice *Sprechen Sie Deutsch?* Rovněž společenský a komunikační úzus jednotlivých německy mluvících zemí je nabízen velmi sporadicky a nesystematicky.

Sledované učební soubory sice kulturologický materiál nabízejí, ale poměrně nesystematicky a často bez funkčního kontextu. Formování sociokulturní kompetence je sice možné, ale pouze za předpokladu vhodného zpracování nabízené látky učitelem. Podnětů k interkulturnímu srovnávání předkládají tyto soubory, s výjimkou pracovního sešitu *Themen aktuell*, jen velmi málo.

5.2.1 Učební soubor *Ping Pong neu*

Učební soubor *Ping Pong neu* vznikl v Německu pro výuku němčiny jako cizího jazyka v jakékoli zemi, proto zřetel k mateřskému jazyku a kultuře žáků není vůbec zohledněn, což se promítá i do práce s kulturologickým materiálem.

Sociokulturní kompetence je rozvíjena ve velmi omezené míře pouze na základě ilustrativních obrázků, které však nejsou okomentovány a v podstatě záleží pouze na učiteli, jak k obrázkům přistoupí a využije je pro utváření sociokulturní kompetence. V některých lekcích se objevují texty o německy mluvících zemích (všechny země jsou

zmiňovány ve srovnatelné četnosti) nebo o životě v německy mluvících zemích. Kulturologické odkazy jsou ve většině případů pouze ve formě obsahu gramatických cvičení nebo textů pro čtení s porozuměním.

Zcela chybí prezentace výrazů lidové tvořivosti, které by se u učebnice určené žákům základní školy daly předpokládat. Společenský a komunikační úzus rovněž není vůbec předkládán, což v důsledku brání osvojení plnohodnotného ovládnutí německého jazyka.

Sociokulturní kompetence je tedy rozvíjena ve velmi omezené míře a navíc nesystematicky, interkulturní kompetence vůbec, učebnice nevede k reflexi ani jazyka, ani kultury, cizí ani vlastní.

5.2.2 Učební soubor *Schritte international*

Tento učební soubor je rovněž určen pro široké spektrum žáků nejrůznějších národností, proto i interkulturní srovnávání je nabízeno pouze omezeně a do značné míry závisí na jeho prezentaci a zpracování jednotlivými učiteli

Ačkoli v učebnici *Schritte international* není žádný speciální oddíl nebo speciální označení pro reálie, můžeme najít v průměru v každé druhé lekci nějaké kulturologické odkazy různého obsahu, různé formy a různého rozsahu. Látka je ve většině případů integrována do gramatických cvičení nebo do textů pro rozvoj čtení s porozuměním, které jsou doplněny ilustrativním obrazovým materiálem.

Z hlediska obsahu se jedná především o prezentaci faktů o německy mluvících zemích a jednotlivých městech, zejména jejich hlavních městech, nebo o životě v německy mluvících zemích (kulturní život, cestování, média, vzdělávání, stravování, svátky a tradice...), přičemž v rámci potextových cvičení jsou žáci u některých textů vedeni k zamyšlení a vyjádření shod či rozdílů se situací ve své vlastní zemi.

Výrazy lidové tvořivosti bohužel ani v tomto souboru nabízeny nejsou. Společenskému a komunikačnímu úzu je věnována jedna lekce v 1. dílu, která poukazuje na to, co se říká ve které situaci. V ostatních lekcích a dílech je však úzus zmiňován pouze výjimečně.

Celkově lze shrnout, že tento učební soubor nabízí náměty, jejichž prostřednictvím je možné sociokulturní kompetenci utvářet, avšak bez adekvátní didaktizace učitelem předkládané zpracování kulturologického materiálu není

dostačující a efektivní. K interkulturní kompetenci vedou pouze návodné otázky, které však nejsou v dostatečném množství, ani v systematickém uspořádání, ačkoli by to v tak rozsáhlém, šestidílném souboru bylo snadno realizovatelné, bylo by možné k mnohým textům interkulturní odkazy a úkoly doplnit a cyklicky v jednotlivých dílech rozvíjet.

5.2.3 Učební soubor *Themen aktuell*

Themen aktuell je soubor německé provenience, k němuž však byl dopracován pracovní sešit pro české žáky, který kromě překladu slovní zásoby, českého přehledu probírané gramatiky a gramatických cvičení předkládá i samostatný oddíl Reálie, který je psán v českém jazyce a je významný pro interkulturní kompetenci žáků, avšak mnohdy jsou fakta uváděná v tomto oddíle značně generalizována a mohou vést ke zkreslení situace, nedostatkem je i jejich odtrženost od kontextu, byla by vhodnější integrace těchto poznatků do textů či cvičení v pracovním sešitě.

Soubor *Themen aktuell* je zaměřen velmi komunikativně na komplexní rozvoj komunikativní kompetence, čemuž odpovídá i prezentace sociokulturních odkazů. Učebnice pro žáky, která byla vytvořena rodilými mluvčími, nabízí kulturologický materiál hned v několika podobách, jednak explicitně zpracovává informace o německy mluvících zemích (geografie zemí, hlavní města, historie, především rozdělení a znovusjednocení Německa, politický systém, sociologické údaje, německá kultura a významné osobnosti) nebo vypovídá o životním stylu v Německu (stravování, doprava, nakupování, školství, bydlení...), jednak implicitně prezentuje rovněž životní styl v německy mluvících zemích, a to především výběrem textů monologických i dialogických, a také neustále seznamuje žáka se společenským a jazykovým územ – v učebnici pro žáky spíše opět výběrem a obsahem textů (téměř výhradně dialogických). Kulturologický podtext mají i mnohá gramatická cvičení, která často rozpracovávají nebo komentují předchozí kulturologické texty. Učebnice rovněž poukazuje na kulturní i jazykovou diverzitu německy mluvících zemí. Ve 2. díle je dokonce celá jedna lekce věnována multikulturní německé společnosti. Ve 3. díle je zařazena speciální lekce o běžné komunikaci, ve které jsou explicitně vyjádřeny společenské a jazykové konvence a text o společenském úzu v jednotlivých zemích. Ani v tomto souboru však nejsou prezentovány útvary lidové tvořivosti.

V pracovním sešitě je ke každé lekci připojen oddíl Reálie, který vysvětluje jednak kulturní a jazykový úzus (kdy, komu, co a jak sdělit, co je v německy mluvících zemích obvyklé, jak co funguje, co je pro obyvatele důležité, je tedy prezentován i hodnotový systém, často jsou uváděna praktická doporučení pro pobyt v německy mluvících zemích), jednak kulturně-historické souvislosti (o situaci v Berlíně, o jednotlivých městech, systému zdravotní péče, stravování, službách...). Tento oddíl je prezentován v českém jazyce. Reálie jsou i v pracovním sešitě často zakomponovány do gramatických cvičení. Jako nedostatek se jeví malá četnost úkolů na interkulturní srovnávání se situací ve vlastní kultuře a mateřském jazyce, avšak k tomu může vést učitel konkrétní didaktizací předkládaného materiálu.

Učební soubor nabízí řadu podnětů pro rozvoj sociokulturní i interkulturní kompetence, přičemž významnou úlohu sehrává česká doplněná verze pracovního sešitu, která uplatňuje zřetel k mateřskému jazyku i mateřské kultuře.

5.2.4 Učební soubor *Sprechen Sie Deutsch?*

Učební soubor *Sprechen Sie Deutsch?* byl vytvořen smíšeným kolektivem autorů primárně pro české žáky. Jedná se o soubor tradičního pojetí, což se odráží i v prezentaci kulturologické látky.

Kulturologická hlediska jsou prezentována spíše tradiční formou, ve většině případů v podobě textů (nejčastěji výchozích monologických) k poslechu a čtení s porozuměním. V těchto textech převládají informace o německy mluvících zemích, popř. jejich osobnostech, poměrně často se objevují i texty literární. Dále přináší informace o životě v německy mluvících zemích (školství, tradice, stravování, média a další). Vzhledem k tomu, že učebnice vznikla v českém prostředí, můžeme najít i reálie týkající se České republiky, výjimečně jsou úkoly zaměřeny na komparaci reálií německy mluvících zemí a České republiky. Velkým nedostatkem je úplná absence prezentace jazykového a společenského úzu jednotlivých zemí.

Výrazy lidové tvořivosti jsou nabízeny spíše výjimečně, předkládané písničky jsou většinou umělé a o kultuře nic neříkající. V několika cvičeních se objevují přísloví, v jednom cvičení dokonce i pranostiky, které mají žáci transformovat do úplných podmínkových vět a interpretovat je.

Jak už bylo uvedeno, kulturologické odkazy jsou většinou obsahem textů pro poslech a čtení s porozuměním. Někdy jsou cvičení s reáliemi koncipována pro hru, nejčastěji jako kvízy. Pokud je v dané lekci hlavní téma kulturologické, objevují se interkulturní odkazy z předchozích textů i v gramatických cvičeních.

Ačkoli *Sprechen Sie Deutsch?* mnohé kulturologické odkazy zprostředkovává, nenabízí je za účelem rozvoje komunikativních dovedností, ale pouze jako obsah textů. Nelze tedy tvrdit, že by tento soubor vedl k utvoření sociokulturní kompetence v plném rozsahu. Tudiž ani interkulturní kompetence nemůže být dosaženo, protože učebnice systematicky nevede k reflexi a srovnávání cizí a vlastní kultury.

5.3 Shrnutí

Pokud porovnáme sledované učební soubory z hlediska kulturologických odkazů, lze vysledovat shodné i rozdílné rysy. Shody jsou především ve formě zpracování. Ve všech sledovaných souborech převažuje prezentace kulturologického materiálu v podobě textů určených ke čtení nebo poslechu s porozuměním nebo jako obsahová náplň gramatických cvičení.

Z pohledu témat již můžeme vysledovat shody i značné rozdíly v analyzovaných učebních souborech pro němčinu a ruštinu. Ve všech učebnicích jasně převládají informace o cílové zemi jako státu, jejích městech a významných osobnostech, na druhém místě z hlediska četnosti stojí poznatky o životním stylu dané země (vzdělávání, bydlení, stravování, svátky, tradice apod.). Velké rozdíly naopak můžeme vysledovat v prezentaci společenského a komunikačního úzu a výrazů lidové tvořivosti.

Úzus společenského a komunikačního chování představuje jednu z nejvýznamnějších komponent komunikativní kompetence, bez těchto znalostí nelze hovořit o plnohodnotné komunikaci, která by byla adekvátní pro jednotlivé komunikační situace. Nejlépe tuto součást komunikace zprostředkovávají soubory *Поехали*, *Радуга по-новому* a pracovní sešit souboru *Themen aktuell*. V ostatních je úzus předkládán velmi sporadicky a nevede k celkovému pochopení komunikační interakce v daném jazykovém prostředí.

Také uplatnění výrazů lidové tvořivosti vykazuje značné diference. Tuto složku jazyka a kultury nabízejí téměř výhradně pouze sledované učební soubory pro ruštinu.

Učebnice němčiny je využívají jen velmi omezeně. Znovu je třeba v tomto ohledu vyzdvihnout soubory *Поехали* a *Радуга по-новому*, které tyto výrazy přinášejí nejen jako doplňkový materiál, ale především k funkčnímu využití pro rozvoj řečových dovedností. Námi sledované lidové pranostiky prezentují pouze soubory *Поехали* a *Sprechen Sie Deutsch?*, vždy jen v jedné lekci.

Obecně lze shrnout, že jednotlivé soubory velmi různým způsobem a ve velmi různém rozsahu vedou k rozvoji sociokulturní i interkulturní kompetence. Je také překvapivé, jak málo je s touto kompetencí pracováno v učebnicích němčiny, přičemž pro německou lingvistiku a lingvodidaktiku vztahy jazyka a kultury představují jedno z hlavních témat současného bádání.

6 Aplikace lidových pranostik do cizojazyčné výuky

Jak již bylo uvedeno v předchozí části práce, uplatnění lidových pranostik jako výrazů lidové tvořivosti v cizojazyčné výuce má své opodstatnění, které vychází z obecných celoevropských požadavků pro výuku cizích jazyků, vyplývajících ze Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Lidové pranostiky jsou zrcadlem kultury, v níž vznikly, a měly pro její fungování nezastupitelnou funkci, zafixovaly v sobě celospolečenskou zkušenost, která byla formována po dlouhá staletí. Pranostiky jsou proto odrazem geografických i společenských podmínek života příslušného kulturního společenství.

Pochopení kulturního kontextu cizího jazyka je jedním z klíčových principů moderního cizojazyčného vyučování, jehož hlavním úkolem je rozvoj komplexní komunikativní kompetence žáků, která zahrnuje i složku sociokulturní. Bez znalosti kulturního pozadí jazyka nelze hovořit o adekvátním plnohodnotném osvojení cizího jazyka.

Aplikací folklórního útvaru lidových pranostik ve výuce cizího jazyka můžeme vhodně přispívat k rozvoji sociokulturních znalostí a dovedností žáků. Ačkoli mají pranostiky vysoký kulturologický potenciál, je jejich užití v současných cizojazyčných učebnicích spíše výjimkou, podobně jako i jiných folklórních textů.

V cizojazyčné výuce se navíc mohou učitel i žák opírat o znalosti z mateřského jazyka. Již na prvním stupni základní školy se žáci s tímto folklórním útvarem setkávají hned v několika předmětech. V prvouce ve 2. a 3. třídě si žáci povídají o proměnách přírody během roku, o přírodním cyklu, zvířatech a rostlinách, o vztazích mezi živou a neživou přírodou, tyto poznatky jsou pak dále rozvíjeny v přírodovědě ve 4. ročníku. Také v českém jazyce jsou probírány jednotlivé literární pojmy a útvary, pranostiky se probírají i v rámci slovtvorby a slovní zásoby, přičemž elementární poznatky jsou prezentovány rovněž od 4. ročníku. Dále jsou pranostiky často uváděny jako příklady jednočlenných vět v českém jazyce. Lze tedy předpokládat, že žáci budou mít v tomto ohledu předstih z českého jazyka, znalosti je pak žádoucí aktualizovat a rozvíjet i v rámci cizího jazyka, ukázat, že i cizí jazyk disponuje stejnými nebo podobnými výrazovými prostředky a folklórními útvary.

Nelze opomíjet ani fakt, že uplatnění kulturologického materiálu ve výuce cizího jazyka má i nezastupitelný motivační charakter, může tedy vzbuzovat u žáků hlubší zájem nejen o cizí jazyk, ale i o kulturu s ním neodmyslitelně spjatou.

Následující část disertační práce předkládá konkrétní návrhy pro zapojení lidových pranostik do výuky němčině a ruštině. V uvedených cvičeních či jazykových hrách je využíváno jak jejich obsahu, tak i formálního ztvárnění. Některá cvičení jsou zaměřena na obsah, tato zadání vedou primárně k uvědomění si interkulturních vztahů, jazykové i kulturní příbuznosti, ale zároveň i některých rozdílů, které z kulturního kontextu přímo vyplývají. Tato cvičení nejen že zprostředkovávají výtvořiny cizí kultury, ale směřují žáka k uvědomění si své vlastní kulturní identity.

Dále jsou pak nabízena zadání pro nácvik vybraných gramatických jevů, avšak na základě kulturně nosného materiálu, který mohou učitelé dále doplňovat či vysvětlovat v závislosti na věku, schopnostech a zájmech žáků. Gramatická cvičení jsou koncipována spíše pro procvičování a opakování již dříve probraných jevů v nových a zajímavých kulturních souvislostech.

Cvičení jsou koncipována jako nabídka práce s kulturologickým materiálem, který může být zařazován do výuky v rámci probíraných tematických okruhů (příroda, počasí, zvířata, vztahy člověka a přírody) nebo podle určitého jazykového jevu, který je v pranostikách zastoupen, přičemž výběr provádí učitel podle charakteru a složení žákovské skupiny, podle ročního období, podle kalendářního data. Při výběru hraje také důležitou roli, zda se jedná o výuku němčiny jako prvního cizího jazyka nebo dalšího cizího jazyka a kdy byla výuka němčiny zahájena, zda ve 3. nebo 7. třídě základní školy nebo až na střední škole.

U každého cvičení je uveden cíl, cílová skupina a základní instrukce pro učitele, avšak jeho realizace vždy závisí na učiteli, jak dané cvičení přizpůsobí konkrétní skupině žáků. Zadání jsou většinou formulována v kombinaci češtiny a cizího jazyka kvůli snadnějšímu porozumění úkolu, kdy žáci ovládají jazyk pouze omezeně, ale zejména kvůli motivaci žáků, kterou je vhodnější formulovat v mateřštině, aby bylo dosaženo požadovaného motivačního efektu.

6.1 Náměty pro výuku ruštiny

Lidové pranostiky českého a ruského jazyka jsou si v mnoha ohledech velmi podobné, protože vycházejí ze stejných kulturních kořenů slovanské společnosti, která byla vždy založena jednak na křesťanské víře, jednak na zemědělském způsobu života. Tyto dva faktory zásadně lidové pranostiky ovlivňují a zároveň z nich vyplývá mnoho jejich shodných rysů. Odlišnosti mezi českými a ruskými pranostikami nejsou zásadního charakteru, pramení spíše z geografické polohy teritorií, na kterých oba národy žily a dodnes žijí, nebo z rozdílů v náboženském vyznání, římsko-katolického a pravoslavného.

Vzhledem ke genealogické příbuznosti češtiny a ruštiny můžeme tvrdit, že i formální jazykové ztvárnění pranostik a zejména jejich lexikální obsah jsou si velmi blízké, čehož můžeme vhodně využívat ve výuce cizího jazyka, například při prezentaci, systematizaci či nácvičku slovní zásoby spojené s počasím, přírodou, živočišnou říší.

Ačkoli pranostiky patří do útvarů lidové tvořivosti, které jsou strukturně i významově pro žáky všeobecně poměrně obtížné, lze tvrdit, že v případě pranostik tomu tak není. Význam lidových pranostik je ve většině případů jednoznačný, jejich naplnění lexikálními jednotkami se v mnohém v češtině a ruštině shoduje, navíc tyto jednotky patří často do skupiny slov, která jsou ve všech slovanských jazycích velmi podobná. Tato skutečnost tvoří základnu pro předpoklad, že žáci i v počáteční fázi výuky pomocí logického odhadu na základě mezijazykových analogií či prostřednictvím ilustrativních obrázků budou schopni význam ruských pranostik sami pochopit, čemuž může přispívat i vlastní zkušenost žáka s jevy, o kterých pranostiky vypovídají, zejména pokud se jedná o pranostiky krátkodobé předpovědi počasí. Pranostiky lze prezentovat prostřednictvím jazykových her, fonetických cvičení či různých lexikálně-gramatických cvičení. Možnost využití lidových pranostik jako kulturního textu již na samém počátku cizojazyčné výuky se jeví jako výjimečná.

6.1.1 Fonetická cvičení

Cíl:

Cílem cvičení A je procvičování tvrdých ruských souhlásek „ж, ш, ц“. V části B je upevňována výslovnost přízvučného a nepřízvučného „о“.

Cílová skupina: od úrovně A 2.

Instrukce pro učitele:

Fonetické rozcvičky je nutné zařazovat do všech fází cizojazyčné výuky, přičemž je vhodné, aby jejich obsahová náplň byla v kontextu s probíranými tematickými okruhy (v našem případě - příroda, počasí, ekologie a podobně). Zadání jsou formulována tak, aby první poslech byl zaměřen spíše na obsah, až v další fázi je pracováno s fonetickými jevy.

A / Žáci mají nejprve za úkol poslouchat a označit si souhlásky, které jsou v ruštině vyslovovány tvrdě. Poté opakují podle nahrávky nebo učitele správnou výslovnost, následně mohou i sami přečíst. Dále pak můžeme se žáky zopakovat, které české souhlásky jsou tvrdé a měkké v češtině a které v ruštině.

Žáci mohou sami uvést další ruská slova, ve kterých jsou tvrdé souhlásky, popřípadě mohou vymýšlet krátké věty s těmito slovy.

B / Vzhledem k slovní zásobě užití ve cvičení půjde spíše o opakovací cvičení, lze předpokládat, že se žáci již dříve s pravidlem o výslovnosti hlásky „о“ seznámili. Žáci opakují podle nahrávky nebo učitele správnou výslovnost, mohou si barevně označit jednotlivé pozice této hlásky, na nichž závisí správná výslovnost. Na závěr žáci samostatně čtou nabídnuté pranostiky.

Po obou cvičeních by měla být zhodnocena úvodní otázka, o čem pranostiky vypovídají. Je možné navázat diskusí o jejich pravdivosti.

Ты сумеешь правильно сказать русские приметы?

Určité znáš některé české lidové pranostiky. Umíš správně vyslovit i ruské pranostiky? O čem nám české i ruské pranostiky vypovídají?

A / Víš, že zvířata dokáží předpovídat počasí? Po prvním poslechu dokážeš odpovědět na otázku, co dělá kočka, když cítí, že bude horko? Při druhém poslechu se zaměř na výslovnost. Které ruské souhlásky se vyslovují vždycky tvrdě na rozdíl od češtiny? Dobře poslouchej a tvrdé souhlásky si označ. Pak zkus pranostiky říct sám/sama.

Кошка ложится клубком повыше – к морозу.

Лягушки по суше прыгают – к дождю.

Жирные зайцы – к долгой холодной зиме.

Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.

B / I slunce dokáže předpovídat počasí. Po prvním poslechu řekni, jaké počasí umí slunce předpovídat. Při druhém poslechu si všimni výslovnosti. Vyslovujeme hlásku „o“ vždy stejně? Poslouchej a pěkně opakuj výslovnost ruských pranostik. Na čem závisí výslovnost hlásky „o“?

Круг около солнца летом – к дождю, зимой – к снегу.

Утром красное солнце – к дождю, белое – к вёдру.

Венцы вокруг солнца – к дождю.

6.1.2 Pexeso obrázek – text (Мемори-игра, Парочки)

Cíl:

Seznámení žáků s ruskými ekvivalenty všeobecně známých meteorologických pranostik prostřednictvím jazykové hry, rozšíření slovní zásoby, demonstrace mezijazykových analogií, rozvoj paměti.

Cílová skupina: od úrovně A 1.

Instrukce pro učitele:

Žáci se s ruskými pranostikami seznamují prostřednictvím hry pexeso, kterou všichni velmi dobře znají. Verze hry pexeso ve formě obrázek – text může být využita i v počáteční fázi výuky, pak je však vhodné projít klíčová slova (jednotlivá zvířata a druhy počasí). Obrázky slouží jednak jako motivace, jednak jako opora pro logický odhad. Samozřejmě se nabízí i práce se slovníkem nebo na interaktivní tabuli (žáci mohou nejprve přiřazovat obrázky zvířat nebo počasí ke slovům a pak jim tyto páry obrázků a slov mohou sloužit jako pomůcka při samotné hře). Na závěr mohou žáci induktivním postupem odhalit typickou strukturu ruských pranostik.

Сыграй игру «парочки» с русскими приметами.

Hru pexeso určité znáš. Určité si ji dokážeš zahrát i s ruskými pranostikami. Najdi dvojici kartičky s textem a kartičky s obrázkem.

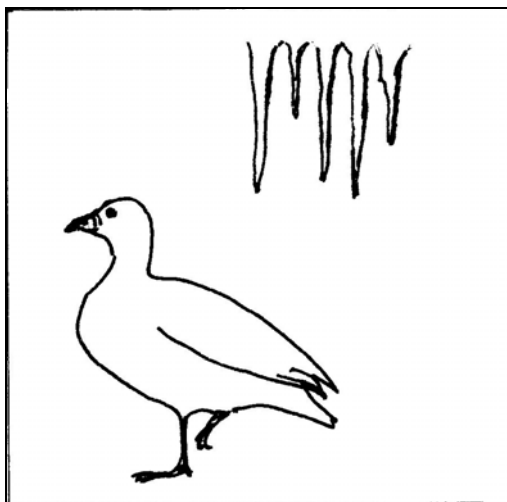
**Собаки
едят траву
– к дождю.**

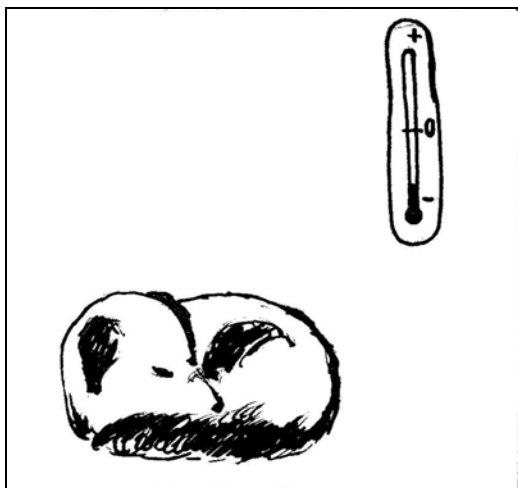
**Ласточки
летают высоко
– к вёдру.**

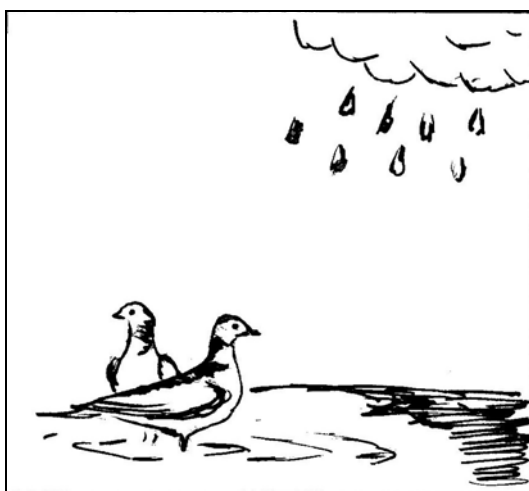
**Ласточки
летают над
водою
– к дождю.**

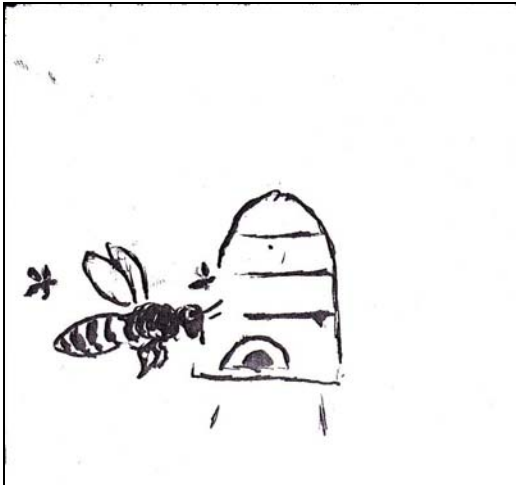
**Гусь стоит
на одной ноге -
к морозу.**

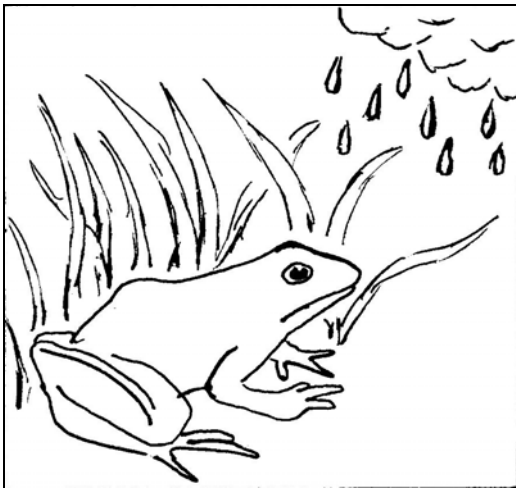
**Собака
свёртывается и
лежит
калачиком – к
холоду.**

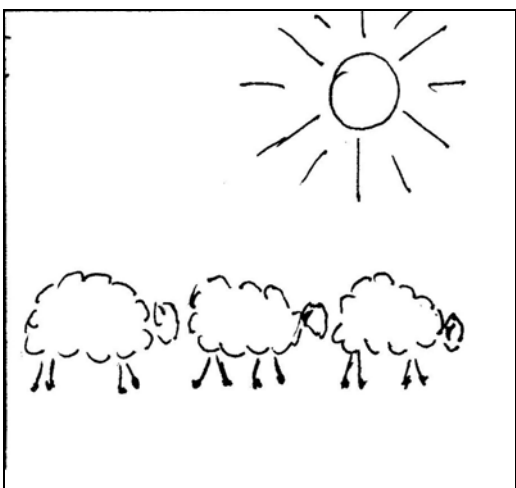
**Голуби
купаются
– к дождю.**

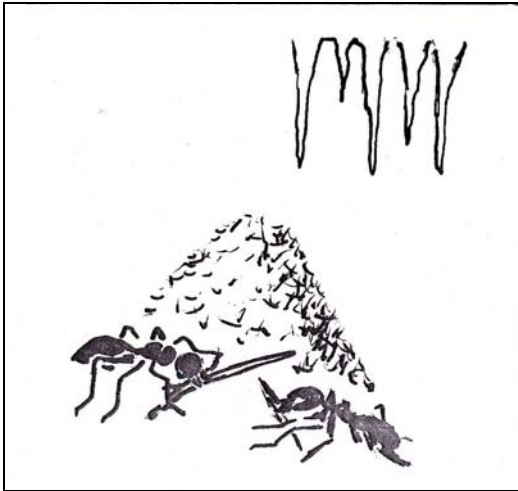
**Пчёлы быстро
летят
к своим ульям
– к дождю.**

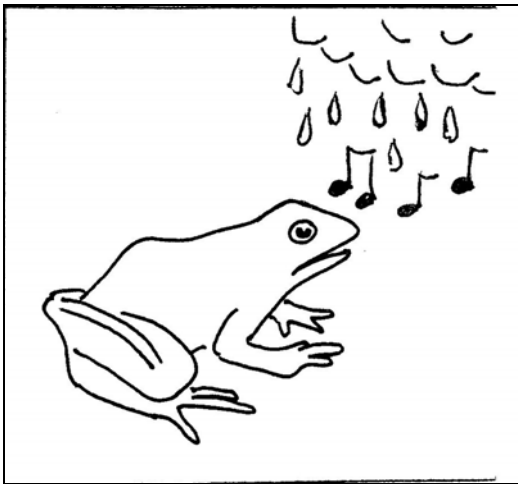
**Жаба в траву
выползла
– к дождю.**

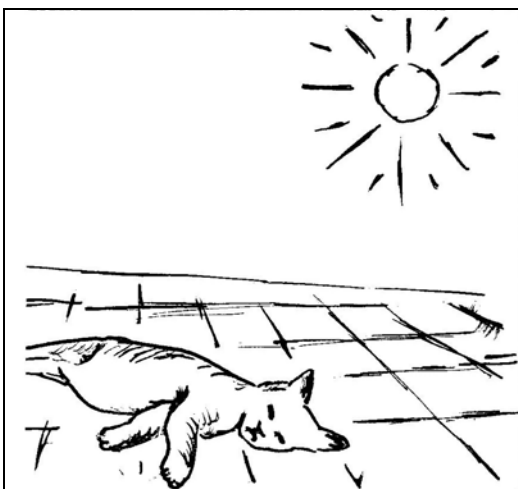
**Если с вечера
ходят по небу
кучевые
облака – к
вёдру.**

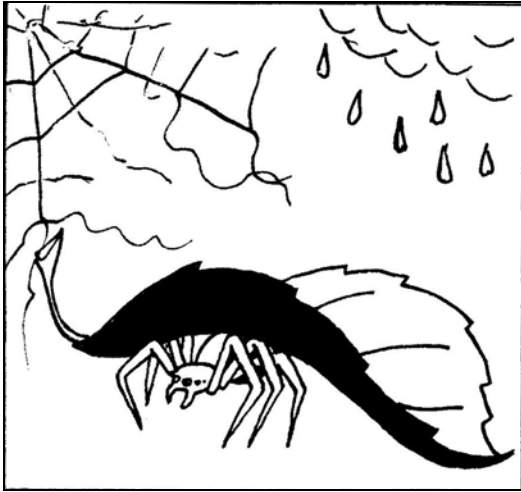
**Муравьи
расширяют
муравейник
– к холодной
зиме.**

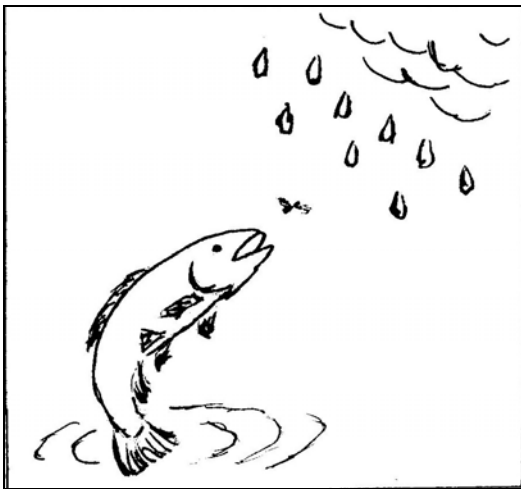
**Лягушки
квакают – к
дождю.**

**Кошка
растянулась
на полу
– к теплу.**

**Пауки рвут
свои сети
— к дождю или
грозе.**

**Рыба
выскакивает и
над водой
ловит мушек
— к дождю.**

6.1.3 Kočka a pes

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je opakování slovní zásoby tématu Počasí na motivujícím materiálu domácích mazlíčků, reflexe vlastních zkušeností s domácími mazlíčky.

Cílová skupina: Nejvhodnější skupinou by byli spíše mladší žáci na úrovni A 2, protože v pranostikách se objevuje více neznámých a složitějších slov. Obtížná slova jsou v ruském textu přímo přeložena do češtiny, pak by bylo možné užít cvičení i na úrovni A 1.

Instrukce pro učitele:

Žáci na základě své vlastní zkušenosti odhadují, jaké počasí nastane, přičemž vybírají z nabídnutých slov, která upravují do vhodného tvaru. Toto cvičení má velký motivační potenciál, protože mnoho žáků má svého domácího mazlíčka, o kterém rádi hovoří. Pravdivost těchto pranostik mohou žáci sami vypožorovat, je možné toto cvičení zadat i jako dlouhodobý úkol, při kterém by žáci měli za úkol pozorovat psa a kočku a zkusit správnou odpověď doplnit na základě vlastní zkušenosti. Tento dlouhodobý úkol by byl však vhodnější u žáků, kteří chovají zvířata venku. Dále by pak bylo možné hovořit o tom, zda je dobře, že lidé chovají zvířata i ve městech v bytech.

Je možných několik variant práce s tímto cvičením v závislosti na úrovni žáků: obtížná slovíčka přeložená přímo v textu nebo na tabuli, s nápovědou slovíček k doplnění nebo bez nápovědy, slovíčka k doplnění buď v základním tvaru s tím, že žáci musí správný tvar vytvořit, nebo již v připraveném dativním tvaru. Překlad obtížných slov přímo v textu je výhodný zejména proto, že žáci mají možnost ihned pochopit cizojazyčný text, navíc žáci, kteří pracují nebo pracovali s učebním souborem pro základní školy Pojehali, v němž je překlad v závorkách běžně používán od samého počátku, jsou na tento systém již zvyklí.

Vhodná je i práce na interaktivní tabuli, na které je velmi snadné přiřazování.

Mladší žáci by si mohli na závěr jednu pranostiku vybrat a namalovat ji, ostatní pak mohou hádat, která z nich to je.

**Ты хорошо знаешь свою собаку или кошку? – Дополни, какова будет погода!
Určitě dobře znáš svého psa a kočku. Víš ale, že dokáží předpovídat počasí?
Dovedeš odhadnout jaké? Zamysli se, pomohou ti slova v rámečku.**

тепло	дождь	непогода	метель	холод
-------	-------	----------	--------	-------

vzor: Собака залезла в воду – к **дождю**.

Собака свёртывается (stáčí se do klubíčka) – к

Собака растягивается (roztahuje se) на земле - к

Собака мало ест и много спит – к

Собаки роют (hrabou) землю - к

Собаки едят траву – к

Собаки гоняются (honí) одна за другой и играют в снегу – к

Собака зимой ест снег – к

жара	тепло	ветер	дождь	мороз
------	-------	-------	-------	-------

vzor: Кошка бегает, играет – к **теплу**.

Кошка ложится клубком куда-нибудь повыше (někam výše) - к

Кошка лежит брюхом кверху (nahoru) – к

Кошка растянулась на полу (roztahuje se na podlaze) – к

Кошка ест траву – к

Кошка крепко (tvrdě) спит – к

Кошка трётся о что-нибудь (se otírá o něco) – к

Кошка дерет лапами (škrábe paskami) в комнате ковры (koberece) – к

Doma můžeš pozorovat, zda se tvůj pes a tvoje kočka také tak chová, zda také umí předpovídat počasí.

Кліч:

Собака свёртывается – к холоду.

Собака растягивается на земле - к теплу.

Собака мало ест и много спит – к дождю.

Собаки роют землю - к дождю.

Собаки едят траву – к дождю.

Собаки гоняются одна за другой и играют в снегу – к метели.

Собака зимой ест снег – к непогоде.

Кошка ложится клубком куда-нибудь повыше - к морозу.

Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.

Кошка растянулась на полу – к теплу.

Кошка ест траву – к дождю.

Кошка крепко спит – к теплу.

Кошка трётся о что-нибудь – к теплу.

Кошка дерет лапами в комнате ковры –к ветру.

6.1.4 Ilustrování pranostik

Cíl:

Seznámení žáků s ruskými ekvivalenty všeobecně známých meteorologických pranostik, realizace mezipředmětových vztahů s přírodopisem nebo biologií a uvědomění si přírodních zákonitostí v chování živočichů, demonstrace mezijazykových analogií. Podpora motivace, představitivosti a emocí žáků.

Cílová skupina: Úroveň A 2, v závislosti na věku žáků ponechat čas na ilustrace, u mladších žáků lze předpokládat větší zájem o pečlivé kreslení, u starších spíše schematické nákresy.

Instrukce pro učitele:

Každý žák si vylosuje jednu kartičku s pranostikou, kterou neukazuje svým spolužákům, a pokusí se obsah pranostiky namalovat. Svůj obrázek pak ukáže svým spolužákům, kteří mají za úkol uhodnout znění nebo smysl pranostiky (mohou i česky, protože pranostiky v českém jazyce jsou velmi obdobné). Pro usnadnění úkolu je možné žákům nabídnout přehled pranostik, ze kterého budou vybírat. Žáci mohou zároveň cvičit práci se slovníkem nebo logický odhad na základě česko-ruské podobnosti slovní zásoby pranostik.

Zejména při práci s mladšími žáky je potřeba začít s návodnými otázkami k aktivizaci znalostí z prvouky nebo přírodopisu, např. Dovedou zvířata předpovídat počasí? Znáš některá zvířata, podle jejichž chování můžeš poznat, že se změní počasí? Umíš říct názvy těchto zvířat rusky? Umíš rusky říct, jaké je nebo bude počasí? Učitel může nápady zaznamenat na tabuli jako pomůcku pro řešení, popřípadě zvýraznit ty, které se v nabízených pranostikách budou objevovat.

Нарисуй свою примету.

Znáš nějaké lidové pranostiky v češtině? V ruštině jsou velmi podobné. Dokázal/a bys namalovat, co vyjadřují?

<p>Гусь чистится – к дождю.</p>	<p>Гусь стоит на одной ноге - к морозу.</p>	<p>Пчёлы улетают в поле – будет ведро.</p>
<p>Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.</p>	<p>Ласточки летают над водою – жди дождя.</p>	<p>Ласточки летают высоко – к ведру.</p>
<p>Лягушки по суше прыгают – к дождю.</p>	<p>Лягушки квакают – к дождю.</p>	<p>Муравьи расширяют муравейник – к холодной зиме.</p>
<p>Пчёлы летают близ улья – к дождю.</p>	<p>Собаки едят траву – к дождю.</p>	<p>Собака свёртывается – к холоду.</p>

6.1.5 Pexeso text – text

Cíl:

Seznámení žáků s ruskými pranostikami prostřednictvím jazykové hry, demonstrace mezijazykových analogií, které vedou k uvědomění zejména obsahové blízkosti pranostik, obohacování slovní zásoby, rozvoj paměťových dovedností žáků, podpora motivace, popřípadě seznámení s ruskými svátky, na které může učitel navázat vhodným komentářem či dalšími texty nebo úkoly.

Cílová skupina: A 2 – B 2 v závislosti na výběru či kombinaci jednotlivých variant.

Instrukce pro učitele:

Žáci hrají hru pexeso, jejíž pravidla není třeba žákům vysvětlovat. Verze hry pexeso ve formě text – text je již obtížnější, proto uvádíme několik různých variant. Veškeré dvojice ruských a českých pranostik jsou přiřazovány na základě jejich obsahu, pranostiky jsou významově buď zcela shodné nebo podobné.

Сыграй «прочки».

A /Víš, jaké počasí dokáží předpovídat zvířata? Dozvíš se, když si zahraješ pexeso. Všimni si, že ruské i české pranostiky jsou velmi podobné. Víš proč?

Instrukce pro učitele:

Varianta A pexesa text – text se zaměřuje na jednotlivá zvířata, podle jejichž chování lze předpovídat počasí, v první části jsou uvedeny pranostiky s domácími zvířaty, v druhé části s ostatními zvířaty, zejména hmyzem a žábami. Jednotlivé části mohou být použity odděleně nebo u pokročilejších nebo starších žáků dohromady. Některá obtížná slova jsou přeložena do češtiny přímo v ruském textu, aby bylo pexeso bez větších obtíží použitelné i u žáků s nižší úrovní ovládnutí jazyka (pro úroveň A2), na vyšší úrovni lze pexeso použít bez českého překladu v textu, je možné žákům vypsát na tabuli neznámá slova a vysvětlit je před začátkem práce.

1. domácí zvířata

Když husa zdvihá nohu – bude mráz.	Гусь поджимает лапу (skládá nohu pod sebe) – к морозу.	Když husy schovávají hlavy pod křídla – bude mráz.
Гусь под крыло нос прячет (schovává) – к холоду.	Když husy třepetají křídly a usilovně si roztírají tuk po peří – je před deštěm.	Гусь хлопает (трепет) крыльями и чистится – на дождь.
Když pes hodně spí a málo žere – bude pršet.	Собака мало ест и много спит – к дождю.	Když se kočka natahuje nebo spí břichem vzhůru – bude horko.
Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.	Když kuň třese hlavou a zaklání ji, bude pršet.	Трясет лошадь головой и закидывает её кверху (háže jí nahoru) – к дождю.

2. ostatní zvířata

<p>Počnou-li se včely ze všech stran vracet do včelína, bude pršet.</p>	<p>Когда пчёлы быстро летят к своим ульям – будет дождь.</p>	<p>Koušou-li mnoho komáři, bude pršet.</p>
<p>Если комары кусаются (koušou) вечером, пойдёт дождь.</p>	<p>Když volá zelená žabka, bývá ráda kapka.</p>	<p>Лягушки квакают – к дождю.</p>
<p>Vylézají-li z rybníků, potoků a řek hodně žáby a ukazují se mnoho na cestách, polích, lukách a jinde, bude pršet.</p>	<p>Лягушки по суше прыгают (skákají po souši) – к дождю.</p>	<p>Má-li na podzim zajíc hodně sádla, bude tuhá zima.</p>
<p>Жирные (sádelnatí) зайцы – к долгой холодной зиме.</p>	<p>Staví-li hromadu mravenci po kraji všude, tuhá zima bude.</p>	<p>Муравьи (mravenci) расширяют муравейник – к суровой (tuhé) зиме.</p>

B / Víš, podle čeho poznáš, že bude pršet, bude mráz nebo teplo? Odpověď najdeš v pexesu.

Instrukce pro učitele:

V této části jsou pranostiky seskupeny podle počasí, které nastane – déšť, mráz, teplo. Doporučení pro práci jsou shodná jako u varianty A.

1. déšť

Svítlí-li slunce a pampelišky se přesto zavírají, určitě přijde déšť.	Цветы одуванчика (pampelišky) закрываются - к дождю.	Кdyž se silně mračívá, snadno potom pršívá.
Облака расползаются (roztahují se) в разные стороны – будет дождь.	Žere-li pes trávu, bude pršet.	Собаки едят траву – к дождю.
Кdyž volá zelená žabka, bývá ráda kapka.	Лягушки квакают – к дождю.	Voní-li květiny více nežli obyčejně, bude pršet.
Перед дождем цветы сильнее пахнут (voní).	Ласточки (vlaštovky) летают низко - к дождю.	Лétají-li vlaštovky nízko, bude pršet.

2. mráz

<p>Když si pes lehne a stočí se do klubka – bude mráz.</p>	<p>Собака лежит калачиком (v klubičku) – на холод.</p>	<p>Když v zimě stojí slepice na dvoře na jedné noze, bude mráz.</p>
<p>Курица стоит на одной ноге – к морозу.</p>	<p>Když husy schovávají hlavy pod křídla – bude mráz.</p>	<p>Гусь под крыло нос прячет (schovává) – к холоду.</p>
<p>Před zimou si kočka vybírá teplejší a vyšší místo.</p>	<p>Кошка ложится клубком куда-нибудь повыше (někam výš) на что-нибудь (na něco) мягкое – к морозу.</p>	<p>Je-li v zimě mnoho jasných hvězd, ochladí se.</p>
<p>Сильно блещут (blýskají se) зимой звезды – к морозу.</p>	<p>Když se zajíci stahují k chalupám, bude mráz.</p>	<p>Зайцы приближаются к домам – к морозу.</p>

3. teplé počasí

<p>Létají-li vlaštovky vysoko, bude pěkné počasí.</p>	<p>Ласточки (vlaštovky) летают высоко – к вёдру.</p>	<p>Vydávají-li se včely za snůškou daleko od úlů, lze očekávat pěkné počasí.</p>
<p>Пчёлы улетают стаями (v houfech) в поле – будет вёдро.</p>	<p>Když komáři a típlice poletují večer v hejnech, bude pěkné počasí.</p>	<p>Комары роятся на закате (při západu slunce) – жди тепла.</p>
<p>Když žáby dlouho do noci koncertují, bude pěkné počasí.</p>	<p>Кваканье лягушки вечером, с приятной трелью (s příjemnou melodií), - к ясной погоде.</p>	<p>Když mlha padá, připravuje jasné počasí.</p>
<p>Туман падает – к вёдру.</p>	<p>Když pes spí břichem nahoru a s roztáhnutýma nohama – bude teplo.</p>	<p>Собака растягивается (rozvaluje se) на земле, раскидав лапы (roztahuje nohy), - на тепло.</p>

C / Církevní svátky měly dříve pro člověka velký význam, proto existují i pranostiky, které se k jednotlivým svátkům přímo vztahují. Podle svátků se předpovídalo počasí, budoucí úroda nebo se podle nich řídily hospodářské práce. Pokud se chceš dovědět více, zahraj si pexeso.

Instrukce pro učitele:

Varianta C hry pexeso je již poměrně složitá, především z hlediska svého obsahu, proto se hodí pro využití spíše v pokročilejší fázi výuky (B 1 – B 2). Obsahem tohoto pexesa jsou církevní svátky a s nimi spojené lidové pranostiky, proto se jako nejvýhodnější jeví jejich uplatnění v tematickém okruhu Svátky a tradice.

Byly vybrány pranostiky, které se vztahují k těm církevním svátkům, které jsou známé v ruské i české společnosti. Je však třeba žáky upozornit na rozdíly v českém katolickém a ruském pravoslavném kalendáři, zejména na posun jednotlivých dat, který v současné době činí 13 dní. Pro přehlednost uvádíme tabulku s daty v českém a ruském církevním kalendáři. Na pexeso pak může učitel navázat dalším komentářem či úkoly k pravoslaví a jeho významu pro ruskou společnost nebo k jednotlivým svátkům a s nimi spojeným tradicím.

Vzhledem k tomu, že tato varianta je určena pro pokročilejší fázi výuky, nebyla obtížná slova již do textu přeložena.

svátek	datum v českém katolickém kalendáři	datum v ruském pravoslavném kalendáři
Vánoce / Рождество	24. 12. – 26. 12.	6. 1 – 8. 1.
Hromnice / Сретенье	2. 2.	15. 2.
Svatý Jan / Святой Иван	24. 6.	7. 7.
Svatá Anna / Святая Анна	26. 7.	7. 8.
Svatý Mikuláš / Святой Николай	6. 12.	19. 12.

<p>Jezdí-li se o Vánocích na saních, hodně obilí bude na polích.</p>	<p>На Рождество снег – к урожайному году.</p>	<p>Na Hromnice bývá dne o hodinu více.</p>
<p>На Сретенье у дня больше света, у ночи меньше стужи.</p>	<p>Je-li v noci na svatého Jána mnoho hvězd, poroste hodně hřibů.</p>	<p>На Иванову ночь звездно – много будет грибов.</p>
<p>Svatá Anna – chladna z rána.</p>	<p>Анна припасает утренники.</p>	<p>Když na svatého Jana prší, ořechy se nepodaří.</p>
<p>Если в Иванов день будет гроза, то орехов уродится мало, и они будут пустые.</p>	<p>Svatý Nikola, honí koně do dvora.</p>	<p>Никола осенний . лошадь на двор загонит.</p>

6.1.6 Jaké bude počasí?

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je opakování druhů počasí využitím typické dativní struktury ruských lidových pranostik, které jsou výsledkem národní lidové tvořivosti, reflexe vlastních zkušeností s přírodními jevy.

Cílová skupina: Od úrovně A 2, vhodné jako cvičení navazující na předchozí pexesa variant A a B.

Instrukce pro učitele:

Žáci na základě znalosti z předchozí hry a své vlastní zkušenosti odhadují, jaké počasí nastane, přičemž vybírají z nabídnutých slov, která upravují do vhodného tvaru. Dále může následovat diskuse o tom, které další přírodní jevy platí jako symptomy určitého počasí. Může se dále systematizovat slovní zásoba.

Je vhodné upozornit žáky na některá podobná slova, která v češtině patří k neutrálním, jsou v současné ruštině již zastaralá nebo u nich došlo k posunu významu, například: вѣдро – v ruštině slovo zastaralé, avšak v pranostikách hojně užívané, protože se rovněž jedná o útvar vzniklý v minulosti

брюхо – břicho zvířete, ve spojení s člověkem nespisovné, hanlivé

стреха – v ruštině nejen střecha, ale i přístřešek

красный – změna významu – červený

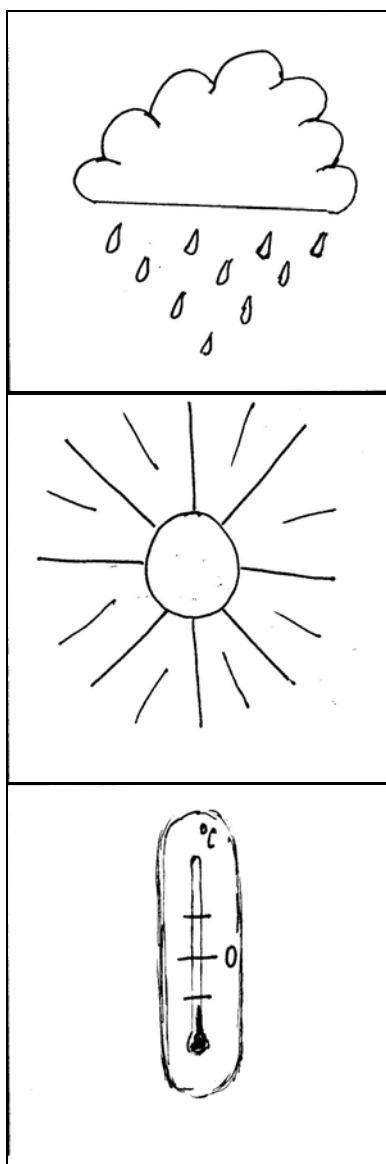
Na toto pak lze navázat připomenutím česko-ruských homonym, žáci by některé již měli znát.

Какова будет погода? - Подумай о том, что ты знаешь о природе!

Podle čeho můžeš poznat, že bude teplo, déšť nebo mráz? Zahraj si na meteorologa.

Дополни слова **дождь** – **вёдро** – **мороз** по образцу:

Образец: С вечера ходят по небу кучевые облака - к вёдру.

Курица стоит на одной ноге – к

Собаки едят траву – к

Кошка лежит брюхом кверху – к

Ласточки летают высоко – к

Пчёлы летают близ улья – к

Лягушки квакают – к

Собака свёртывается и лежит калачиком – к

Туман падает – к,
поднимается – к

Сильно блестят зимою звезды – к,
летом – к

Кліч:

Курица стоить на одной ноге – к морозу.

Собаки едят траву – к дождю.

Кошка лежит брюхом кверху – к вёдру.

Ласточки летают высоко – к вёдру.

Пчёлы летают близ улья – к дождю.

Лягушки квакают – к дождю.

Собака свёртывается и лежит калачиком – к морозу.

Туман падает – к вёдру, поднимается – к дождю.

Сильно блестят зимою звезды – к морозу, летом – к вёдру.

6.1.7 Doplnování slov

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je systematizace a opakování slovní zásoby tématu „počasí“, reflexe příčin a důsledků přírodních jevů.

Cílová skupina: od úrovně B 1.

Instrukce pro učitele:

U tohoto cvičení se nabízejí tři varianty práce:

A / Nejobtížnější varianta – žáci dostanou pouze pranostiky a podle smyslu by měli doplnit chybějící slovo ve správném tvaru.

B / Středně obtížná varianta – žákům jsou nabídnuta slova, která mají doplnit, slova jsou však v základním tvaru a žáci musí tedy utvořit správný tvar.

вѣдро	жаркий	утро	пчела	тепло	холодный
собака	прыгать	улетать	дождь	ливень	холод

C / Nejsnazší varianta – žákům jsou nabídnuta slova, která do pranostik doplňují, již v příslušných gramatických tvarech.

вѣдру	жаркое	утром	пчѣлы	тепла	холодной
собаки	прыгают	улетают	дождю	ливень	холод

U tohoto přiřazovacího cvičení se by byla vhodná práce na interaktivní tabuli.

Ты умеешь дополнить правильное слово? Подумай о том, что ты знаешь о природе.

Mezi chováním zvířat nebo přírodními jevy a počasím existují přírodní zákonitosti. Dokázal/a bys najít tyto zákonitosti, které vyjadřují lidové pranostiky? Určitě mnohé znáš z přírodovědy/biologie nebo i z vlastní zkušenosti.

..... и кошки едят траву – к дождю.

Зима морозная – лето

Ласточки вьются над самой землёю – к

Когда быстро летят к своим ульям – будет дождь.

Пчёлы стаями в поле – будет ведро.

Комары роятся на закате – жди

Лягушки по суше – к дождю.

Собака свёртывается и лежит калачиком – на

Темно-синие тучи обещают или град.

Ласточки летают высоко – к

Радуга – к дождю, вечером – к ведру.

Когда летом муравьи наносят большие кучи, то ожидай ранней и зимы.

Клѣ:

Собаки и кошки едят траву – к дождю.

Зима морозная – лето жаркое.

Ласточки вьются над самой землею – к дождю.

Когда пчѣлы быстро летят к своим ульям – будет дождь.

Пчѣлы улѣтают стаями в поле – будет вѣдро.

Комары роятся на закате – жди тепла.

Лягушки по суше прыгают – к дождю.

Собака свѣртывается и лежит калачиком – на холод.

Темно-синие тучи обещают ливень или град.

Ласточки летают высоко – к вѣдру.

Радуга утром – к дождю, вечером – к вѣдру.

Когда летом муравьи наносят большие кучи, то ожидай ранней и холодной зимы.

6.1.8 Systematizace slovní zásoby

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je systematizace, opakování a rozšiřování slovní zásoby témat „počasí a zvířata“, práce se slovníkem.

Cílová skupina: Cvičení vhodné pro úroveň A 2 - úlohy 1, popřípadě 2. Úroveň B 1 – úlohy 3 a 4.

Instrukce pro učitele:

Při práci s tímto cvičením je vhodné pracovat se slovníkem, i když řada slovíček je podobných jako v češtině. Poté, co žáci všechna slova najdou a roztřídí, je možné zadat podle úrovně znalostí i další úkoly, například:

1. Dopln' do tematických okruhů ještě další slova, která k danému tématu znáš, případně je vyhledej ve slovníku.
2. Roztříd' živočichy do dalších kategorií (ptáci - savci – hmyz / hospodářská zvířata – divoká zvířata / podle gramatického rodu / podle typu skloňování apod.)
3. Převeď pranostiky do čísla jednotného nebo do čísla množného.
4. Vypiš všechna slovesa v infinitivním tvaru / všechna podstatná jména v 1. pádě čísla jednotného.
5. Zkus přeložit ruské pranostiky do češtiny.

Slovní zásobu pranostik lze systematizovat i dle dalších obsahových nebo formálních znaků, například podle jednotlivých slovních druhů (vypište všechna podstatná jména / slovesa ...), podle dalších obsahových kritérií (vypište všechny přírodní jevy / součásti přírody / rostliny...) apod.

Найди в народных приметах все слова по следующим темам:

А/ погода

Б/ животные

Выпиши их! Знают животные, какова будет погода?

Если петухи в сильный мороз утром запели – жди тёплой погоды.

Лягушки квакают – к ненастью.

Собака катается – к дождю или снегу.

Лошадь фыркает – летом к дождю, зимою к метели.

Гусь моется – к дождю.

Ласточки летают высоко – к вёдру.

Кошка лежит брюхом кверху – к жаре.

Голуби купаются – к дождю.

Комары роятся на закате – жди тепла.

Пауки рвут свои сети – к грозе.

6.1.9 Gramatická transformace

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je prezentace možných vyjádření podmínky na folklórním materiálu, opakování skloňování podstatných a přídavných jmen, opakování slovní zásoby tématu „počasí a příroda“.

Cílová skupina: pro úroveň B 1.

Instrukce pro učitele:

Ruské pranostiky jsou velmi často vyjádřeny dativním spojením s předložkou „к ...“, které vyjadřuje nadcházející počasí, pokud bude splněna určitá podmínka v první části pranostiky.

Cvičení předpokládá, že žáci znají ruskou spojku „если“, která je součástí podmínkových vět. Úkolem je říci větu-pranostiku ve zkrácené formě pomocí dativního spojení s předložkou „к ...“, přičemž bude opakováno skloňování podstatných jmen.

V další fázi lze navázat diskusí o tom, zda si žáci myslí, že jsou tyto pranostiky pravdivé, nebo zda znají nějaké další z češtiny, které by pak mohli následně zkusit přeložit do ruštiny.

Какова будет погода? Ты умеешь сказать по-другому? Предлог «к ...» тебе поможет.

Образец: *Если сильно блещут зимой звезды, будет мороз.*

Сильно блещут зимой звезды – к морозу.

Если лягушки держатся на воде и квакают, жди дождя.

Если туман падает, станет тёплая погода.

Если курица стоит на одной ноге, станет холодно.

Если туман поднимается, пойдёт дождь.

Если кошка лежит брюхом кверху, будет жара.

Если утром пчёлы сидят по ульям , жди дождя.

Если комары роятся на закате, жди тепла.

6.1.10 Překlad do češtiny

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je uvědomění si jazykové i kulturní blízkosti ruských a českých pranostik, prezentace možností překladu podmínkových vět do češtiny.

Cílová skupina: pro úroveň B 1.

Instrukce pro učitele:

A / Žáci mají za úkol na základě mezijazykových analogií najít významově stejné nebo podobné pranostiky v ruštině a češtině. Protože jsou si pranostiky v obou jazycích velmi podobné, je možné s žáky hovořit o tom, proč tomu tak je.

B / Z nabídnutých českých pranostik vyhledají žáci všechny možnosti překladu do češtiny nejen pranostik, ale i podmínkových vět obecně (jestliže, když, -li). Poté je vhodné připomenout ruskou spojku „если“ a její užití. Žáci mohou následně formulovat uvedené ruské pranostiky pomocí této spojky, mohou vymyslet další pranostiky nebo jakákoli podmínková souvětí.

Klíč:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Е	Ж	Г	А	Д	Б	З	В

А / Русские и чешские приметы очень подобны друг другу. Ты знаешь, почему это так? Попробуй найти правильные пары русских и чешских примет.

В / Как можно перевести русские приметы на чешский язык? Сколько способов ты можешь найти?

1. Перед дождем цветы сильнее пахнут (voní).
 2. Жирные (sádelnatí) зайцы – к долгой холодной зиме.
 3. Радуга над водою – к ненастью (deštivé počasí, nečas).
 4. Круг около солнца зимой – к снегу.
 5. Лягушки по суше (po souši) прыгают – к дождю.
 6. Лошадь трясет головой и закидывает (zaklání) её кверху – к дождю.
 7. Цветы одуванчика (pampelišky) закрываются – к дождю.
 8. Одна радуга – к хорошей погоде, двоит или троит – к ненастью.
-

А / Je-li v zimě kruh kolem slunce, bude sněžít.

Б / Když kůň třese hlavou a zaklání ji, bude pršet.

В / Když má duha vedle sebe ještě duhu vedlejší, bude pršet.

Г / Pije-li duha vodu, potom dlouho prší.

Д / Vylézají-li z rybníků, potoků a řek hodně žáby, bude pršet.

Е / Voní-li květiny více nežli obyčejně, bude pršet.

Ж / Má-li na podzim zajíc hodně sádla, bude zima tuhá.

З / Jestliže se zavírají květy pampelišek, bude pršet.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.

6.2 Náměty pro výuku němčiny

Stejně tak jako mezi českými a ruskými pranostikami lze najít mnoho analogií i mezi českými a německými. Mnoho českých a německých pranostik je velmi podobných nebo dokonce shodných, což jednoznačně vyplývá z faktu, že teritoria, obývaná oběma národy, spolu sousedí, a tedy i klimatické podmínky, které mají pro formulaci pranostik zásadní význam, jsou velmi podobné. Navíc Češi a Němci žili po dlouhá staletí buď přímo v jednom státě nebo v těsném sousedství, existovaly mezi oběma národy úzké vzájemně provázané vztahy kulturní i jazykové, a proto i pranostiky jsou v mnohém identické. Lze se domnívat, že některé pranostiky byly dokonce jedním národem přejímány od druhého. Prostřednictvím prezentace shodných lidových pranostik můžeme tyto kulturní vztahy vhodně demonstrovat.

Německý jazyk však patří do skupiny germánské, a proto i jeho lexikální jednotky nemohou být češtině podobné, nemůžeme tedy ve výuce v tomto směru počítat s možností logického odhadu významu jednotlivých slov. Z tohoto důvodu je zjevné, že užití pranostik ve výuce němčině může vyvolávat obtíže a je nezbytné více se věnovat sémantizaci jednotlivých slov. I přesto je využití lidových pranostik ve výuce němčině možné.

Významným rysem německých pranostik je jejich rýmovaná nebo dokonce rytmizovaná forma, která umožňuje řadu možností práce. Některé náměty využití německých pranostik jsou představeny v následující části.

6.2.1 Fonetická cvičení

Cíl:

Cílem cvičení je procvičování zvukové stránky němčiny, upevňování výslovnosti jednotlivých fonetických jevů v němčině, procvičování vybraných německých hlásek – fonetické rozcvičky na úvod vyučovacích hodin.

Cílová skupina: od úrovně A 2.

Instrukce pro učitele:

Charakteristickým znakem německých lidových pranostik je jejich rým a rytmus, což lze velmi vhodně uplatnit ve fonetických cvičeních, která mohou být využita jako fonetické rozcvičky v úvodu vyučovacích hodin. Slovní zásoba pranostik je však poměrně složitá, navíc se nelze opřít o mezijazykové analogie, proto je vhodné pranostiky využívat pro upevňování výslovnosti až v pokročilejší fázi výuky.

V následujících velmi krátkých cvičeních je důraz kladen vždy na jeden fonetický jev německého jazyka, který je ve cvičeních zvýrazněn, avšak zároveň jsou procvičovány i jiné segmentální a suprasegmentální jevy, které se ve větách rovněž vyskytují.

Při práci s fonetickými cvičeními se nabízí několik možností pro rozvoj receptivních i produktivních dovedností. Žáci mohou sami vyhledávat a zvýrazňovat příslušné jevy v nabídnutých pranostikách na základě poslechu, popřípadě následného čtení. Pak je ale ke zvládnutí úkolu nutná teoretická příprava a vysvětlení základních fonetických pravidel, které však lze v pokročilejší fázi výuky již předpokládat. Dále pak mohou žáci opakovat výslovnost podle zvukového vzoru nebo samostatně číst jednotlivé pranostiky. Předkládaná cvičení jsou zaměřena na následující fonetické jevy:

A / Redukce hlásky „-e-“ v nepřízvučných slabikách (Schwa - ə)

B / Výslovnost krátkých a dlouhých samohlásek v přízvučných slabikách

C / Výslovnost nepřízvučného „-er“

D / Výslovnost dvojhlásky „ei“

E / Výslovnost hlásek „sch“ a „st“

Kannst du die deutschen Bauernregeln richtig aussprechen?

Určitě znáš některé české lidové pranostiky. Umíš správně vyslovit i německé pranostiky? O čem nám české i německé pranostiky vypovídají?

A / Podle čeho můžeš poznat, že bude pršet? Lidové pranostiky ti to prozradí. Při druhém poslechu se zaměř na výslovnost. Jak se vyslovuje německá hláska -e-, která není přízvučná? Nejprve dobře poslouchej a pak zkus výslovnost napodobit.

Wenn die Frösche (žáby) fleißig laufen, wollen sie bald Regen saufen (pít).

Ziehen (táhnou) die Wolken dem Wind entgegen (proti), gibt's am anderen Tag Regen.

Großer Wind ohne Regen, kommt selten gelegen (přichází jen zřídka).

B / Která zvířata umí předpovídat počasí? Dobře poslouchej. Při druhém poslechu si všimni výslovnosti krátkých a dlouhých samohlásek v přízvučných slabikách. Dokázal/a bys sestavit pravidlo, kdy se samohlásky vyslovují krátce a kdy dlouze?

Wenn die Schwalben (vlaštovky) das Wasser im Fluge berühren (dotýkají se), so ist der Regen zu spüren (cítit).

Wenn rauh (huňatý) und dick der Hasen Fell (zaječí kožich), dann sorg für Holz und Kohle schnell.

Wenn die Gänse stehn auf einem Fuß, dann kommt bald ein Regenguß (liják).

Krátce před

Dlouze před a před

C / Podle počasí v určitých měsících můžeš určit, jaké bude počasí v jiném období. Co můžeme očekávat, když bude v lednu sníh? Při druhém poslechu se zaměř na výslovnost německého „-er“, které se vyslovuje jinak než v češtině. Dobře poslouchej a zkus výslovnost napodobit.

Oktoberhimmel voller (plné) Sterne haben warme Ofen (kamna) gerne.

Friert im November fruh das Wasser, dann wird der Janner (leden) umso (o to) nasser.

Ist der Janner hell und weiß, kommt der Fruhling ohne Eis, wird der Sommer sicher heiß.

D / Jaké počasí musí být v srpnu, aby byl v zimě sníh? Řeknou ti to pranostiky. Dobře poslouchej a pak zkus vyslovit tak hezky, jako bys říkal/a básničku. Všimni si výslovnosti dvojhlásky „ei“.

Bringt Oktober Schnee und Eis, ist Januar nicht kalt und weiß.

Ist der April schön und rein, wird der Mai um so wilder (o to více divoký) sein.

Ist der August im Anfang heiß, wird der Winter streng und weiß.

E / Významným českým i německým církevním svátkem jsou Hromnice - Lichtmess (2. 2.), ke kterému se vztahuje řada lidových pranostik. Co nám mohou hromniční pranostiky prozradit? Znáš některé české? Poslouchej a zkus sám/sama pranostiky stejně hezky vyslovit.

Lichtmess verlängert (prodlužuje) den Tag um eine Stunde für Menschen wie für Hunde.

Lichtmess im Klee (v jeteli), Ostern im Schnee.

Wenn es an Lichtmess stürmt (bouří) und schneit, ist der Frühling nicht mehr weit.

6.2.2 Rýmované pranostiky

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je opakování německé výslovnosti, opakování, rozšiřování a systematizace slovní zásoby.

Cílová skupina: od úrovně A 2.

Instrukce pro učitele:

Uvedené pranostiky se váží k vybraným církevním svátkům, proto je vhodné cvičení zařadit do tematického okruhu Svátky a tradice. Lze upozornit na vztahy mezi církevními svátky a pranostikami, zasadit tedy jazykový materiál do kulturního kontextu.

Jedním z hlavních výrazových prostředků německých pranostik je jejich rýmovaná nebo dokonce rytmizovaná forma, čehož využívá toto cvičení. Žáci by měli být schopni doplnit vhodné slovo na základě rýmu a samozřejmě kontextu. Jsou opět možné varianty práce: s nápovědou slov nebo bez nápovědy. Lze také využívat práci se slovníkem nebo je možné nejprve vysvětlit pro žáky neznámá slova, popřípadě obtížná slova přeložit rovnou do textu.

V další fázi práce by žáci mohli vymýšlet další rýmy nebo dokonce celé pranostiky, které by nemusely mít pouze obsah spojený s přírodními jevy, ale s čímkoli, čímž by si žáci vyzkoušeli sami tvorbu žertovných pranostik, které vznikají v němčině jako jediné dodnes a které mají spíše význam aforismů.

Wind	Schnee	Winterfrost	Jahr
Tag	heiß	Hunde	

Lichtmess – 2. 2.

St. Michael – 29. 9.

St. Medard – 8. 6.

St. Peter und Paul – 29.6.

Beende die Bauernregel wie ein Dichter! Ergänze das passende Wort, damit sich die Bauernregel reimt.

Zahraj si na básníka. Doplň vhodné slovo tak, aby vznikl rým. O kterých svátcích se v pranostikách hovoří? Víš, kdy se slaví? Najdi je v kalendáři.

Lichtmess (Hromnice) im Klee (v jeteli), Ostern im

Ist der Gründonnerstag weiß, so wird der Sommer

Bringt Michael Wind aus Nord und Ost, bedeutet's starken

Ist's zu Weihnacht warm und lind (příjemně), kommt zu Ostern Schnee und

St. Medard keinen Regen trag, es regnet sonst wohl 40.....

Lichtmess (Hromnice) verlängert den Tag um eine Stunde für Menschen wie für.....

St. Peter und Paul klar, bringt ein gutes.....

Klîc:

Lichtmess im Klee, Ostern im Schnee.

Ist der Gründonnerstag weiß, so wird der Sommer heiß.

Bringt Michael Wind aus Nord und Ost, bedeutet's starken Winterfrost.

Ist's zu Weihnacht warm und lind, kommt zu Ostern Schnee und Wind.

St. Medard keinen Regen trag, es regnet sonst wohl 40 Tag.

Lichtmess verlängert den Tag um eine Stunde für Menschen wie für Hunde.

St. Peter und Paul klar, bringt ein gutes Jahr.

6.2.3 Systematizace slovní zásoby

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je systematizace a opakování slovní zásoby témat „počasí a zvířata“.

Cílová skupina: od úrovně A 2 podle zadání úkolu.

Instrukce pro učitele:

Pranostiky v tomto cvičení obsahují větší množství pro žáky neznámých slov, proto zvládnutí úkolu vyžaduje práci se slovníkem, žáci by se měli sami slova najít a roztřídit, případně určit tvar 1. pádu čísla jednotného se správným členem. Poté, co žáci všechna slova najdou a roztřídí, je možné zadat podle úrovně znalostí i další úkoly, například:

1. Doplně do tematických okruhů ještě další slova, která k danému tématu znáš.
2. Utvoř věty jednoduché, ve kterých řekni, co dělají jednotlivá zvířata. Užij slova z nabízených pranostik, nezapomeň slova podle potřeby změnit a dát větu do správného slovosledu.
3. Sestav další pranostiky podle vzoru:

Wenn die Frösche schreien, wird es regnen.

Wenn....., wird es

Slovní zásobu lze na základě pranostik systematizovat i dle dalších obsahových nebo formálních znaků, například podle jednotlivých slovních druhů (vypište všechna podstatná jména / slovesa / přídavná jména ...), podle dalších obsahových kritérií (vypište všechny přírodní jevy / součásti přírody / rostliny...), podle rýmů (vypište z pranostik rýmované dvojice slov a vymyslete k nim další slova podle rýmu) a podobně.

Finde in den Bauernregeln, welche Tiere das Wetter vorhersagen können.

Víš, která zvířata dokáží předpovídat počasí? V pranostikách je najdeš a také zjistíš, jaké počasí předpovídají. V pranostikách budou určitě slovíčka, která neznáš, ale slovník ti pomůže.

Wenn die Kuh das Maul nach oben hält im Lauf, so ziehen bald Gewitter auf.

Wenn die Störche zeitig reisen, kommt ein Winter von Eisen.

Wenn die Katzen Gras fressen, gibt es Regen.

Frisst der Hund viel grünes Gras, gibt es bald von oben was.

Wenn die Taube badet, wird es regnen.

Schwalben tief im Fluge - Gewitter kommt zum Zuge.

Wenn die Frösche schreien, wird es regnen.

Wenn die Möwen nach dem Lande fliegen, werden wir Sturm kriegen.

6.2.4 Pexeso obrázků – text (Memory-Spiel)

Cíl:

Seznámení žáků s německými ekvivalenty meteorologických pranostik prostřednictvím jazykové hry, demonstrace mezijazykových analogií, rozšíření slovní zásoby, rozvoj paměti.

Cílová skupina: od úrovně A 1, pokud bude němčina jako druhý cizí jazyk se zahájením výuky od 6. třídy a později, jinak A 2.

Instrukce pro učitele:

Žáci se s německými pranostikami seznamují prostřednictvím hry pexeso, kterou všichni velmi dobře znají. Vzhledem k obtížnosti slovní zásoby je vhodné využít pexeso od úrovně A 2. Před začátkem hry je vhodné projít klíčová slova (jednotlivá zvířata a druhy počasí), popřípadě nechat slovíčka přímo v textu přeložená, protože obtížná slova by bránila ve hře. Obrázky slouží jednak jako motivace, jednak jako opora pro logický odhad.

Samozřejmě se nabízí i práce se slovníkem nebo na interaktivní tabuli (žáci mohou nejprve přiřazovat obrázky zvířat nebo počasí ke sloům a pak jim tyto páry obrázků a slov mohou sloužit jako pomůcka při samotné hře). Pranostiky můžeme poskytnout buď s nabídnutým překladem obtížných slov nebo bez překladu, pak je ale práce se slovníkem nezbytně nutná.

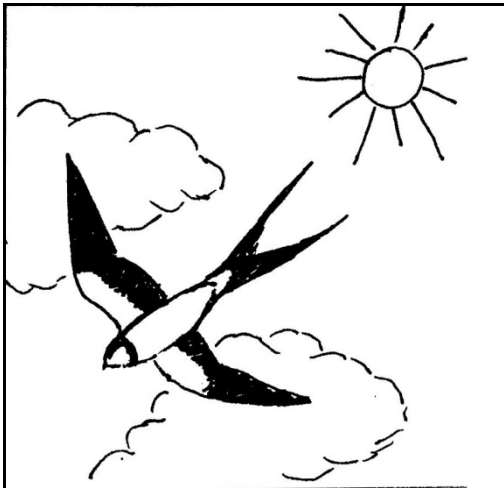
Pokud by byla němčina druhý cizí jazyk, lze cvičení vhodně modifikovat do ústního audioorálního kurzu se zaměřením na přírodu vzhledem k tomu, že žáci mají již předstih o pranostikách z českého jazyka nebo jiných předmětů (viz výše). Obázky a texty lze použít výběrově, po částech, a pak až na závěr zahrát hru. Texty mohou také sloužit pro procvičování výslovnosti.

Spiel mit deinen Mitschülern das Memory-Spiel mit deutschen Bauernregeln.

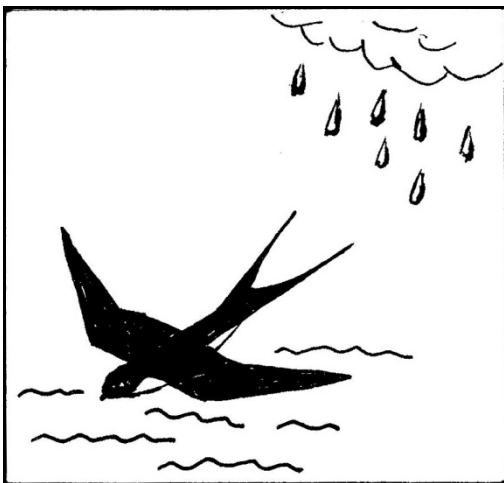
Zahraj si se svými kamarády pexeso s německými pranostikami.

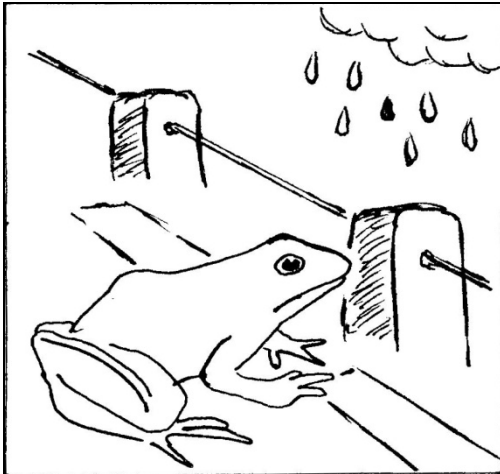
**Frisst (žere) der
Hund viel grünes
Gras (trávu), gibt es
bald von oben
was.**

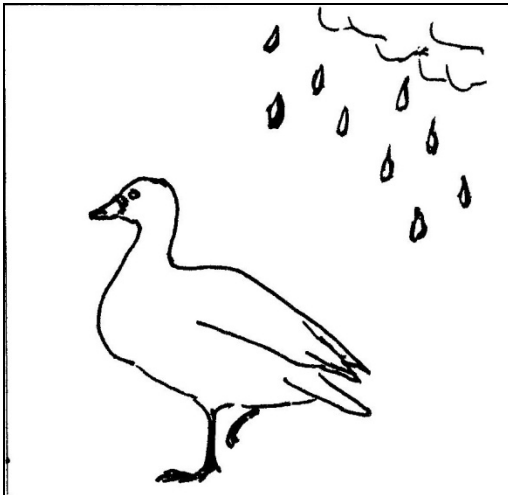
**Fliegen die
Schwalben in den
Höh'n (do výšky)
kommt ein
Wetter, das ist
schön.**

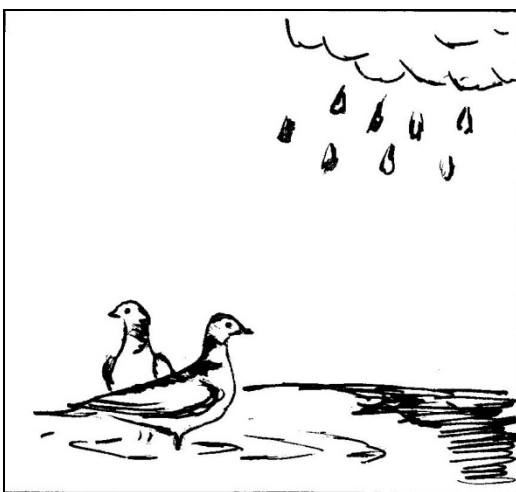
**Schwalben tief im
Fluge (v letu)
- Gewitter kommt
zum Zuge (přihlásí se
bouřka).**

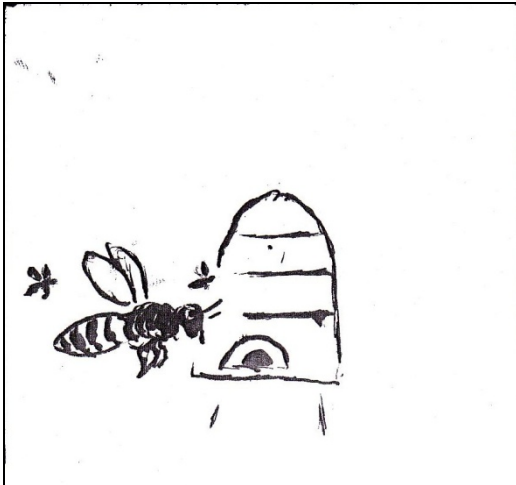
**Frösche auf
Stegen und Wegen**
(na pěšinách a cestách)
**deuten (oznamují) auf
baldigen Regen.**

**Wenn die Gänse
auf einem Fuß
stehen, wird es
regnen.**

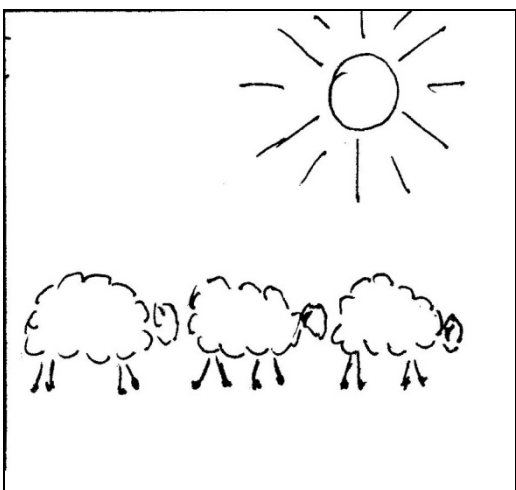
**Wenn die Taube
badet, wird es
regnen.**

**Wenn die Bienen
massenhaft
(hromadně) leer
zurückfliegen
(vracejí se), wird es
regnen.**

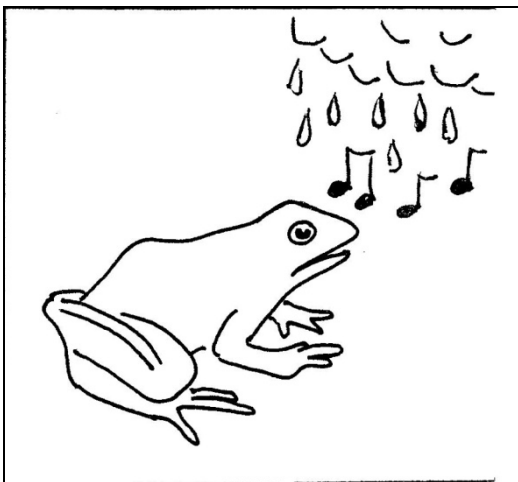
**Wenn sich die
Distel schließt,
bedeutet es (znamená
to) Regen.**

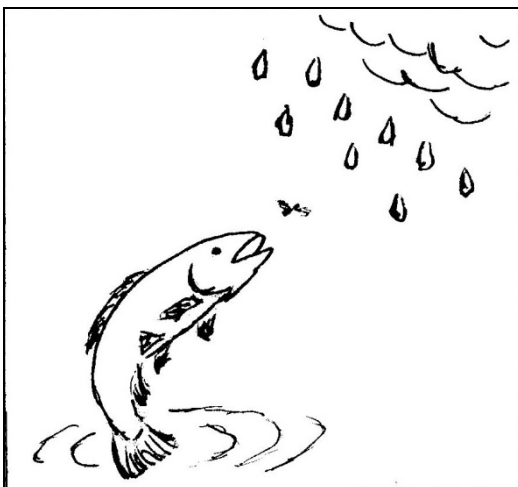
**Je (čím) weißer die
Schäfchen am
Himmel gehen,
desto (tím) länger
bleibt das Wetter
schön.**

**Wenn die Ameisen
im Juli ihre Haufen
(mravenišťe) höher
machen, so folgt
(následuje) ein
strenger Winter.**

**Wenn der
Laubfrosch
schreit (kváká), ist
der Regen nicht
weit.**

**Wenn die Fische
im Wasser empor
springen (vyskakují do
výšky), gibt's
Regenwetter.**

6.2.5 Ilustrování pranostik

Cíl:

Seznámení žáků s německými ekvivalenty všeobecně známých meteorologických pranostik, realizace mezipředmětových vztahů přírodopisem nebo biologií a uvědomění si přírodních zákonitostí v chování živočichů, demonstrace mezijazykových analogií. Podpora motivace, představivosti a emocí žáků.

Cílová skupina: úroveň A 2, v závislosti na věku žáků ponechat čas na ilustrace, u mladších žáků lze předpokládat větší zájem o pečlivé kreslení, u starších spíše schematické nákresy. Pokud by se žáci seznámili s pranostikami v rámci úvodního audioorálního kurzu, lze využít již pro úroveň A 1.

Instrukce pro učitele:

Každý žák si vylosuje jednu kartičku s pranostikou, kterou neukazuje svým spolužákům, a pokusí se obsah pranostiky namalovat. Svůj obrázek pak ukáže svým spolužákům, kteří mají za úkol uhodnout znění nebo smysl pranostiky (mohou i česky, protože pranostiky v českém jazyce jsou velmi obdobné). Pro usnadnění úkolu je možné žákům nabídnout přehled pranostik, ze kterého budou vybírat. Žáci mohou zároveň cvičit práci se slovníkem.

Zejména při práci s mladšími žáky je potřeba začít s návodnými otázkami k aktivizaci znalostí z přírodopisu, např. Dovedou zvířata předpovídat počasí? Znáš některá zvířata, podle jejichž chování můžeš poznat, že se změní počasí? Umíš říct názvy těchto zvířat německy? Umíš německy říct, jaké je nebo bude počasí? Učitel může nápady zaznamenat na tabuli jako pomůcku pro řešení, popřípadě zvýraznit ty, které se v nabízených pranostikách budou objevovat.

Male die Bauernregeln wie ein Künstler. Die anderen sollen erraten, welche von den Bauernregeln du gemalt hast.

Zahraj si na malíře a zkus obsah německé pranostiky vyjádřit obrázkem tak, aby spolužáci uhádli, o kterou pranostiku se jedná.

<p>Wenn die Gänse auf einem Fuß stehen, wird es regnen.</p>	<p>Wenn die Schwalben das Wasser im Fluge (v letu) berühren (dotýkají se), so ist der Regen zu spüren (je cítit déšť).</p>	<p>Fliegen die Schwalben in den Höh'n (do výšky) kommt ein Wetter, das ist schön.</p>
<p>Wenn die Möwen (rackové) nach dem Lande (na pevninu) fliegen, werden wir Sturm kriegen (dočkáme se bouřky).</p>	<p>Wenn die Taube (holub) badet, wird es regnen.</p>	<p>Wenn die Bienen massenhaft (hromadně) leer zurückfliegen (vracejí se), wird es regnen.</p>
<p>Wenn die Frösche schreien (kvákají), wird es regnen.</p>	<p>Frösche auf Stegen und Wegen (na pěšinách a cestách) deuten (oznamují) auf baldigen Regen.</p>	<p>Wenn sich die Distel schließt, bedeutet es (znamená to) Regen.</p>
<p>Je (čím) weißer die Schäfchen am Himmel gehen, desto (tím) länger bleibt das Wetter schön.</p>	<p>Bauen die Ameisen (mravenci) große Haufen (mravenišťe), kommt ein strenger Winter gelaufen (přijde rychle tuhá zima).</p>	<p>Wenn die Bienen sich nicht weit vom Bienenstock (od úlu) entfernen (vzdalují se), wird es regnen.</p>

6.2.6 Najdeš správný konec?

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je především opakování a rozšiřování slovní zásoby, avšak lze opakovat na základě rýmu a rytmu pranostik i zvukovou stránku němčiny nebo slovosled německých vět jednoduchých i souvětí, ukázka vztahů mezi jazykem a kulturou.

Cílová skupina: od úrovně B 1.

Instrukce pro učitele:

Toto cvičení využívá rýmu v německých pranostikách, na jehož základě lze snadno jednotlivé části pranostik přiřadit. Cvičení je určeno pro pokročilejší fázi výuky, neboť slovní zásoba je poměrně obtížná, lze samozřejmě využít práci se slovníkem.

V příkladech se objevuje řada svátků německého církevního kalendáře, na jejichž základě je možné srovnání s českými svátky a českými pranostikami. Cvičení může být vhodně využito v rámci tematického celku Svátky a tradice jako úvodní motivační cvičení při prezentaci reálií, může otevírat diskusi, které svátky se slaví u nás a které v německy mluvících zemích, případně jak, nebo může sloužit v dalších hodinách jako fonetická rozcvička

Jednotlivé části lze také roztříhat a poté skládat k sobě, popřípadě přetvořit do interaktivní verze pro práci na interaktivní tabuli.

Klíč:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
D	E	H	G	A	B	F	C

Findest du das richtige Ende zu den einzelnen Bauernregeln? Gibt es ähnliche Bauernregeln auch im Tschechischen?

Lidové pranostiky pomáhaly lidem v minulosti předpovídat počasí. Protože byly předávány z generace na generaci pouze v ústní podobě, byly často rýmované, aby si je lidé dobře zapamatovali. Dokázal/a bys najít ke každě pranostice správný konec? Rým ti určitě pomůže.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.

1. Regnet's am Medardustag,

2. Ist's zu Weihnacht warm und lind,

3. Ist der Gründonnerstag weiß,

4. Wenn die Martinsgänse auf dem
Eise geh'n,

5. An Mariä Geburt

6. St. Johannis Regengüsse

7. Sankt Martin kommt nach alter
Sitten,

8. Wartet die Krähe zu Weihnacht im
Klee,

A) ziehen die Schwalben furt.

B) verderben uns die besten Nüsse.

C) sitzt sie zu Ostern sicher im
Schnee.

D) regnet's noch 40 Tag danach.

E) kommt zu Ostern Schnee und
Wind.

F) auf einem Schimmel angeritten.

G) muss das Christkind im
Schmutze steh'n.

H) so wird der Sommer heiß.

Von welchen Festen wird man gesprochen?

Weißt du, wann man sie feiert?

Und wie feierst du diese Feste?

6.2.7 Jaké bude počasí?

Cíl:

Nácvik vyjadřování charakteru počasí pomocí struktury „*es wird*“, opakování významů slovesa „*werden*“ v němčině, opakování slovosledu ve vedlejší větě, avšak na materiálu s folklórním obsahem, který přináší výsledky národní lidové tvořivosti, reflexe vlastních zkušeností s přírodními jevy.

Cílová skupina: od úrovně B 1.

Instrukce pro učitele:

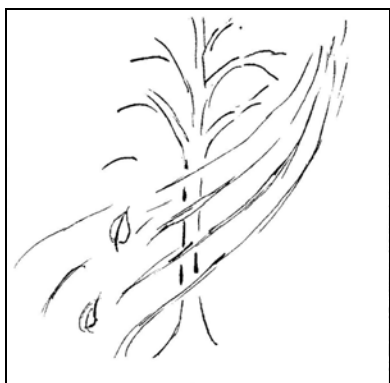
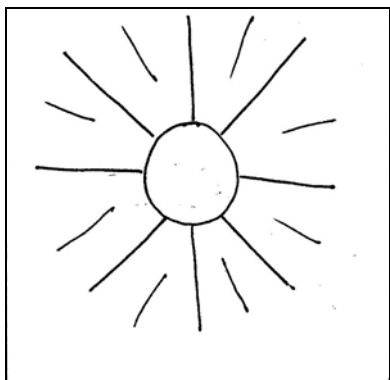
Žáci na základě své vlastní zkušenosti odhadují, jaké počasí nastane, přičemž vybírají z nabídnutých slov, která použijí v příslušné větné struktuře. Dále může následovat diskuse o tom, které další přírodní jevy platí jako symptomy určitého počasí. Může se dále systematizovat slovní zásoba. Vhodná je i práce se slovníkem, protože lze předpokládat, že některá slova nebudou žáci znát.

Některé pranostiky byly přetransformovány pomocí spojky *wenn*, protože žáci nemusejí znát jiné způsoby tvoření podmínkových vět v němčině, proto jejich uplatnění by mohlo vyvolávat nejasnosti a mohlo by ztěžovat splnění zadání. Původní znění pranostik můžeme uvést doplňkově.

Wie wird das Wetter sein? Denke darüber nach, was du über die Natur weißt.

Podle čeho můžeš poznat, že bude teplo, déšť nebo mráz? Zahraj si na meteorologa. Vyber vždy jedno z nabídnutých slov a doplň pranostiku.

regnen - schön - windig

Wenn die Gänse auf einem Fuß stehen,
wird es.....

Wenn die Schwalben das Wasser im
Fluge berühren,

Wenn die weißen Schäfchen am
Himmel gehen,

Wenn die Schwalben in den Höh'n
fliegen,

Wenn sich der Regenbogen morgens
erscheint,

Wenn der Nebel fällt,

Wenn die Bienen massenhaft leer
zurückfliegen,

Wenn die Frösche auf Stegen und
Wegen springen,

Klîc:

Wenn die Gänse stehn auf einen Fuß, dann kommt bald ein Regenguß.

Wenn die Schwalben das Wasser im Fluge berühren, so ist der Regen zu spüren.

Je weißer die Schäfchen am Himmel gehen, desto länger bleibt das Wetter schön.

Fliegen die Schwalben in den Höh'n kommt ein Wetter, das ist schön.

Regenbogen abends trocknet die Dächer, Regenbogen morgens dreht die Mühlen.

Nebel, wenn er steigend sich verhält, bringt Regen, doch klar Wetter, wenn er fällt.

Wenn die Bienen massenhaft leer zurückfliegen, wird es regnen.

Frösche auf Stegen und Wegen deuten auf baldigen Regen.

6.2.8 Doplnování slov

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je systematizace a opakování slovní zásoby tématu „počasí“, reflexe příčin a důsledků přírodních jevů.

Cílová skupina: od úrovně B 1.

Instrukce pro učitele:

V němčině má toto doplňovací cvičení pouze dvě varianty:

A / Obtížnější varianta: doplňování slov – podstatných jmen – pouze na základě znalosti přírody, pomoci mohou při doplňování ponechané členy ve větách, ostatní slova nebo rýmování německých pranostik.

B / Snazší varianta: doplňování nabídnutých slov. Před zahájením práce je potřeba projít nabízená slova, případně vysvětlit jejich význam. Neznámá slova v pranostikách pak již mohou žáci vyhledávat samostatně.

Fuß	Regen	Dächer	Schwalben
Frösche	Gras	Bäume	Sturm

Vzhledem k doporučené úrovni B 1 již nejsou neznámá slova v textu přeložena, vhodnější je samostatná práce se slovníkem.

Kannst du das richtige Wort ergänzen? Denke darüber nach, was du über die Natur weißt.

Mezi chováním zvířat nebo přírodními jevy a počasím existují přírodní zákonitosti. Dokázal/a bys najít tyto zákonitosti, které vyjadřují lidové pranostiky? Určitě mnohé znáš z přírodovědy/biologie nebo i z vlastní zkušenosti. Zkus doplnit do pranostiky správné slovo.

Frisst der Hund viel grünes, gibt es bald von oben was.

Großer Wind ist selten ohne

Wenn die zweimal blühen, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.

Fliegen die in den Höh'n kommt ein Wetter, das ist schön.

Wenn dieschreien, wird es regnen.

Wenn die Gänse stehn auf einem, dann kommt bald ein Regenguß.

Regenbogen abends trocknet die, Regenbogen morgens dreht die Mühlen.

Dreht mehrmals sich der Wetterhahn, so zeigt er und Regen an.

Klîc:

Frisst der Hund viel grünes Gras, gibt es bald von oben was.

Großer Wind ist selten ohne Regen.

Wenn die Bäume zweimal blühen, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.

Fliegen die Schwalben in den Höh'n kommt ein Wetter, das ist schön.

Wenn die Frösche schreien, wird es regnen.

Wenn die Gänse stehn auf einem Fuß, dann kommt bald ein Regenguß.

Regenbogen abends trocknet die Dächer, Regenbogen morgens dreht die Mühlen.

Dreht mehrmals sich der Wetterhahn, so zeigt er Sturm und Regen an.

6.2.9 Pexeso text – text

Cíl:

Seznámení žáků s německými ekvivalenty již obtížnějších pranostik prostřednictvím jazykové hry, demonstrace mezijazykových analogií, které vedou k uvědomění zejména obsahové blízkosti pranostik, obohacování slovní zásoby, rozvoj paměťových dovedností žáků, podpora motivace.

Cílová skupina: od úrovně A 2.

Instrukce pro učitele:

Žáci hrají hru pexeso, jejíž pravidla není třeba žákům vysvětlovat. Verze hry pexeso ve formě text – text je již obtížnější, a proto je vhodná spíše pro pokročilejší fázi výuky. Do cvičení byly vybrány české pranostiky, u nichž lze předpokládat, že je žáci někdy slyšeli, a k nim pak byly přiřazeny německé ekvivalenty. Použité české a německé pranostiky jsou významově buď zcela shodné nebo podobné, dvojice se tedy hledají podle obsahové shody.

Před zahájením hry je vhodné vysvětlit neznámá slova, aby nebyla narušována plynulost hry.

Učitel může hru uvést diskusí o pranostikách obecně, popřípadě zjištěním, které české pranostiky žáci znají. Určitě se některé poté v pexesu objeví.

Na závěr práce je vhodné pranostiky ještě jednou projít, poukázat na jejich shody, případně přiřadit data svátků k jednotlivým pranostikám.

e Lichtmess – Hromnice (2. 2.)

r St. Anna-Tag – svátek svaté Anny (26. 7.)

r St. Medardus-Tag – svátek svatého Medarda (8. 6.)

r St. Martin-Tag – svátek svatého Martina (11. 11.)

Spiel das Memory-Spiel mit deutschen und tschechischen Bauernregeln! Welche davon hast du gekannt?

Zahraj si pexeso a řekni, o kterých svátcích se v pranostikách hovoří. Víš, proč se tolik pranostik váže k církevním svátkům a proč jsou české a německé pranostiky podobné?

<p>Na Hromnice bývá dne o hodinu více.</p>	<p>Lichtmess verlängert den Tag um eine Stunde für Menschen wie für Hunde.</p>	<p>Svatá Anna – chladna z rána.</p>
<p>Um St. Anna fangen die kühlen Morgen an.</p>	<p>Svatý Martin přijede na bílém koni a zabílí svět.</p>	<p>Sankt Martin kommt nach alter Sitten, auf einem Schimmel angeritten.</p>
<p>Bouří-li a sněží na Hromnice, bývá jaro blízko velice.</p>	<p>Wenn es an Lichtmess aber stürmt und schneit, ist der Frühling nicht mehr weit.</p>	<p>Na Hromnice musí skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout.</p>
<p>An Lichtmess muss die Lerche singen und sollt ihr auch der Kopf zerspringen.</p>	<p>Zelené Hromnice – bílé Velikonoce.</p>	<p>Lichtmess im Klee, Ostern im Schnee.</p>

<p>Je-li Zelený čtvrtek bílý, tak je léto teplé.</p>	<p>Ist der Gründonnerstag weiß, so wird der Sommer heiß.</p>	<p>Medardova kápě – čtyřicet dní kape.</p>
<p>Regnet´s am Medardustag, regnet´s noch 40 Tag danach.</p>	<p>Jak dlouho skřivan před Hromnicemi vrzá, tak dlouho po nich zmrzá.</p>	<p>So lang die Lerche vor Lichtmess singt, so lange er nachher weder singt noch schwingt.</p>

6.2.10 Gramatická transformace podmínkových vět

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je procvičování dvou nejtypičtějších struktur německých podmínkových vět, které tvoří základní formu německých pranostik.

Cílová skupina: B 1 – B 2.

Instrukce pro učitele:

Toto cvičení vede k automatizaci dvou hlavních typů vedlejších vět podmínkových, v nichž klíčovou úlohu hraje správný slovosled. Zejména u konstrukcí bez spojky „*wenn*“ jde o uvědomění si podmínkového významu.

Wie wird das Wetter werden? Kannst du die Bauernregeln anders sagen?

Jaké bude počasí, když ...? Totéž můžeš vyjádřit dvěma způsoby. Pomůže ti vzor a rýmování pranostik.

***Muster:** Blühen die Bäume zweimal, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.*

***Wenn** die Bäume zweimal **blühen**, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.*

Schreit der Laubfrosch, ist der Regen nicht weit.

Reisen die Störche zeitig, kommt ein Winter von Eisen.

Gehen die Martinsgänse auf dem Eise, muss das Christkind im Schmutze stehen.

Laufen die Frösche fleißig, wollen sie bald Regen saufen.

Freiert es an Pankratius, so wird im Garten viel ruiniert.

Berühren die Schwalben das Wasser im Fluge, ist der Regen zu spüren.

6.2.11 Překlad do češtiny

Cíl:

Cílem tohoto cvičení je uvědomění si jazykové i kulturní blízkosti německých a českých pranostik, jakož i srovnání struktury tohoto folklórního útvaru, rozšíření slovní zásoby, rozvoj dovednosti překladu do mateřštiny.

Cílová skupina: B 1 – B 2.

Instrukce pro učitele:

Se cvičením můžeme pracovat ve dvou podobách, vždy je však potřeba mít k dispozici slovník:

A / Na základě mezijazykových analogií a znalostí pranostik mateřského jazyka mohou žáci vymýšlet české ekvivalenty k německým pranostikám.

B / Žáci mají za úkol na základě mezijazykových analogií najít významově stejné nebo podobné pranostiky v němčině a češtině. Protože jsou si pranostiky v obou jazycích velmi podobné, je možné s žáky hovořit o tom, proč tomu tak je.

Cvičení je vhodné pro práci na interaktivní tabuli

Klíč:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
J	E	H	D	F	B	C	A	G	I

A / Die deutschen und tschechischen Bauernregeln sind sehr ähnlich. Weißt du warum? Was meinst du? Sagen uns die Bauernregeln die Wahrheit? Kannst du die deutschen Bauernregeln ins Tschechische übersetzen?

B / Finde die richtigen Paare der deutschen und tschechischen Bauernregeln! Kennst du noch weitere Bauernregeln? Was verraten uns die Bauernregeln über die Kultur?

1. Geht die Sonne feurig auf, folgen Wind und Regen drauf.
 2. Lichtmess im Klee, Ostern im Schnee.
 3. Frösche auf Stegen und Wegen deuten auf baldigen Regen.
 4. Regnet's am Medardustag, regnet's noch 40 Tag danach.
 5. Ist der Gründonnerstag weiß, so wird der Sommer heiß.
 6. Wenn die Blätter spät fallen, kommen sie wieder früh.
 7. Auf warmen Herbst folgt meist ein langer Winter.
 8. Bringt Michael Wind aus Nord und Ost, bedeutet's starken Winterfrost.
 9. Wenn die Bäume zweimal blühen, wird sich der Winter bis Mai hinziehen.
 10. Stellt der Juni mild sich ein, wird mild auch der Dezember sein.
-

A / Fučí-li na svatého Michala vítr od východu nebo severu, bude tuhá zima.

B / Jak jde listí ze stromu, tak jde na strom.

C / Po pěkném podzimu následuje brzo tuhá zima.

D / Medardova kápě – čtyřicet dní kape.

E / Zelené Hromnice – bílé Velikonoce.

F / Je-li Zelený čtvrtek bílý, tak je léto teplé.

G / Má-li strom podruhé na podzim květu, sahá zima až k létu.

H / Ukazují-li se žáby mnoho na cestách, polích, lukách a jinde, bude pršet.

I / Je-li červen mírný, nebude v prosinci mráz silný.

J / Když má slunce červené kolo, bude větrno.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.

7 Výsledky a závěry

Předkládaná disertační práce je věnována kulturologickým aspektům cizojazyčné výuky se zaměřením na lidové pranostiky jako na jeden z kulturních projevů ústní lidové tvořivosti a jejich možné využití ve výuce cizího jazyka v rámci formování sociokulturní či interkulturní kompetence.

Pro moderní lingvodidaktiku je hlavním cílem cizojazyčné výuky utváření komplexní komunikativní kompetence, která zahrnuje nejen složku jazykovou, ale i pragmatickou a sociolingvistickou. Komunikativní kompetenci je v současné době věnována značná pozornost jak v teoretické, tak i praktické rovině výuky cizích jazyků. Jednak vzniká řada publikací k této problematice a je předmětem různých odborných lingvodidaktických seminářů a konferencí, jednak i v praktické cizojazyčné výuce můžeme vysledovat tendence a snahy o komplexní znalost a pochopení jazyka i v jeho kulturních souvislostech, což jasně dokazují některé pedagogické dokumenty a materiály.

V teoretické části disertační práce je nastíněn obecný kontext kulturologických aspektů cizojazyčné výuky, který vychází z klíčového vztahu jazyka a kultury, jež tvoří nedělitelnou jednotu, již je třeba zohledňovat i při výuce cizímu jazyku. Bez znalostí a chápání kulturního pozadí jazykových promluv nemůžeme hovořit o úplném ovládnutí cizího jazyka. Teoretická část objasňuje základní pojmy spjaté s touto problematikou a uvádí vztahy k dalším příbuzným vědeckým disciplínám, které jsou významné pro kulturologický obsah cizojazyčné výuky, zejména je zdůrazněna poměrně nová disciplína – lingvokulturologie, jejímž hlavním úkolem je zkoumat vztahy mezi jazykem a kulturou. Teoretická část disertační práce se tedy zabývá obecnými souvislostmi výuky reálií, tedy zprostředkováváním kulturního kontextu v rámci cizojazyčné výuky.

Teoretická část práce rovněž zkoumá místo a roli kulturologických hledisek v českém i celoevropském vzdělávání, jež vycházejí především ze Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, který definuje právě komunikativní kompetenci jako komplex lingvistických, pragmatických a sociolingvistických dovedností. Rámec rovněž zdůrazňuje nutnost využívání výrazů lidové tvořivosti, tedy

i pranostik, v cizojazyčné výuce jako neoddelitelné součásti kulturně-jazykového povědomí příslušného národa. Z pohledu českého vzdělávacího systému byly analyzovány zejména Rámcové vzdělávací programy, které v současné době představují klíčové dokumenty školního vzdělávání v ČR. I v těchto dokumentech je často akcentován význam kulturního bohatství a kulturní diverzity, které je třeba všemi možnými způsoby ve vzdělávání objasňovat a podporovat. A právě cizojazyčná výuka je uváděna jako jeden ze stěžejních vzdělávacích oborů, v nichž je třeba cizí i vlastní kulturu vysvětlovat a rozvíjet.

Hlavním předmětem disertační práce jsou lidové pranostiky, proto i druhá část teoretického oddílu je věnována obecným poznatkům o lidových pranostikách, jejich pojetí v jednotlivých kulturách, vzniku, významu, klasifikaci, formálním a obsahovým rysům. Tyto teoretické poznatky jsou pak dále rozvíjeny v části praktické.

Hlavním cílem disertační práce bylo zjištění, zda jsou lidové pranostiky využitelné pro utváření komunikativní kompetence ve výuce cizích jazyků, případně jakým způsobem. Lidové pranostiky disponují obrovským kulturologickým potenciálem, zrcadlí se v nich nejen geografické, ale i společenské podmínky, pranostiky vypovídají o kulturních tradicích, společenských hodnotách, historii národa, poodhalují jazykový obraz světa.

V praktické části byly české, ruské a německé pranostiky rozříděny podle formálních a obsahových kritérií a vzájemně porovnány. Na základě analýzy byly potvrzeny obě základní hypotézy o podobnosti lidových pranostik, jak mezi ruštinou a češtinou, tak i mezi němčinou a češtinou. Analogie mezi pranostikami vyplývají především ze dvou základních faktů, jednak všechna tři společenství byla založena na zemědělském způsobu života, a proto měly pranostiky pro obyvatelstvo velký význam, jednak všechna tři společenství byla založena na křesťanské tradici, ač v různých podobách (římsko-katolické, luteránské či pravoslavné).

Blízkost lidových pranostik pramení také z jejich samotné podstaty, na základě určitých přírodních ukazatelů je předpovídáno nadcházející počasí nebo úroda, případně jsou stanovovány určité technologické postupy pro práci v zemědělství. Přírodní cyklus či životní projevy rostlin a živočichů jsou však všude stejné nebo

podobné (rozdíly se objevují pouze v závislosti na klimatických podmínkách teritorií), proto je zřejmé, že i pranostiky musí být zákonitě velmi blízké, což analýza potvrdila.

Zajímavý je i pohled na uplatnění vlastních jmen v pranostikách, zejména tedy konkrétních svatých nebo jednotlivých církevních svátků. Na základě analýzy tohoto hlediska můžeme vysledovat význam jednotlivých svatých či svátků pro příslušná kulturní společenství. Z analýzy vyplývá, že u všech tří národů hrají v pranostikách dominantní úlohu klíčové postavy křesťanské víry: Panna Marie, Ježíš Kristus nebo Jan Křtitel. Lze tvrdit, že čím více pranostik se k jednotlivým svatým váže, tím větší význam má pro danou společnost a její náboženské představy. V pranostikách jednotlivých kultur lze najít i řadu národních či místních svatých, o nichž se pranostiky jiného jazyka nevyjadřují vůbec nebo pouze výjimečně.

Co se týče formálních znaků lidových pranostik, lze tvrdit, že české, ruské i německé pranostiky mají v tomto ohledu mnoho společných rysů, jedná se především o jejich podmínkovou strukturu v podobě různých typů úplných či neúplných souvětí podřadných s větou vedlejší příslovečnou podmínkovou, najít můžeme však i řadu jiných typů souvětí. Dalším typickým znakem je jejich rýmovaná nebo dokonce rytmizovaná struktura, přičemž nejintenzivněji tohoto prostředku využívá němčina, v ruštině jde naopak spíše o doplňkový prostředek, v ruštině je nejvýznamnějším výrazovým prostředkem dativní struktura s předložkou «к ...». K dalším formálním znakům patří různé básnické prostředky, jako jsou metafory nebo personifikace, slova zastaralá nebo v původním významu či rozkazovací způsob, který je typický pro pranostiky hospodářské s významem doporučení nebo návodu.

Obsahové i formální blízkosti lze vhodně využívat i ve výuce cizího jazyka, zejména v podobě různých jazykových her nebo fonetických, gramatických a lexikálních cvičení, jejichž náplň je však kulturně nosná a může vyvolávat další diskuse o cizí a vlastní kultuře. Konkrétní náměty pro výuku ruštině a němčině jsou uvedeny v poslední části disertační práce.

Disertační práce si rovněž kladla za cíl zhodnotit aktuální stav uplatňování kulturologického materiálu v učebnicích cizích jazyků. Analýza bohužel nepotvrdila hypotézu, že učebnice odpovídají současným požadavkům i z hlediska

kulturologických aspektů. Na základě zkoumání osmi učebních souborů (čtyř pro výuku ruštiny a čtyř pro výuku němčiny) bylo zjištěno, že ne všechny učební soubory vedou soustavně k utváření sociokulturní kompetence, velké nedostatky v tomto směru byly zjištěny dokonce u tří souborů pro výuku němčiny. Naopak u dvou souborů pro výuku ruštiny lze hovořit o systematickém formování sociokulturní i interkulturní kompetence. Nelze však tvrdit, že by v ostatních souborech kulturologické odkazy nebyly vůbec, ale pokud se objevují, tak pouze spíše jako doplněk či ilustrace, nikoli funkčně a s cílem hlubšího zamyšlení se nad určitým společensko-kulturním jevem. Z analýzy učebních souborů jasně vyplývá, že v implementaci kulturologického materiálu do cizojazyčných učebnic jsou dodnes ještě značné rezervy a je třeba se touto problematikou dále zabývat zejména v rovině praktického využití.

Lidové pranostiky mají vysokou kulturologickou hodnotu a navíc práce s nimi může být velmi podnětná i motivující pro rozvoj komplexních vztahů k jazyku a s ním spjaté kultuře. Jejich využitelnost ve výuce ruštině a němčině je poměrně široká, vzhledem k jejich obsahové a formální blízkosti s češtinou mohou být z tohoto důvodu využívány i v počáteční fázi výuky zejména v podobě jazykových her, ale mohou se stát i náplní fonetických, gramatických či lexikálních cvičení s kulturologickým podtextem. S jistotou lze tedy tvrdit, že lidové pranostiky v cizojazyčné výuce svoje místo rozhodně mají a možností jejich praktického využití existuje celá řada.

8 Seznam použité literatury a zdrojů

Literární zdroje:

A / v českém a slovenském jazyce

BOBÁKOVÁ, H. K problematice interkulturní kompetence. *Cizí jazyky*, 1992/1993, roč. 36, č. 9-10, s. 331-333. ISSN 1210-0811.

BOČÁNKOVÁ, M. Interkulturní vztahy ve výuce obchodního jazyka. *Cizí jazyky*, 1997/1998, roč. 41, č. 9-10, s. 161-162. ISSN 1210-0811.

CÍLKOVÁ, E. *Náměty pro multikulturní výchovu : poznáváme jiné národy*. Praha : Portál, 2007. 167 s. ISBN 978-80-7367-238-6.

*DENNIS, J. *Když padají trakaře*. Praha : Brána, 1999. 262 s. ISBN 80-7243-033-5.

HAVELKOVÁ, L. Lidové pranostiky v kontextu kulturologických aspektů výuky cizích jazyků. In *XXIII. Ročenka KrMF. Moderní filologie na prahu třetího tisíciletí. : Vybrané přednášky z konference k 100. výročí založení KMF*. Pelhřimov : Kruh moderních filologů a Jihočeská univerzita, 2010. s. 115-124. ISSN 0577-3768, ISBN 978-80-7394-256-4.

HAVELKOVÁ, L. *Ruské a české fenologické pranostiky ve srovnání : diplomová práce*. Praha : PedF UK, 2004. 138 s. Vedoucí diplomové práce: Hana Žofková

HENDRICH, J. a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha : SPN, 1988. 498 s.

HLAVÁČEK, A. K některým aktuálním aspektům sociokulturní kompetence v procesu osvojování cizího jazyka. In *Multidisciplinární aspekty utváření komunikativní kompetence při výuce cizích jazyků. Sborník příspěvků ze semináře členů kateder CJ konaného dne 30. 11. 2000 na UK v Praze – PedF*. Praha : UK, 2002. ISBN 80-7290-076-5.

HUNOLD, J. Učení o mezikulturních vztazích. *Cizí jazyky*. 1999/2000, roč. 43, č. 1, s. 16-17 a č.2, s. 55-56. ISSN 1210-0811.

JELÍNEK, S. Vývojové proměny komunikativní orientace cizojazyčné výuky. In *Multidisciplinární aspekty utváření komunikativní kompetence při výuce cizích jazyků. Sborník příspěvků ze semináře členů kateder CJ konaného dne 30. 11. 2000 na UK v Praze – PedF*. Praha : UK, 2002. ISBN 80-7290-076-5.

*KLÍMA, V. *Kalendář mění tvář*. Olomouc : Votobia, 1998. 155 s. ISBN 80-7198-339-X.

*KOVÁŘOVÁ, S. *Pranostiky pro každý den*. Olomouc : Alda, 2001. 173 s. ISBN 80-85600-83-8.

Kulturologické aspekty vyučovania ruského jazyka a literatúry. Nitra : Edícia Vysokej školy pedagogickej v Nitre, 1996.

*MARÁKOVÁ, I. *Pranostiky a hry na celý rok*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. 131 s. ISBN 80-7367-164-6.

MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L. a kol. *Interkulturní psychologie : Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha : Karolinum, 2007. 218 s. ISBN 978-80-246-1361-1.

*MÜLLEROVÁ, A. *Velká kniha českých pranostik*. Praha : PLOT, 2010. 231 s. ISBN 978-80-7428-032-0.

Multidisciplinární aspekty utváření komunikativní kompetence při výuce cizích jazyků. Sborník příspěvků ze semináře členů kateder CJ konaného dne 30. 11. 2000 na UK v Praze – PedF. Praha : UK, 2002. 119 s. ISBN 80-7290-076-5.

*MUNZAR, J. *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*. Praha : Horizont, 1985.

NEČASOVÁ, P. *Úloha reálií jako zprostředkovatele interkulturního učení ve vyučování cizím jazykům se zřetelem na němčinu jako cizí jazyk : Disertační práce*. Praha : PedF UK, 2007. 256 s. Vedoucí práce: Milada Kouřimská.

NĚMEČKOVÁ, I. a kol. *My a ti druzí*. Praha : Multikulturní centrum Praha o.s., 2004. 83 s. ISBN 80-239-2099-5.

NOVÝ, I., SCHROLL-MACHL, S. *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání: česko-německá*. Praha : Management Press, 2007. 161 s. ISBN 978-80-7261-158-4.

Ottova encyklopedie A-Ž. Praha : Ottovo nakladatelství, 2004. 1144s. ISBN 80-7360-014-5.

PASTYŘÍK, S. Znovu ke slovanským pranostikám. In *Dialog kultur II: sborník příspěvků z vědecké konference v Hradci Králové 12. 11. 2002*. Ústí nad Orlicí : Oftis, 2003, s. 57-61. ISBN 80-86042-77-4.

PAVLÁSKOVÁ, A. Medzikultúrna komunikácia v cudzojazyčnom vzdelávaní. *Cizí jazyky*. 1999/2000, roč. 43, č. 3, s. 75-76. ISSN 1210-0811.

PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada, 2010. 200 s. ISBN 978-80-247-3069-1.

- PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. Praha : Portál, 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6.
- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha : ISV, 2001. 211 s. ISBN 80-85-866-72-2.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. 4.vyd. Praha : Portál, 2003. 322s. ISBN 80-7178-772-8.
- PRŮCHA, J. *Srovnávací pedagogika*. Praha : Portál, 2006. 263 s. ISBN 80-7367-155-7.
- PRŮCHA, J. *Vzdělávání a školství ve světě*. Praha : Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-290-4.
- RIES, L. *Didaktika cizích jazyků na přelomu staletí*. Rudná u Prahy : Editpress, 2001. 196 s. ISBN 80-238-7482-9.
- RIES, L. Kultura a cizí jazyky. *Cizí jazyky*, 2001/2002, roč. 45, č. 5, s. 150-152. ISSN 1210-0811.
- RIES, L., KOLLÁROVÁ, E. *Svět cizích jazyků DNES*. Bratislava : Didaktis, 2004. 188s. ISBN 80-89160-11-5.
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky*. 1.české vyd. Olomouc : UP, 2002. 267s. ISBN 80-244-0404-4.
- *STRNAD, E. *Předpověď počasí. 2000 pranostik a pořekadel*. Praha : Levné knihy KMa, 2000. 225 s. ISBN 80-86425-00-0.
- STRNAD, E. *Předpovídáme si počasí*. Vimperk : Papyrus a nakladatelství Viener, 1996. 224 s. ISBN 80-901476-9-0.
- ŠPINAROVÁ, D.; LÁTKOVÁ, K. Interkulturní učení a učebnice němčiny pro gymnázia. *Cizí jazyky*, 1996/1997, roč. 40, č. 1-2, s. 11-12. ISSN 1210-0811.
- Universum : Všeobecná encyklopedie*. 1.vyd. Praha : Odeon, 2000. ISBN 80-242-0288-3.
- *VAŠKŮ, Z. *Velký pranostikon*. 1.vyd. Praha : Academia, 1998. 375 s. ISBN 80-200-0650-8.
- WALTEROVÁ, E. et al. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. 1.vyd. Brno : Paido, 2004. 502 s. ISBN 80-7315-083-2.
- ZAJANČKOVSKIJ, I. F. *Živé barometre*. 1.vyd. Bratislava : Příroda, 1990. 206 s. ISBN 80-07-00229-4.

*ZEMANOVÁ, M. *Na Hromnice o hodinu více : České pranostiky a přísloví*. Brno : Computer Press, 2009. 111 s. ISBN 978-80-251-2576-2.

B / v ruském jazyce

АНДРЕЕВА-СЮССЕН, И. Л. Другому как понять тебя? *Русский язык за рубежом*, 2007, н. 2, с. 20-25. ISSN 0131-615X.

БАСКО, Н. В. *Знакомимся с русскими традициями и жизнью россиян*. 1 изд. Москва : Русский язык Курсы, 2007. 232 с. ISBN 978-5-88337-095-2.

БЕРДИЧЕВСКИЙ, А. Л. Вдвоём всё-таки лучше! : Обучение межкультурному общению с использованием метода тандема. *Русский язык за рубежом*, 2008, н. 1, с. 4-19. ISSN 0131-615X.

БЕРДИЧЕВСКИЙ, А. Л. *Россия в диалоге культур*. Москва : Флинта, 2005. ISBN 5-89349-741-4.

БЛИНОВА, Г. П. *Истоки русских праздников и обрядов*. Москва : Вузовская книга, 2008. 104 с. ISBN 978-5-9502-0084-5.

БРАГИНА, А. А. *Лексика языка и культура страны*. Москва : Русский язык, 1981.

БРИЧЕНКОВА, Е. С. Прецедентное высказывание как объект лингвокультурологического комментария на уроках РКИ. *Русский язык за рубежом*, 2007, н. 3, с. 72-75. ISSN 0131-615X.

ВЕГВАРИ, В. Сопоставительное лингвострановедение как встреча двух языков и двух культур. *Русский язык за рубежом*, 1995, н. 2/3, с. 137-139. ISSN 0131-615X.

ВЕРЕЩАГИН, Е. М., КОСТОМАРОВ В. Г. *Лингвострановедческая теория слова*. Москва : Русский язык, 1980.

ВЕРЕЩАГИН, Е. М., КОСТОМАРОВ В. Г. *Язык и культура*. Москва : Русский язык, 1983.

ВЕРЕЩАГИН, Е. М., КОСТОМАРОВ В. Г. *Язык и культура : лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. 4 изд. Москва : Русский язык, 1990. 247 с. ISBN 5-200-01076-4.

ВИШНЯКОВ, С. А. *История государства и культуры России в кратком изложении : социокультуроведение России*. 2 изд. Москва : Флинта, 2003. 123 с. ISBN 5-89349-304-4.

- ВОРОБЬЕВ, В. В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук. *Русский язык за рубежом*, 1999, н. 2, с. 76-82 и н.3, с. 95-101. ISSN 0131-615X.
- ВОРОБЬЕВ, В. В. Лингвокультурема как единица поля. *Русский язык за рубежом*, 1994, н. 4, с. 75-81. ISSN 0131-615X.
- ВОРОБЬЕВ, В. В., ДРОНОВ, В. В., ХРУСЛОВ, Г. В. Люди и животные. *Русский язык за рубежом*, 2007, н. 5, с. 4-25. ISSN 0131-615X.
- ГЕТЬМАНЕНКО, Н. И. Культурный шок? Это излечимо! *Русский язык за рубежом*, 2006, н. 2, с. 80-88. ISSN 0131-615X.
- ГРИШАЕВА Л. И., ЦУРИКОВА Л. В. *Введение в теорию межкультурной коммуникации*. 4 изд. Москва : Издательский центр «Академия», 2007. 336 с. ISBN 978-5-7695-4410-1.
- *ГРУШКО, Е.; МЕДВЕДЕВ, Ю. *Энциклопедия русских примет*. Москва : ЭКСМО – Пресс, 2000. 411 с. ISBN 5-04-004217-5.
- ЗИНЧЕНКО, В. Г., ЗУСМАН, В. Г., КИРНОЗЕ, З. И. *Межкультурная коммуникация : от системного подхода к синергетической парадигме*. 2 изд. Москва : Флинта, 2008. 224 с. ISBN 978-5-89349-472-3.
- *КАРАТОВ, С. Ф. *Гадания. Заговоры. Приметы*. Москва : ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2006. 480 с. ISBN 5-94849-867-0.
- КАРМИН, А. С., НОВИКОВА, Е. С. *Культурология*. Санкт-Петербург : Питер Пресс, 2008. 464 с. ISBN 978-5-94723-733-7.
- КОЗЛОВА, Г. Ю. В культуре общения. *Русский язык в школе*. 2005, н. 5, с. 83-87. ISSN 0131-6141.
- КОЛЛАРОВА, Э. Диалог культур на уроках русского языка. *Русский язык за рубежом*, 1995, н. 2/3, с. 140-143. ISSN 0131-615X.
- КОСТОМАРОВ, В. Г. Русский язык в современном диалоге культур. *Русский язык за рубежом*, 1999, н. 4, с. 77-85. ISSN 0131-615X.
- КОСТОМАРОВ, В. Г. Роль русского языка в диалоге культур. *Русский язык за рубежом*, 1994, н. 5/6, с. 9-11. ISSN 0131-615X.
- КУСТОВА, Л. С. Проблемы изучения национального характера. *Русский язык за рубежом*, 1998, н. 3, с. 102-107. ISSN 0131-615X.
- Лингвострановедческий (культуроведческий) аспект в изучении и преподавании русского языка 28-30 октября 1997 г.* Москва : ИКАР, 1997. ISBN 5-7974-0006-5.

- МАНЗА, В. А. Языковая метафора: национально-культурная маркированность и когнитивный статус оценки. *Русский язык за рубежом*, 2003, н. 12, с. 23-26. ISSN 0131-615X.
- МАСЛОВА, В. А. *Лингвокультурология : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений*. 3 изд. Москва : Издательский центр «Академия», 2007. 208 с. ISBN 978-5-7695-4398-2.
- МИРОЛЮБОВ, А. А. Культуроведческая направленность в обучении иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*, 2001, № 5, с. 11-14. ISSN 0130-6073.
- МИТРОФАНОВА, О. Д. Языковой барьер – препятствие в диалоге культур. *Русский язык за рубежом*, 1994, н. 5/6, с. 24-28. ISSN 0131-615X.
- *МИХАЙЛОВ, С. А. *Народные праздники на Руси*. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2004. 157 с. ISBN 5-9524-0991-1.
- МИХЕЕВА, Л. Н. Языковое время: лингвокультурологический аспект. *Русский язык за рубежом*, 2003, н. 3, с. 55-60. ISSN 0131-615X.
- МИШАТИНА, Н. Л. Лингвокультурологические задачи на уроках развития речи. *Русский язык в школе*. 2005, н. 4, с. 11-14. ISSN 0131-6141.
- МОЛЧАНОВСКИЙ, В. В. Лингвострановедение на страницах журнала «Русский язык за рубежом». *Русский язык за рубежом*, 2007, н. 1, с. 21-24. ISSN 0131-615X.
- НЕЩИМЕНКО, Г. П. *Глобализация – этнизация : этнокультурные и этноязыковые процессы в двух книгах*. 1. вып. Москва : Наука, 2006. 947 с. ISBN 5-02-035613-1.
- НИКИТИНА, С. Е. *Устная народная культура и языковое сознание*. Москва : Наука, 1993. ISBN 5-02-011106-6.
- НОВИКОВА, Л. И. Проблема диагностики уровня культуроведческой компетенции учащихся. *Русская словесность*. 2005, н. 7, с. 49-57. ISSN 0868-9539.
- НОВИКОВА, Т. Формирование основ русской культурной компетенции у иностранцев, изучающих русский язык. *Русский язык за рубежом*, 2000, н. 3/4, с. 62-71. ISSN 0131-615X.
- ОЖЕГОВ, С. И. *Толковый словарь русского языка*. 26-е изд., перераб. и доп., Москва : ООО «издательство Оникс», 2008, 736 с. ISBN 978-5-488-01619-4.

ПОЛОНСКИЙ, А. В. Русское слово в социокультурной перспективе. *Русский язык за рубежом*, 2003, н. 3, с. 61-68. ISSN 0131-615X.

ПРОХОРОВА, И. О. Формирование лингвокультурологической компетенции на занятиях по русскому языку. *Русский язык за рубежом*, 2001, н. 3, с. 37-40. ISSN 0131-615X.

РОСТОВА, Е. Г., КОМИНА, Т. Д., НИРИ, М. Структура и содержание пособия по развитию речи на материале диалога культур. *Русский язык за рубежом*, 1998, н. 1, с. 34-41. ISSN 0131-615X.

Слово и текст в диалоге культур. Москва : Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина, 2000. 312 с. ISBN 5-93049-005-8.

СОЛОВЦОВА, Э. И.; АНУРОВА, И. В. Понятие функциональной социокультурной грамотности в курсе обучения иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*, 2007, н. 2, с. 17-23. ISSN 0130-6073.

*СТЕПКИНА, О. В. *Месяцеслов. Традиции, обычаи, приметы и советы на каждый день*. Москва : РИПОЛ классик, 2008. 768 с. ISBN 978-5-386-00212-1.

СЫСОЕВ, П. В. Культуроведческая направленность в обучении иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*, 2001, н. 5, с. 11-14. ISSN 0130-6073.

СЫСОЕВ, П. В. Культурное самоопределение обучающихся в условиях языкового поликультурного образования. *Иностранные языки в школе*, 2004, н. 4, с. 14-20. ISSN 0130-6073.

СЫСОЕВ, П. В., САФОНОВА В. В. Элективный курс по культуроведению США в системе профильного обучения английскому языку. *Иностранные языки в школе*, 2005, н. 2, с. 7-16. ISSN 0130-6073.

СЮАНЬ ЧЖИИНЬ Безличные предложения и картина мира. *Русский язык за рубежом*, 2006, н. 2, с. 63-67. ISSN 0131-615X.

ТАО, Ч. Языковая картина мира и её выражение в русских приметах. *Русский язык за рубежом*, 2002, џ. 2, с. 104-107.

ТЕР-МИНАСОВА, С. Г. *Язык и межкультурная коммуникация*. Москва : Слово, 2008. 264 с. ISBN 978-5-387-00069-0.

ТОКАРЕВ, Г. В. О семиотическом подходе к лингвокультуреме. *Русский язык за рубежом*, 2003, н. 3, с. 52-54. ISSN 0131-615X.

- ТОКАРЕВ, Г. В. Функционально-семантический статус культурно-языковых символов. *Русская словесность*. 2006, н. 2, с. 76-78. ISSN 0868-9539.
- ТОЛСТОЙ, Н. И. Язык – словесность – культура – самосознание. *Русский язык за рубежом*, 1994, н. 5/6, с. 12-17. ISSN 0131-615X.
- ТОЛСТОЙ, Н. И. *И. И. Срезневский – диалектолог*. Тарту : Учен. зан. Тартус. гос. ун-та, 1981, вып. 573.
- ТОМАХИН, Г. Д. От страноведения к фоновым знаниям носителей языка и национально-культурной семантике языковых единиц в их языковом сознании. *Русский язык за рубежом*, 1995, н. 1, с. 54-58. ISSN 0131-615X.
- ТРОИЦКИЙ, В. Ю. Язык и культура. *Русская речь*. Москва : Наука, 2007, н. 1, с. 8-9. ISSN 0131-6117.
- ТУРАНИНА, Н. А. Этнокультурные тексты на уроках лексики. *Русская словесность*. 2005, н. 4, с. 55-57. ISSN 0868-9539.
- ФЕЛИЦЫНА, В. П., МОКИЕНКО В. М. *Школьный фразеологический словарь русского языка*. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. ISBN 5-04-008663-6.
- ХРОЛЕНКО, А. Т. *Основы лингвокультурологии*. 4 изд. Москва : Флинта, 2008. 184 с. ISBN 978-5-89349-681-9.
- ЦИСОВСКА, Д. Русские прецедентные тексты в зеркале польской культуры. *Русский язык за рубежом*, 2008, н. 1, с. 49-52. ISSN 0131-615X.
- **Церковно-народный месяцеслов на Руси*. Москва : Эксмо, 2008. 480 с. ISBN 978-5-699-27691-2.
- ЧЖАН ЦЗИН Культурологический аспект преподавания русского языка на интенсивных курсах для деловых людей в Китае. *Русский язык за рубежом*, 1995, н. 1, с. 34-36. ISSN 0131-615X.
- ЧЖЭН ТАО, ЧЖАО ЮНХУА Языковая картина мира и ее выражение в русских народных приметах. *Русский язык за рубежом*, 2002, н. 2, с. 104-107. ISSN 0131-615X.
- ШАКЛЕИН, В. М. Лингвокультурологическая теория в преподавании русского языка как иностранного. *Русский язык за рубежом*, 1998, н. 3, с. 97-101. ISSN 0131-615X.
- ЯКОВЛЕВА, Е. С. К описанию русской языковой картины мира. *Русский язык за рубежом*, 1996, н. 1/2/3, с. 47-56. ISSN 0131-615X.

C / v německém jazyce

ALTMAYER, C. Kulturwissenschaftliche Forschung in Deutsch als Fremdsprache : Acht Thesen zu ihrer Konzeption und zukünftigen Entwicklung. *Deutsch als Fremdsprache*. 2005, roč. 42, č. 3., s.154-159. ISSN 0011-9741.

AMMON, U. Sprachenpolitik in Europa – unter dem vorrangigen Aspekt von Deutsch als Fremdsprache I. *Deutsch als Fremdsprache*. 2003, roč. 40, č. 4., s.195-208. ISSN 0011-9741.

AMMON, U. Sprachenpolitik in Europa – unter dem vorrangigen Aspekt von Deutsch als Fremdsprache II. *Deutsch als Fremdsprache*. 2004, roč. 41, č. 1., s.3-9. ISSN 0011-9741.

BAUR, R. S., CHLOSTA, C. Welche Übung macht den Meister? : Von der Sprichwortforschung zur Sprichwortdidaktik. *Fremdsprache Deutsch*. 1996, č. 2, Heft 15, s. 17-24. ISSN 0937-3160.

*BEITL, O.; BEITL, E. *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. 3. Aufl., Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1974. 1005 s.

BETTERMANN, R. Landeskunde und/oder interkulturelle Kommunikation. In *Materialien Deutsch als Fremdsprache No.52*. Regensburg : Fachverband Deutsch als Fremdsprache, 1999, s.503-513. ISBN 3-88246-203-5.

BÖHM, W. *Wörterbuch für Pädagogik*. 15. Aufl. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 2000. 589 S. ISBN 3-520-09415-0.

BURGER, H. Sprache als Spiegel unrer Zeit : Synchronie und Diachronie in der Phraseologie. *Fremdsprache Deutsch*. 1996, č. 2, Heft 15, s. 25-30. ISSN 0937-3160.

*CORTE, J. *Bauernkalender 2008*. Wien : TOSA, 2007. 184 s. ISBN 978-3-85003-126-4.

DEBES, C. Mündlicher Wissenschaftsdiskurs Russisch – Deutsch : Ein sprechwissenschaftlicher Vergleich. *Deutsch als Fremdsprache*. 2007, roč. 44, č. 1., s.32-36. ISSN 0011-9741.

DUDEN 10 : Das Bedeutungswörterbuch. 3. Aufl. Mannheim : Duden Verlag, 2002. 1103 S. ISBN 3-411-04103-X.

FEILHAUER, A. *Feste feiern in Deutschland*. Zürich : Sanssouci, 2000. 408.s. ISBN 3-7254-1185-9.

- FISCHER, R. Vom Mut zum eigenen Vorurteil : Fremd- und Selbstwahrnehmung als Baustein auf dem Weg zu interkultureller Kompetenz. *Fremdsprache Deutsch*. 1998, Sondernummer, s. 31-35. ISSN 0937-3160.
- FUCHS, M., SCHULZ, G., ZIMMERMANN, O. *Kulturelle Bildung in der Bildungsreformdiskussion – Konzeption Kulturelle Bildung*. 1. Aufl. Berlin : Deutscher Kulturrat, 2006. 470 s. ISBN 3-934868-11-8.
- GERHARDS, J., HÖLSCHER, M. *Kulturelle Unterschiede in der Europäischen Union*. 2. Aufl. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. 318 s. ISBN 3-978-3-531-34321-1.
- *GERLACH, W. *Das neue Lexikon des Aberglaubens*. Frankfurt am Main : Eichborn, 1998. 252 s. ISBN 3-8218-0469-6.
- GÜNTER, W. *Der Feiertags-Guide*. Wuppertal : Brockhaus Verlag, 2004. 112 s. ISBN 3-417-24880-9.
- HACKL W., LANGNER M., SIMON-PELANDA H. Landeskundliches Lernen. *Fremdsprache Deutsch*. 1998, N. 1, Heft 18, s. 5-12. ISSN 0937-3160.
- **Hausbuch der Feste und Bräuche*. München : Südwest Verlag, 1993. 380 s. ISBN 3-517-01363-3.
- HUNCKE H.-W., STEINING, W. *Deutsch als Fremdsprache : Einführung*. 5. Aufl. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. 306 S. ISBN 978-3-503-12203-5.
- JUNG, L. *99 Stichwörter zum Unterricht : Deutsch als Fremdsprache*. 3. Aufl. Ismaning : Max Hueber Verlag, 2001. 272 S. ISBN 3-19-007438-0.
- KÖCK, P. *Wörterbuch für Erziehung und Unterricht*. 1. Aufl. Augsburg : Brigg Pädagogik Verlag, 2008. 624 S. ISBN 978-3-87101-332-4.
- KOHL-WACHTER, R. Multikulturell, polyglott und flexibel : Die Euro-Kids. *Fremdsprache Deutsch*. 2003, Heft 28, s. 26-29. ISSN 937-3160.
- KRON, F. W. *Grundwissen Pedagogik*. 7. Aufl. München : Ernst Reinhardt Verlag, 2009. 399 S. ISBN 978-3-8252-8038-3.
- KÜHN, P. Redewendungen nur im Kontext! *Fremdsprache Deutsch*. 1996, č. 2, Heft 15, s. 10-16. ISSN 0937-3160.
- LÄPPLE, A. *Kleines Lexikon des Christlichen Brauchtums*. Augsburg : Pattloch Verlag, 1996. 264 s. ISBN 3-629-00679-5.

LIEDKE, M. Interkulturelles Lernen in Lehrwerken Deutsch als Fremdsprache. In *Materialien Deutsch als Fremdsprache No.52*. Regensburg : Fachverband Deutsch als Fremdsprache, 1999, s.552-573. ISBN 3-88246-203-5.

MALBERG, H. *Bauernregeln : Aus Meteorologischer Sicht*. 4. Aufl. Berlin : Springer-Verlag, 2003. 247 s. ISBN 3-540-00673-7.

MEIJER, D., JENKINS, E. Landeskundliche Inhalte – Die Qual der Wahl? *Fremdsprache Deutsch*. 1998, č. 1, Heft 18, s. 18-25. ISSN 937-3160.

PAULDRACH, A. Eine unendliche Geschichte : Anmerkungen zur Situation der Landeskunde in den 90er Jahren. *Fremdsprache Deutsch*. 1992, Heft 6, s. 4-15. ISSN 3-12-675511-9.

POMMERIN, G. Deutsch als Zweitsprache und Konzepte interkulturellen Lernens. In *Materialien Deutsch als Fremdsprache No.52*. Regensburg : Fachverband Deutsch als Fremdsprache, 1999, s.528-551. ISBN 3-88246-203-5.

REINBOTHE, R. Interkulturelle Vermittlungsprobleme im Landeskundeunterricht. In *Materialien Deutsch als Fremdsprache No.52*. Regensburg : Fachverband Deutsch als Fremdsprache, 1999, s.344-359. ISBN 3-88246-203-5.

WOTJAK, B. Redewendungen und Sprichwörter : Ein Buch mit sieben Siegeln? *Fremdsprache Deutsch*. 1996, č. 2, Heft 15, s. 4-9. ISSN 0937-3160.

25 Thesen zur Sprach- und Kulturvermittlung im Ausland. *Fremdsprache Deutsch*. 1992, Heft 6, s. 34-35. ISSN 3-12-675511-9.

D / v anglickém jazyce

BYRAM, M. Intercultural Communicative Competence: the Challenge for Language Teacher Training. In In MOUNTFORD, A., WADHAM-SMITH, N. *British Studies : Intercultural Perspectives*. Essex : Longman, 2000, s. 95-102. ISBN 0-582-42962-5.

LANTOLF, J. P. *Sociokultural Theory and Second Language Learning*. 1.vyd. Oxford : Oxford University Press, 2000. 296s. ISBN 0-19-442160-0.

PORTO, M. Integrating the Teaching of Language and Culture. In MOUNTFORD, A., WADHAM-SMITH, N. *British Studies : Intercultural Perspectives*. Essex : Longman, 2000, s. 89-94. ISBN 0-582-42962-5.

PRIDE, J. B. *Sociolinguistic Aspects of Language Learning and Teaching*. Oxford : Oxford University Press, 1979. ISBN 0-19-437079-8.

RICHARDS, J., PLATT, J., WEBER, H. *Longman Dictionary of Applied Linguistics*. 5.vyd. Essex : Longman, 1992. 323 s. ISBN 0-582-55-708-9.

SPOLSKY, B. *Sociolinguistics*. 1.vyd. Oxford : Oxford University Press, 1998. 128s. ISBN 0-19-43-7211-1

TOMALIN, B., STEMPLESKI, S. *Cultural Awareness*. Oxford : Oxford University Press, 1993. ISBN 0-19-437194-8.

VALDES, J.M. *Culture Bound. Bridging the Cultural Gap in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986. ISBN 0-521-31045-8.

Elektronické zdroje:

A / v českém jazyce

Církevní kalendář 2010. [online]. 2010, poslední revize 30.3.2010 [cit. 31.3.2010]. Dostupné na WWW: <http://calendar.zoznam.sk/church_nameday-czri.php>.

**Lidové pranostiky*. [online]. 2010, [cit. 13.7.2010]. Dostupné na WWW: <<http://predpoved-pocasi.dlouhodob.cz/cz/lidove-pranostiky-pocasi-predpoved.php>>.

MUCHA, I. *Pastorace*. [online]. 2010, poslední revize 31. 3. 2010, [cit. 31.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.pastorace.cz>>.

**Pranostika – pranostiky*. 2010, [cit. 13.7.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.pranostika.cz>>.

**Pranostiky*. [online]. 2002, [cit. 16.12.2008]. Dostupné na WWW: <<http://pranostiky.wz.cz/php/index.php>>.

**Pranostiky na celý rok*. [online]. 2008, [cit. 16.12.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.pranostik.cz>>.

Pravoslavný kalendář : svátky, svatí, paschálie a půsty, kalendářní problematika. [online]. 2010, poslední revize 8. 4. 2008, [cit. 31.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.pravoslav.gts.cz/kalendar/>>.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. 2007, poslední revize 30.7.2007 [cit. 10.3.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/PDF/RVPG_2007_06_final.pdf>.

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělávání 39-41-L/01 Autotronik včetně nastavbového studia [online]. 2009, poslední revize 21.4.2009 [cit. 10.3.2010].

Dostupné na WWW:

<http://www.msmt.cz/uploads/VKav_200/rvp_mat/RVP_3941L01_Autotronik.pdf>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – verze 2007 [online]. 2007, poslední revize 2.4.2009 [cit. 10.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-verze-2007>>.

**Rčení, přísloví, pranostiky, citáty.* [online]. 2011, [cit. 12.1.2011]. Dostupné na WWW: <<http://www.rceni.cz>>.

ŠVANCARA, M. *Pravoslavný církevní kalendář.* [online]. 2010, poslední revize 2. 3. 2007 [cit. 31.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.pravoslavnacirkev.cz/kalendar.htm>>.

ZBIEJCZUKOVÁ, I. *Jazykový obraz světa aneb Jak jazyk ovlivňuje naše myšlení.* [online]. 2009, [cit. 10.12.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.inflow.cz/jazykovy-obraz-sveta-aneb-jak-jazyk-ovlivnuje-nase-mysleni>>.

B / v německém jazyce

ALTMAYER, C. Kulturelle Deutungsmuster in Texten. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht.* [online]. 2002, № 3 [cit. 20.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-06-3/beitrag/deutungsmuster.htm>>. ISSN 1205-6545.

**Bauernregeln und ihre Bedeutung : Aberglaube oder Wissenschaft?* [online]. 2008, [cit. 16.12.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.bauernregeln.net>>.

**Bauernregeln – eine kurze Erklärung.* [online]. 2010, [cit. 10.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.bauernregeln.net/7.html>>.

**Bauernregeln.com.* [online]. 2009, [cit. 4.2.2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.bauernregeln.com>>.

BUNDESMINISTERIUM FÜR BILDUNG, WISSENSCHAFT UND KULTUR *Das Unterrichtsprinzip „interkulturelles Lernen“.* [online]. 2006, [cit. 20.1.2006]. Dostupné na WWW: <http://www.bmbwk.gv.at/schulen/unterricht/prinz/interkult_lernen.xml>.

BOECKMANN, K.-B. Dimensionen von Interkulturalität im Kontext des Fremd- und Zweitssprachenunterrichts. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht.* [online]. 2006, № 3 [cit. 10.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-11-3/beitrag/Boeckmann.htm>>. ISSN 1205-6545.

**Eine Sammlung von Bauernregeln*. [online]. 2008, [cit. 16.12.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.box24.ch/public/fun/bauernregeln.wct>>.

**Gartenkalender : Bauernregeln durch das Jahr*. [online]. 2008, [cit. 17.12.2008]. Dostupné na WWW: <<http://www.garten-literatur.de/Kalender/bauern.htm>>.

HAMMERICH-MAIER, M. Kontrastive Fremderfahrung im Landeskundeunterricht. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. [online]. 2005, № 3 [cit. 15.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-10-3/beitrag/Hammerich1.htm>>. ISSN 1205-6545.

HUBER, H. D. *Im Dschungel der Kompetenzen*. [online]. 2004, [cit. 15.11.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.hgb-leipzig.de/ARTNINE/huber/aufsaeetze/kompetenz.html>>.

INSTITUT FÜR FRIEDENSPÄDAGOGIK TÜBINGEN E. V. *Interkulturelle Bildung und Erziehung in der Schule*. [online]. 2006, [cit. 17.2.2006]. Dostupné na WWW: <http://www.friedenspaedagogik.de/themen/globalern/gl_14.htm>.

RATHJE, S. Interkulturelle Kompetenz – Zustand und Zukunft eines umstrittenen Konzepts. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. [online]. 2006, № 3 [cit. 16.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-11-3/beitrag/Rathje1.htm>>. ISSN 1205-6545.

**Weltzeituhr Kalender*. [online]. 2009, [cit. 10.2.2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.weltzeituhr.com/cgi-local/kalender.pl?art=Bauernregeln>>.

WORMER, J. Transkulturelle Kompetenz und Landeskunde. Chancen der deutschen Sprache im 21. Jahrhundert - aufgezeigt am Beispiel einer wissenschaftlichen Landeskunde. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. [online]. 2007, № 2 [cit. 20.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-12-2/beitrag/Wormer.htm>>. ISSN 1205-6545.

C/ v anglickém jazyce

GUEST, M. Culture research in foreign language teaching: Dichotomising, stereotyping and exoticizing cultural realities? *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. [online]. 2006, № 3 [cit. 15.5.2010]. Dostupné na WWW: <<http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-11-3/beitrag/Guest1.htm>>. ISSN 1205-6545.

KRAMSCH, C. The cultural component of language teaching. *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. [online]. 1996, № 2 [cit. 10.3.2010]. Dostupné na WWW: < <http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-01-2/beitrag/kramsch2.htm>>. ISSN 1205-6545.

ORTUÑO, M. M. Cross-cultural Awareness in the Foreign Language Class: The Kluckholm Model. *The Modern language Journal*. [online]. 1991, № 4, pp. 449-459 [cit. 15.3.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.jstor.org/pss/329494>>. ISSN 0026-7902.

Seznam analyzovaných učebních souborů a jejich součástí:

Themen aktuell

AUFDERSTRABE, H., BOCK, H., GERDES, M., MÜLLER, J., MÜLLER, H. *Themen aktuell 1 : Kursbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2003. 160 s. ISBN 978-3-19-001690-7.

BOCK, H., EISFELD, K.-H., HOLTHAUS, H., SCHÜTZE-NÖHMKE, U., TESAŘOVÁ, L. *Themen aktuell 1 : Pracovní sešit*. Ismaning : Hueber Verlag, 2004. 255 s. ISBN 3-19-161690-X.

AUFDERSTRABE, H., BOCK, H., MÜLLER, J., MÜLLER, H. *Themen aktuell 2 : Kursbuch*. 2. Aufl. Ismaning : Hueber Verlag, 2005. 160 s. ISBN 3-19-001691-7.

AUFDERSTRABE, H., BOCK, H., MÜLLER, J., TESAŘOVÁ, L. *Themen aktuell 2 : Pracovní sešit*. Ismaning : Hueber Verlag, 2004. 269 s. ISBN 978-3-19-091691-7.

PERLMANN-BALME, M., TOMASZEWSKI, A., WEERS, D. *Themen aktuell 3 : Kursbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2004. 168 s. ISBN 3-19-001692-5.

BOCK, H., MÜLLER, J. *Themen aktuell 3 : Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2004. 184 s. ISBN 3-19-011692-X.

Sprechen Sie Deutsch?

DUSILOVÁ, D. et al. *Sprechen Sie Deutsch? 1*. 2. vyd. Praha : Polyglot, 2000. 265 s. ISBN 80-86195-09-0.

DUSILOVÁ, D. et al. *Sprechen Sie Deutsch? 2*. 2. vyd. Praha : Polyglot, 2001. 278 s. ISBN 80-86195-14-7.

DUSILOVÁ, D. et al. *Sprechen Sie Deutsch?* 3. 2. vyd. Praha : Polyglot, 2002. 263 s. ISBN 80-86195-20-1.

Радуга по-новому

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 1*. Plzeň : Fraus, 2007. 128 s. ISBN 978-80-7238-659-8.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 1 : Pracovní sešit*. Plzeň : Fraus, 2007. 72 s. ISBN 978-80-7238-660-4.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 1 : Příručka učitele*. Plzeň : Fraus, 2007. 99 s. ISBN 978-80-7238-661-1.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 2*. Plzeň : Fraus, 2008. 127 s. ISBN 978-80-7238-700-7.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 2 : Pracovní sešit*. Plzeň : Fraus, 2008. 48 s. ISBN 978-80-7238-701-4.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 2 : Příručka učitele*. Plzeň : Fraus, 2008. 86 s. ISBN 978-80-7238-702-1.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 3*. Plzeň : Fraus, 2009. 127 s. ISBN 978-80-7238-772-4.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 3 : Pracovní sešit*. Plzeň : Fraus, 2009. 40 s. ISBN 978-80-7238-773-1.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 3 : Příručka učitele*. Plzeň : Fraus, 2009. 88 s. ISBN 978-80-7238-774-8.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 4*. Plzeň : Fraus, 2010. 128 s. ISBN 978-80-7238-947-6.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 4 : Pracovní sešit*. Plzeň : Fraus, 2010. 44 s. ISBN 978-80-7238-948-3.

JELÍNEK, S. et al. *Радуга по-новому 4 : Příručka učitele*. Plzeň : Fraus, 2010. 112 s. ISBN 978-80-7238-949-0.

Ping pong neu

KOPP, G., FRÖLICH, K. *Ping pong neu : Lehrbuch 1*. Ismaning : Hueber Verlag, 2001. 144 s. ISBN 978-3-19-001654-9.

KOPP, G., FRÖLICH, K. *Ping pong neu : Arbeitsbuch 1*. Ismaning : Hueber Verlag, 2001. 140 s. ISBN 3-19-001654-7.

KOPP, G., FRÖLICH, K. *Ping pong neu : Lehrbuch 2*. Ismaning : Hueber Verlag, 2001. 160 s. ISBN 3-19-001655-0.

KOPP, G., FRÖLICH, K. *Ping pong neu : Arbeitsbuch 2*. Ismaning : Hueber Verlag, 2001. 152 s. ISBN 3-19-011655-5.

KOPP, G. et al. *Ping pong neu : Lehrbuch 3*. Ismaning : Hueber Verlag, 2003. 136 s. ISBN 3-19-001656-9.

KOPP, G. et al. *Ping pong neu : Arbeitsbuchbuch 3*. Ismaning : Hueber Verlag, 2003. 111 s. ISBN 3-19-011656-3.

Schritte international

NIEBISCH, D. et al. *Schritte 1 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2006. 168 s. ISBN 978-3-19-001851-2.

NIEBISCH, D. et al. *Schritte 2 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2006. 184 s. ISBN 978-3-19-001852-9.

NIEBISCH, D. et al. *Schritte 3 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2006. 168 s. ISBN 978-3-19-001853-6.

NIEBISCH, D. et al. *Schritte 4 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2007. 182 s. ISBN 978-3-19-001854-3.

NIEBISCH, D. et al. *Schritte 5 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2007. 179 s. ISBN 978-3-19-001855-0.

ROBERT, A. et al. *Schritte 6 international : Kursbuch + Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2008. 199 s. ISBN 978-3-19-001856-7.

Pojechali

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 1*. Úvaly : Albra, 2002. 92 s. ISBN 80-86490-29-7.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 1 : Pracovní sešit*. Úvaly : Albra, 2002. 72 s. ISBN 80-86490-80-7.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 1 : Metodická příručka*. Úvaly : Albra, 2002. 80 s. ISBN 80-86287-57-2.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 2*. Úvaly : Albra, 2004. 124 s. ISBN 80-86490-88-2.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 2 : Pracovní sešit.* Úvaly : Albra, 2004. 120 s. ISBN 80-86490-87-4.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 2 : Metodická příručka.* Úvaly : Albra, 2004. 40 s. ISBN 80-86490-86-6.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 3.* Úvaly : Albra, 2005. 156 s. ISBN 80-7361-007-8.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 3 : Pracovní sešit.* Úvaly : Albra, 2005. 116 s. ISBN 80-7361-009-4.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 3 : Metodická příručka.* Úvaly : Albra, 2005. 44 s. ISBN 80-7361-010-8.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 4.* Úvaly : Albra, 2006. 136 s. ISBN 80-7361-018-3.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 4 : Pracovní sešit.* Úvaly : Albra, 2006. 84 s. ISBN 80-7361-022-1.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 4 : Metodická příručka.* Úvaly : Albra, 2006. 56 s. ISBN 80-7361-021-3.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 5.* Úvaly : Albra, 2008. 144 s. ISBN 978-80-7361-045-6.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 5 : Pracovní sešit.* Úvaly : Albra, 2008. 72 s. ISBN 978-80-7361-046-3.

ŽOFKOVÁ, H. et al. *Pojechali 5 : Metodická příručka.* Úvaly : Albra, 2008. 80 s. ISBN 978-80-7361-047-0.

Дорога в Россию

АНТОНОВА, В. Е. et al. *Дорога в Россию. Учебник русского языка. Элементарный уровень. 2-е изд, испр.* Санкт-Петербург : Златоуст, 2003. 344с. ISBN 5-86547-212-7.

АНТОНОВА, В. Е. et al. *Дорога в Россию. Учебник русского языка. Базовый уровень. 2-е изд.* Санкт-Петербург : Златоуст, 2005. 256с. ISBN 5-86547-383-2.

АНТОНОВА, В. Е. et al. *Дорога в Россию. Учебник русского языка. Первый уровень : В 2 т. Т. I.* Санкт-Петербург : Златоуст, 2006. 200с. ISBN 5-86547-301-8.

АНТОНОВА, В. Е. et al. *Дорога в Россию. Учебник русского языка. Первый уровень : В 2 т. Т. II.* Санкт-Петербург : Златоуст, 2007. 184с. ISBN 5-86547-389-1.

Приглашение в Россию

КОРЧАГИНА, Е. Л.; СТЕПАНОВА, Е. М. *Приглашение в Россию 1. Элементарный практический курс русского языка. Учебник.* 5-е изд., Москва : Русский язык, 2008. 288с. ISBN 978-5-88337-048-8.

КОРЧАГИНА, Е. Л. *Приглашение в Россию 1. Элементарный практический курс русского языка. Рабочая тетрадь.* 4-е изд., Москва : Русский язык, 2008. 192с. ISBN 978-5-88337-056-3.

КОРЧАГИНА, Е. Л.; ЛИТВИНОВА, Н. Д. *Приглашение в Россию 2. Базовый практический курс русского языка. Учебник.* 3-е изд., Москва : Русский язык, 2007. 276с. ISBN 978-5-88337-036-5.

КОРЧАГИНА, Е. Л. *Приглашение в Россию 2. Базовый практический курс русского языка. Рабочая тетрадь.* 3-е изд., Москва : Русский язык, 2006. 184с. ISBN 5-88337-047-0.